وەرزنامەی

زمانەوانی

ژمارە(٣)سالی یەکەم، زستانی ٢٠٢٤

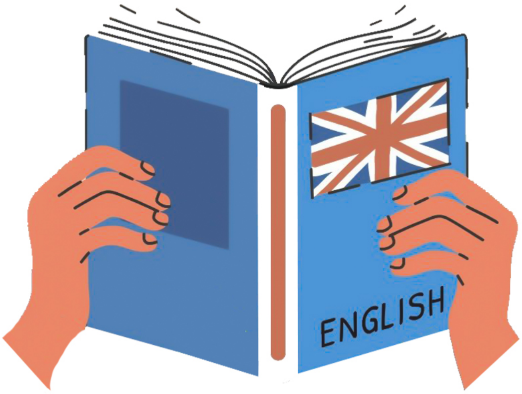

- زمان و کاریگەری لەسەر ئالوگۆڕی کولتووری
- مێژگردی دۆخی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان، بە بەشداری:

پ.د. نەجدەت ئۆسام، پ.د. ئەمین داودی، پ.د. وریا عمر امین، پ.د.سەعید ڕەزایی

پ.د. هۆشەنگ فاروق، پ.ی.د. محەمەد قادر سەعید، د. عەبدولڕەحمان ئەحمەد وەهاب.

- دیدگایەکی ئابووری سەبارەت بە مامەڵەکردنی زمان لە کوردستانی عێراق.
- هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە سیاسەت و پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراق.

ژمارە -٣-
زستانی
٢٠٢٤

گۆڤارێکی وەرزی زمانەوانییە
دەزگای زمانەوانیی کوردی ـ زانکۆی جیهان دەریدەکات

وەرزنامەی
زمانەوانی

خاوەنی ئیمتیاز:
د. نەوزاد یحیی باجگر
سەرپەرشتی زانستی:
پ. د. وریا عومەر ئەمین
سەرنووسەر:
د.مؤمن یاسین محمدامین
بەڕێوەبەری نووسین:
عەزیز رەؤوف عەبدولعەزیز

بۆردی ڕاوێژکاران:

پ. د. هۆشەنگ فاروق جواد
پ.ی.د. سەعید محەمەد عەبدولا
پ. د. ئومێد بەرزان برزۆ
پ.ی. بێستون عارف عەزیز

کارگێریی و پەیوەندییەکان: هاوار نەسرەدین

دیزاین: شاهۆ عبدالرحمن

Web Site: www.sulicihan.edu.krd
Facebook: Cihan university-Sulaimaniya
Instagram: cihan_university_sulaimanyia
Email: Ling.mag@sulicihan.edu.krd
Mobile: +964 770121 0789 - +964 750121 0789

ناونیشان: زانکۆی جیهان – سلێمانی، 46001، پشت شوققەکانی صائب سیتی، سلێمانی، هەرێمی کوردستان

گۆڤاری زمانەوانی

گۆڤارێکی وەرزی، رۆشنبیری و زمانەوانییە، کە (دەزگای زمانەوانیی کوردی - زانکۆی جیهان) دەریدەکات و لە کاتی پێویستدا پاشکۆی دەبێت. پەیامی سەرەکی کارکردنە لە پێناو دارشتنی سیاسەتی زمانیی بۆ هەرێمی کوردستان.

ئامانج لە دەرکردنی ئەم گۆڤارە، هەوڵدان بۆ داڕشتنی سیاسەت و پلاندانانی زمانیی بۆ هەرێمی کوردستان و ئاشناکردنی خوێنەری کوردە بە پرسی زمانناسی و سیاسەت و پلاندانانی زمان لە هەرێمی کوردستان، هەروەها دەمانەوێت هاوکاری دامودەزگا پەیوەندیدارەکان بین، سەبارەت بە چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ زمانە بیانییەکان لە پەروەردە و میدیا لە کۆمەڵگەی کوردییدا. گۆڤاری زمانەوانی ئامانجییەتی کۆمەڵگە لە ئەرکی تاک و کۆمەڵ بەرامبەر بە پارێزگاری لە زمانی کوردی هۆشیار بکاتەوە، هاوکات جەخت لەوە دەکەینەو کە خوێندن بە زمانی دایک/زگماک و وەک شیری دایک بۆ منداڵ پێویستە و کاردەکەین بۆ چەسپاندنی ئەم بنەما نێودەوڵەتییە.

گۆڤاری زمانەوانی بە ئەرکی خۆی دەزانێت، کە کۆمەڵگە بە پێکهاتەی زمانی کوردی، شێوەزار و زار و بن-زارەکانی زمانی کوردی ئاشنا بکات و ڕای پسپۆڕان و زمانناسان سەبارەت بە پرسی زمان لە هەرێمی کوردستان کۆبکاتەوە و هەوڵی فراوانکردنی گەنجینەی زمانەوانی لە هەرێمی کوردستان بدات، بە شێوەیەک کە بتوانرێت زۆرترین وشەی کوردی بخرێتەوە ناو پرۆگرامەکانی خوێندن و میدیاو ڕەوتی رۆشنبیرییەوە. گۆڤاری زمانەوانی وەک وەرزنامەیەکی ئەکادیمی و زمانەوانیی، گێڕانەوەی شکۆمەندی بۆ زمانی کوردی لە هەرێمی کوردستان کردووەتە ئەرکی بنەڕەتی خۆی و هەوڵی فراوانتر دەدات بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتری پرسە پەیوەندیدارەکان بە سیاسەتی زمان؛ مافی زمانەوانی، ئەلفبێی کوردی، زمانی ستاندارد، زمانی فەرمی و نیشتیمانی لە هەرێمی کوردستاندا.

گۆڤارەکە دەبێتە سەکۆی بابەت و بڵاوکراوە ئەکادیمییەکان لەسەر سیاسەت و پلاندانانی زمان و هەوڵی دروستکرنی هەماهەنگی لەگەڵ ناوەندە زمانەوانییە ناوخۆیی و جیهانییەکان دەدات سەبارەت بە سیاسەت و پلاندانانی زمانیی بۆ هەرێمی کوردستان.

پێڕست

سەروتار

٥ **زمان و کاریگەری لەسەر ئاڵوگۆڕی کولتووری**..پ. د. ئومێد رفیق فتاح

مێزگرد

٩ **شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا: بووەتە سەرمایەیەکی بەنرخ لە جیهانێکی بەیەکەوەگرێدراودا**.........................پ. د. نەجدەت ئۆسام

١٥ **مەیلی خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان بۆ هۆکاری جیهانگیری و ئابووری و سیاسی دەگەڕێتەوە**........پ. د. ئەمین داودی

٢٥ **زمانی بیانی هاوشان لەگەڵ زمانی دایکدا ئاسۆی بیرکردنەوەی خوێندکار فراوان دەکەن**...............................پ. د. وریا عمر امین

٢٩ **لە زۆر وڵاتی ناوچەکەدا زمانی ئینگلیزی وەك زمانی سەرەکی لە قوتابخانە و زانکۆکان دەخوێندرێت**................پ.د. سەعید ڕەزایی

٣٥ **زمانی ئینگلیزی سنووری هەژموون و کاریگەریی بەسەر کولتوور و زمانی وڵاتانی تردا تێپەڕاندووە**................پ. د. هۆشەنگ فاروق

٤١ **پێویستە وەڵێنەیی بۆ زمانی کوردی بێت، پاشان گرنگی بە زمانی بیانی بدرێت**................................پ.ی. د. محمد قادر سەعید

٤٥ **لە بری پسپۆران ئێستا ڕەوتێکی ئابووری- سیاسی داڕێژەری سیاسەتی پەروەردەیی کوردستانە**..........:د. عەبدوڕەحمان ئەحمەد وەهاب

زمانی ئینگلیزی و پەروەردە

٥٣ **هەژموونی زمانی ئینگلیزی لە بۆتەی نەتەوەسازی کوردیدا**..پ.ی.بێستون عارف عزیز

٦٣ **بەکارهێنانی ڕێگەی جیاواز لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزیدا**..م.ی.بەستە نزار محەمەد

٧١ **ڕەوتی ئابووری و خواستی زمانی ئینگلیزی و سیاسەتی پەروەردەیی لە هەرێمی کوردستان**...................هیمالایا کامەران محەمەد

زمانی ئینگلیزی و وەرگێڕان

٧٧ **هونەری وەرگێڕان و کاریگەریی لەسەر زمانی کوردی**..پ.ی.د. سەعید محەمەد بەرزنجی

٨٥ **کاریگەریی دەقە ئەدەبی و شانۆییەکان لەسەر بەهێزی و مەبەستپێکی ئاخاوتنی ڕۆژانە**..................................م. ی. تافان کەمال

٩٥ **پەیوەندیی ئۆرگانیکی لەنێوان زمان و وەرگێڕاندا**...فەرەیدون سامان

توێژینەوە

١٠١ **دیدگایەکی ئابووری سەبارەت بە مامەڵەکردنی زمان لە کوردستانی عێراق**......................................و: هێڤار شێرزاد محەمەد

١٣١ **هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە سیاسەت و پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراقدا**.........و.بەڵێن ڕێبوار عەبدوڵڵا

گەوهەرەکانی زمانەوانیی

١٥٧ **ئیبراهیم ئەمین باڵدار لە "کڵاو ڕۆژنەی" کازیوەی زمانی کوردیدا**..پ.ی.د. سەعید محەمەد

فەرهەنگی زمانەوانیی

١٦٣ **هەژموونی زمانیی**..م.ی.عەزیز ڕەئووف

سەروتار

زمان و کاریگەری لەسەر ئاڵوگۆڕی کولتووری

پ.د. ئومێد رفیق فتاح

ئەوەی کە سروشتییە لە زماندا، وەکو ئەرك و ئامراز بۆ گواستنەوە و ئاڵوگۆڕ و لێکتێگەیشتن لەنێوان کولتوورەکاندا، ئەو خاڵەیە کە زمان لە ڕووی ئامرازەوە دەتوانێت ئەرکی گواستنەوە ئەنجام بدات و کولتوورەکان بەیەکتری بگەیەنێت. ئەمەش بۆ هەموو زمانەکان ڕاستە، بەڵام ئەم دۆخە ناسروشتی دەبێت کاتێك زمانی نەتەوەیەك لە ڕێگەی سیاسەتێکی فەرمییەوە سیفەتی باڵایی لێ دەسەنرێتەوە و وەکو زمانی دایکیی و نەتەوەیی مامەڵەی لەگەڵ ناکرێت. یاخود زمانی دەسەڵات بەسەر نەتەوەیەکدا دەسەپێنرێت و زمانەکانی تر باڵایی لە دەست دەدەن.

ئەم دۆخە بۆ نەتەوەیەکی بندەستی وەکو کورد، لە ڕێگەی سەپاندنی سیاسەتی پەراوێزخستنی زمانی کوردییەوە بە درێژایی دروستبوونی ئەو دەوڵەتانەی کوردیان بەسەردا دابەشکراوە، بەرامبەر بە زمانی کوردی پەیرەو کراوە. ئەمەش وای کردووە زمانی کوردی وەکو زمانی پەروەردەیی و فەرمی مامەڵەی لەگەڵدا نەکرێت، ئەگەر هەوڵی دامەزراوەییە تاکەکەسییەکان نەبووایە، ڕەنگە ئێستا وەکو زمان مامەڵەی لەگەڵدا نەکرایە. ئەمە لەلایەك، لەلایەکی ترەوە دەبێت ئاگاداری ئەوە بین، هەندێك زمانی تر (بە تایبەت دۆسێیەی ئەم جارەمان لەسەر کاریگەری زمانی ئینگلیزییە) توانیویەتی وەکو زمانێکی ئاڵۆگۆڕی جیهانی خۆی بسەپێنێت، ئەوەش بە کۆمەڵێك فاکتەر کە لە توێژینەوەکانی دووتوێی ئەم ژمارەیەدا ڕوونکراونەتەوە. بەڵام ئەوەی وای

کردووە زمانی ئینگلیزی ئەو باڵاییەی خۆی بسەپێنێت، زمانە ئابوورییەکەیەتی، کە لە ڕێگەیەوە خۆی کردووە بە سەرداری زمانەکانی تر و کۆنترۆڵی بازاڕی ئابووری کردووە، تاکو ئەو ئاستەی زمانی ئاڵوگۆڕی بازاڕ و کولتوورەکان بووە بە زمانی ئینگلیزی.
ئەم شەپۆلە ئەگەر بۆ ئەو دەوڵەتانەی کە خاوەنی دەسەڵاتن وەکو هەڕەشە مامەڵەی لەگەڵدا بکەن و لەسیاسەتی زمانی خۆیاندا، دەیان ڕێگە و هۆکار بەکاربهێنن بۆ ڕێگەلێگرتنی، دەبێت بۆ زمانی کوردی کە خۆی هەڕەشەی زمانەکانی تری لەسەرە، چەند مەترسیدارتر بێت؟. لە ڕوانگەی هەستکردن بە مەترسی ئەم باڵاییەی زمانی ئینگلیزی لە ناوەندەکانی خوێندن، بە تایبەت لە پەروەردەدا بەدیدەکرێت، بەجۆرێك زمانی کوردی وەکو زمانی دووەم مامەڵەی لەگەڵ دەکرێت. ئەم ژمارەیە بە چەند توێژینەوە و چاوپێکەوتن و دواندانی پسپۆڕانی ئەم بوارە، دەیەوێت بەشداری بکات لە ڕوونکردنەوەی مەترسی و هەڕەشەکان، خستنەڕووی دەرفەتەکان بۆ ئەوەی بیر لە چارەسەرێکی ناوەندی بکرێتەوە.

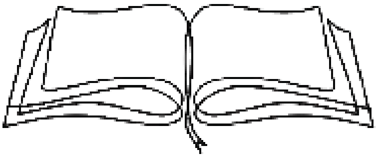

مێزگرد

پرۆفیسۆر د. نەجدەت ئۆسام:

شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا بووەتە سەرمایەیەکی بەنرخ لە جیهانێکی بەیەکەوە گرێدراودا

پرۆفیسۆری زمانەوانیی کردارەکی و سەرۆکی زانکۆی EMU لە قوبرسی تورکیا، سەرپەرشتی سەدان نامەی دکتۆرا و ماستەری کردووە و دەیان توێژینەوەی لە بوارەکانی زمانەوانی، سیاسەت و پلاندانانی زمان، پەروەردە و فێرکردن، ئاریشەکانی فێربوون بڵاوکردووەتەوە.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

پرۆفیسۆر د. نەجدەت ئۆسام، پرۆفیسۆری زمانەوانیی کردارەکی لە وەڵامی پرسیاری پەرەسەندنە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان چۆن کاریگەریان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە چوارچێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستانی عێراق وەک نموونە بووە؟ بەمجۆرە وەڵامی داینەوە.. کاریگەریی زمانی ئینگلیزی و کولتووری پەیوەندیدار بەووە لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سیستەمی پەروەردەی ئەو وڵاتە بەرچاو بووە و دیمەنە زمانەوانی و کولتووری و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی لە قاڵبداوە. ئەم وتارە بەدواداچوون بۆ کاریگەرییە فرەلایەنەکانی زمانی ئینگلیزی و کاریگەرییە کولتوورییەکانی دەکات، تیشکدەخاتە سەر هەردوو لایەنی ئەرێنی و نەرێنی. قبوڵبکەین یان نا، زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی جیهانی سەریهەڵداوە و پەیوەندی و بازرگانیی نێودەوڵەتیی دەباتە پێشەوە. لە بەرانبەر داواکارییەکانی ئابووری جیهانیدا، زۆرێک لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئینگلیزییان تێکەڵ بە سیستەمی خوێندنی خۆیان کردووە، بە دانان بە گرنگییەکەی بۆ دەستڕاگەیشتن بە خوێندنی باڵا و هەلی کار و بەشداریکردن لە بازرگانی و دیپلۆماسی نێودەوڵەتیدا. لە ئەنجامدا، شارەزایی زمانی ئینگلیزی بووەتە سەرمایەیەکی بەنرخ بۆ ئەو تاکانەی کە دەیانەوێت بەو جیهانەدا بڕۆن کە تا دێت بەیەکەوە گرێدراون.

زۆرجار لێکۆڵینەوە لە زمانی ئینگلیزی بەرکەوتنی بە کولتوور و بەها و دیدگاکانی ڕۆژئاوا بەدوای خۆیدا دەهێنێت. ئەم ئاڵوگۆڕە کولتوورییە ئاسانکاری بۆ لێکتێگەیشتن و هاوکاریی نێوان کولتوورەکان کردووە، بەڵام نیگەرانییەکانیش لەبارەی پاراستنی زمانە ڕەسەنەکان و ناسنامە کولتوورییەکان وروژاندووە. باڵادەستی زمانی ئینگلیزی لە پەروەردە و میدیادا دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستنی زمان و نەریتە ناوخۆییەکان، کە بە ئەگەرێکی زۆرەوە هەمەجۆریی کولتووری لەناودەبات و بەشداری لە هەستکردن بە یەکسانبوونی کولتووریدا بکات. هاوکات لەگەڵ ئەو خاڵانەی کە لە سەرەوە خراونەتەڕوو، جەختکردنەوە لەسەر زمانی ئینگلیزی لە پەروەردەدا نایەکسانی لە دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتەکان لەنێوان شار و گوندەکان و هەروەها چینە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان دروستکردووە. لە کاتێکدا کە ناوەندە شارییەکان ڕەنگە دەستڕاگەیشتنێکی باشتر بە فێرکاری و سەرچاوەی کوالیتی زمانی ئینگلیزی پێشکەشبکەن، کۆمەڵگە گوندنشینەکان و بێبەشەکان لەوانەیە لە دەستڕاگەیشتن بە هەمان دەرفەتەکان ڕووبەڕووی ئاستەنگ ببنەوە، ئەمەش نایەکسانی پەروەردەیی گەورەتر دەکات.

> **” قبوڵبکەین یان نا، زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی جیهانی سەریهەڵداوە و پەیوەندی و بازرگانیی نێودەوڵەتیی دەباتە پێشەوە “**

بە دڵنیاییەوە، پشتبەستن بە کەرەستە و ستاندارده پەروەردەییەکانی زمانی ئینگلیزی ڕەنگە وابەستەیی بە سیستەمی بیانییەکان بەردەوام بکات، کە بە ئەگەرێکی زۆرەوە هەوڵەکان بۆ پەرەپێدانی ڕێبازە پەروەردەییە پەیوەندیدارە ناوخۆییەکان و هەستیارەکانی کولتووری تێکدەدات. ئەم وابەستەییە پرسیار لەبارەی پاراستنی ئۆتۆنۆمی کولتووری و بەردەوامی گەشەسەندنی پەروەردەیی لە ناوچەکەدا دەوروژێنێت. لە کۆتاییدا، کاریگەریی زمانی ئینگلیزی و کاریگەرییە کولتوورییەکانی لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و سیستەمی پەروەردەیی ئاڵۆز و فرەلایەنە. لە کاتێکدا شارەزایی زمانی ئینگلیزی دەرفەت بۆ گەشەی ئابووری و پەیوەندیی جیهانی و پێشکەوتنی پەروەردەیی دەهێنێتەئاراوە، بەڵام تەحەدای پاراستنی زمان و کولتوور و ناسنامە ناوخۆییەکانیش دروستدەکات. گەیشتن بە هاوسەنگی لەنێوان سوودەکانی شارەزایی زمانی ئینگلیزی و پاراستنی میراتی کولتووری پێویستی بە سیاسەت و دەستپێشخەرییەکی بیرکراوە

هەیە کە فرەچەشنی زمانەوانی و پێزانینی کولتووری و پەروەردەی گشتگیر بۆ هەمووان بەرەوپێش ببات.

هەروەها لە وەڵامی پرسیاری دیمەنی ئابووریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان چەندە کاریگەریی لەسەر خواستی توانستی زمانی ئینگلیزی هەیە؟ چ کاریگەرییەکی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی دەبێت؟ د. نەجدەت ئۆسام وتی: وەک زمانێکی جیهانی، دەتوانرێت تێبگەین کە لەسەر زۆرێک لە کولتوورەکان و هەروەها لە ڕۆژهەڵاتی ناوڕاستدا، زمانی ئینگلیزی کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر هەرێمی کوردستانی عێراق لە دۆمەینی جۆراوجۆردا هەبووە، لەوانە سیاسەت، کولتوور، و پەروەردە. سەرەتا لەسەر بنەمای سیاسەت، ئینگلیزی وەک زمانێکی پرد لە پەیوەندیی هەرێمی کوردستان لەگەڵ کۆمەڵگەی نێودەوڵەتیدا خزمەتدەکات. لە کاتێکدا کوردستان هەوڵدەدات پەیوەندییەکانی لەگەڵ کۆمەڵگەی جیهانی بەهێز بکات و کاریگەریی ناوچەیی خۆی دووپات بکاتەوە، شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا دەبێتە شتێکی بنەڕەتیی بۆ پەیوەندیی دیپلۆماسی و دانوستان و داکۆکیکردن لەسەر شانۆی نێودەوڵەتی. شارەزایی زمانی ئینگلیزی لای سیاسەتمەداران و دیپلۆماتکارانی کورد وایان لێدەکات بەشێوەیەکی کاریگەر بەرژەوەندی و نیگەرانی و خواستەکانی هەرێمەکەیان بگەیەننە بینەری جیهانی، بەمەش بینین و متمانەی کوردستان لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا بەرزتر دەبێتەوە. لەسەر بنەمای ڕۆشنبیریی دەکرێت بەڕوونی ئاماژە بەوە بکرێت کە لێکۆڵینەوە لە زمانی ئینگلیزی ئاسانکاری بۆ ئاڵوگۆڕی بیرۆکە و بەها و پراکتیکی کولتووری لەنێوان کوردستان و جیهانی ئینگلیزی زماندا کردووە. بەرکەوتن بە زمان و ئەدەبی ئینگلیزی نەک هەر دیمەنی کولتووری ناوچەکەی دەوڵەمەند کردووە، بەڵکو تێگەیشتن و قەدرزانییەکی قووڵتری بۆ کولتوری ڕۆژئاوا لە نێو گەنجانی کورددا پەروەردە کردووە، بەڵام زیادبوونی کاریگەریی کولتووری ئینگلیزی و ڕۆژئاوایی نیگەرانییەکانیش لە پاراستنی شوناس و میراتی کولتووری کوردی دروستکردووە. لەڕووی پەروەردەوە هۆشیارییەک لەنێو کوردەکاندا لەسەر پێویستی هاوسەنگکردنی وەرگرتنی توخمە کولتوورییە بیانییەکان لەگەڵ پاراستن و بەرەوپێشبردنی نەریتە کولتوورییە ناوازەکانی خۆیاندا پەرەدەسێنێت.

لەمەڕ پرسیاری داخۆ هۆکاری کولتووری تایبەت هەن کە ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبێت لە داڕشتنی هەڵوێستەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان؟ ئەم هۆکارانە چۆن کاریگەرییان لەسەر فێربوونی زمان هەیە؟ د. نەجدەت ئۆسام ئاماژەی بەوەدا، بە دڵنیاییەوە کە شارەزایی زمانی

ئینگلیزی بووەتە دیاریکەرێکی سەرەکی سەرکەوتنی ئەکادیمی و پێشکەوتنی پیشەیی لە هەرێمی کوردستان. زمانی ئینگلیزی بە شێوەیەکی بەرفراوان لە قوتابخانە و زانکۆکان دەخوێندرێت و زۆرجار شارەزایی لە زمانەکەدا وەک پێشمەرجێک بۆ دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتەکانی خوێندنی باڵا و دەستەبەرکردنی کار و بەدواداچوون بۆ ڕێڕەوی پیشەیی نێودەوڵەتیی سەیردەکرێت. لە کاتێکدا کوردستان هەوڵدەدات سیستەمی پەروەردەی خۆی مۆدێرن بکات و لەگەڵ ستانداردە جیهانییەکان بگونجێت، جەختکردنەوە لەسەر فێرکردنی زمانی ئینگلیزی چڕتر بووەتەوە، لەگەڵ هەوڵدان بۆ بەرزکردنەوەی کوالیتی خوێندنی زمانی ئینگلیزی و فراوانکردنی دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەکانی زمانی ئینگلیزی و دەرفەتەکانی فێربوون. لە کۆتاییدا دەڵێین زمانی ئینگلیزی کاریگەرییەکی قووڵی لەسەر هەرێمی کوردستانی عێراق هەیە و خەریکە سیاسی و داینامیکی کولتووری و ئەولەویەتەکانی پەروەردەیی لە قاڵبدەدات. شارەزایی زمانی ئینگلیزی لە کاتێکدا دەرگا بەڕووی هەلی هاوکاریی نێودەوڵەتی و ئاڵوگۆڕی کولتووری و پێشکەوتنی پەروەردەیی دەکاتەوە. هەروەها تەحەددا بۆ پاراستنی شوناسی کولتووری و میراتی زمانی کوردی دروستدەکات. هێنانەدی هاوسەنگی لەنێوان ئامێزگرتنی سوودەکانی توانستی زمانی ئینگلیزی و پاراستنی جیاوازیی کولتووری کوردی، بۆ گەشەسەندنی بەردەوام و خۆشگوزەرانی هەرێمی کوردستان زۆر گرنگە.

> **”بالادەستی زمانی ئینگلیزی لە پەروەردە و میدیادا دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستنی زمان و زارەکان“**

سەبارەت بە بایەخ و گرنگی تەکنەلۆژیا و لە چوارچێوەی پرسیاری بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بەکاربهێنرێت بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان؟ هەروەها چ بەربەستێک هەیە لەبەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە بەرنامەکانی فێربوونی زماندا؟ د. نەجدەت ئۆسام پێی وایە پێویست ناکات بڵێین کە تەکنۆلۆژیا توانای شۆڕشگێڕی لە سیستەمی پەروەردەی هەرێمی کوردستاندا هەیە، کە چارەسەری داهێنەرانە بۆ بەرزکردنەوەی ئەزموونی فێرکردن و فێربوون لە سەرانسەری هەموو ئاستەکانی پەروەردەدا پێشکەشدەکات. پێش هەموو شتێک تەکنەلۆژیا دەتوانێت دەستڕاگەیشتن بە خوێندن باشتر بکات، بەتایبەتی لە ناوچە دوورەکان یان کەم

خزمەتگوزارییەکانی کوردستان، بە بەکارهێنانی پلاتفۆرمە ئۆنلاینەکان و سەرچاوە دیجیتاڵییەکان، خوێندکاران دەتوانن لە هەر شوێنێکەوە بە هێڵی ئینتەرنێت دەستیان بە کەرەستەی پەروەردەیی، وتار و فێرکارییەکان بگات. ئەمەش دەتوانێت یارمەتیدەر بێت لە پڕکردنەوەی بۆشایی نێوان نایەکسانی پەروەردەی شار و گوندەکان، دڵنیابوون لەوەی کە هەموو خوێندکاران دەرفەتی یەکسانیان هەیە بۆ فێربوون و سەرکەوتن. جگە لەمەش، تەکنەلۆژیا دەتوانێت ئەزموونی فێربوونی کەسی ئاسان بکات، کە بەپێی پێویستی تاکەکانی خوێندکار و شێوازی فێربوون بگونجێت. نەرمەکاڵای فێربوونی گونجاوی و ئەلگۆریتمەکانی زیرەکیی دەستکرد، دەتوانن داتای ئەدای خوێندکاران بۆ پێشکەشکردنی پێشنیاز و دەستێوەردانی کەسی شیبکەنەوە، کە پەروەردەکاران دەتوانن باشتر پێداویستییە جۆراوجۆرەکانی خوێندکارەکانیان دابینبکەن و دەستکەوتی ئەکادیمی بەرەوپێش ببەن.

> ” جەختکردنەوە لەسەر زمانی ئینگلیزی لە پەروەردەدا نایەکسانی لە دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتەکان لەنێوان شار و گوندەکان و هەروەها چینە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان دروستکردووە “

هاوکات لەگەڵ ئەو خاڵانەی کە لە سەرەوە باسمان کرد، من پێم وایە کە تەکنەلۆژیا دەتوانێت هاوکاری و پەیوەندیی نێوان خوێندکاران و مامۆستایان بەرز بکاتەوە. پۆلە مەجازییەکان، مەکۆی گفتوگۆی ئۆنلاین و ئامرازە هاوبەشەکان ڕێگە بە خوێندکاران دەدەن کە بەشداری ئەزموونی فێربوونی کارلێککارانە بکەن، بیرۆکەکان هاوبەش بکەن و هاوکاریی لە پرۆژەکاندا بکەن بەبێ گوێدانە شوێنی جوگرافی. بە هەمان شێوە مامۆستایان دەتوانن تەکنەلۆژیا بۆ ئاسانکاری پەیوەندیکردن لەگەڵ خوێندکاران و پێدانی فیدباک و بەدواداچوونی پێشکەوتنەکان بە شێوەیەکی کاریگەرتر بەکاربهێنن. لە سەرووی هەموو شتێکەوە، تەکنەلۆژیا دەتوانێت پشتگیریی لە پەرەپێدانی کارامەییەکانی سەدەی بیستویەکەم بکات وەک بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە، چارەسەرکردنی کێشەکان و خوێندەواری دیجیتاڵی. نەرمەکاڵای پەروەردەیی، هاوشێوەکردن و بەرنامەکانی واقیعی مەجازی ئەزموونی فێربوونی غوڵامکەر پێشکەشدەکەن کە خوێندکاران سەرقاڵ دەکەن و هاندەری بەشداری چالاکانەن لە پرۆسەی فێربووندا. بە تێکەڵکردنی تەکنەلۆژیا لە مەنهەجدا، پەروەردەکاران

دەتوانن خوێندکاران بۆ سەرکەوتن لە جیهانێکدا کە تا دێت دیجیتاڵی و بەیەکەوە بەستراوەتەوە ئامادەبکەن. لە کۆتاییدا دەتوانین بەڕوونی ئەو ڕاستییە بخەینەڕوو کە تەکنەلۆژیا بەڵێنێکی گەورەی هەیە بۆ گۆڕینی سیستەمی پەروەردە لە کوردستان لە ڕێگەی باشترکردنی دەستڕاگەیشتن بە خوێندن، بە کەسایەتیکردنی ئەزموونی فێربوون، پەروەردەکردنی هاوکاری و پەیوەندی و پەرەپێدانی کارامەیی جەوهەری سەدەی بیستویەکەم. کوردستان بە ئامێزگرتنی تەکنەلۆژیا و کەڵک وەرگرتن لە تواناکانی، دەتوانێت سیستەمێکی پەروەردەیی گشتگیرتر، دادپەروەرانەتر و کاریگەرتر بنیات بنێت، کە خوێندکاران بۆ گەشەکردن لە سەردەمی دیجیتاڵیدا بەهێزتر بکات.

پرۆفیسۆر د. ئەمین داودی:

مەیلی خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان بۆ هۆکاری جیهانگیری و ئابووری و سیاسی دەگەڕێتەوە

*پرۆفیسۆری زمانەوانیی کردارەکی و مامۆستا لە زانکۆی (TPB) لە ئەمریکا.
*سەرپەرشتی دەیان نامەی دکتۆرا و ماستەر
*دەیان توێژینەوەی لە بوارەکانی زمانەوانی، پەروەردە و فێرکردن، ئاریشەکانی فێربوون بڵاوکردووەتەوە.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

لەبارەی پرسیاری پەرەسەندنە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان چۆن کاریگەرییان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە چوارچێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەبووە؟ لە وەڵامدا د. ئەمین داودی، پسپۆڕی زمانەوانیی کردارەکی ئاماژەی بەوەدا، کە زەمینەی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسیی کاریگەرییەکی قووڵی لەسەر پێگە و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە ئێستادا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەبووە، بەتایبەتی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا. مێژووی هاوچەرخی ئەم ناوچەیە بە قووڵی بە کۆمەڵێک ململانێ، لەوانە شەڕی ئێران و عێراق، شەڕی کەنداوی فارس و شەڕی عێراق کە ئەمریکای تێدا بەشداربوو لە ساڵی (٢٠٠٣). ئەم ڕووداوانە نەک هەر دینامیکی جیۆپۆلەتیکییان لە قاڵب داوە، بەڵکو کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر پەروەردەیی سیستەم و سیاسەتی زمان لە ناوچەکەدا هەبووە.

دوابەدوای ئەو ململانێیانە، هەرێمی کوردستان بەتایبەتی گۆڕانکارییەکی بەرچاوی لە سیستەمی پەروەردەیی خۆیدا بەخۆیەوە بینی. قۆناغی ململانێ و گۆڕانکارییەکانی دواتر بووە هۆی بەشداریکردن و هاوکاریی نێودەوڵەتی زیاتر. ئەم گواستنەوەیە بەتایبەتی لە کەرتی پەروەردەدا دیار بوو، کە ژمارەی قوتابخانە

نێودەوڵەتییەکان کە مەنهەجی ڕۆژئاوایی پێشکەشدەکەن، زیادبوونی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیوە. ئەم جۆرە دامودەزگا پەروەردەییانەی لەنێو دایکان و باوکانی کورددا پەرەی سەندووە و تیشکیان خستووەتەسەر حەزێکی توند و دانپێدانان بە گرنگیی شارەزایی زمانی ئینگلیزی بۆ ئاسۆی داهاتووی منداڵەکانیان.
مەیلی بەرەو خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان دەتوانرێت بگەڕێندرێتەوە بۆ چەند هۆکارێکی سەرەکی: جیهانگیری و دەرفەتی ئابووری؛ پەیوەندییە سیاسی و نێودەوڵەتییەکان؛ بەرکەوتنی پەروەردەیی و کولتووری؛ ئاوەدانکردنەوە و گەشەپێدانی دوای ململانێ.
هەرچی سەبارەت بە پرسیاری تا چەند دیمەنی ئابووری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان کاریگەریی لەسەر خواستی توانستی زمانی ئینگلیزی هەیە و چ کاریگەرییەکی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەیە؟ د. ئەمین داودی بەمجۆرە وەڵامی داینەوە: دیمەنی ئابووریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست (ME) و هەرێمی کوردستان کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر خواستی شارەزایی زمانی ئینگلیزی هەیە، بەشێوەیەکی قووڵ کاریگەریی لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی هەیە. دەتوانرێت ڕادەی ئەم کاریگەرییە لە ڕێگەی چەندین ڕەهەندی سەرەکییەوە شیبکرێتەوە:
هەمەچەشنکردنی ئابووری و یەکگرتنی جیهانی: ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان چالاکانە بەدوای هەمەچەشنکردنی ئابووریدا بوون بۆ کەمکردنەوەی پشتبەستن بە کەرتەکانی نەوت و گاز. ئەم گۆڕانکارییە بەرەو کەرتەکانی وەک دارایی، گەشتیاری، تەکنەلۆژیای زانیاری و بازرگانیی نێودەوڵەتیی پێویستی بە هێزێکی کاری شارەزا لە زمانی ئینگلیزیدا هەیە، کە زمانی بازرگانیی جیهانی دیفاکتۆیە. لەگەڵ قووڵبوونەوەی ئەم ناوچانە لەگەڵ ئابووریی جیهانیدا، شارەزایی زمانی ئینگلیزی دەبێتە شتێکی گرنگ بۆ پەیوەندیکردن لەگەڵ بازاڕە نێودەوڵەتییەکان، ڕاکێشانی وەبەرهێنانی بیانی و پەرەپێدانی گەشەپێدانی ئابووری.
وەبەرهێنانی ڕاستەوخۆی بیانی (FDI) و کۆمپانیا فرەنەتەوەییەکان (MNCs): بوونی کۆمپانیاکانی (MNC)و بەدواداچوون بۆ (FDI)وەک ستراتیژییەک بۆ گەشەی ئابووریی لەم ناوچانەدا، خواست لەسەر کەسانی پیشەیی ئینگلیزی زمان بەرز کردووەتەوە. ئەو کۆمپانیایانە کە بارەگایان لە وڵاتانی ئینگلیزی زمانە یان ئەوانەی زمانی ئینگلیزی وەک زمانی کۆمپانیا بەکاردەهێنن، کارمەندانی ناوخۆییان پێ باشترە کە زمانی ئینگلیزی بە باشی بزانن. ئەم پەسەندکردنە کاریگەریی لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی هەیە، چونکە پێویستی بە ئامادەکردنی خوێندکاران هەیە بۆ جێبەجێکردنی پێداویستییەکانی زمانی ئەم خاوەنکارانە.

پیشەسازیی گەشتیاری: کۆمپانیاکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەتایبەتی ئەو ناوچانەی کە شوێنی میراتی ڕۆشنبیریی بەرچاویان هەیە، وەک هەرێمی کوردستان، ئامانجیان گەشەپێدانی پیشەسازیی گەشتیاری خۆیانە. شارەزایی زمانی ئینگلیزی لەم کەرتەدا زۆر پێویستە بۆ پەیوەندیی کاریگەرانە لەگەڵ گەشتیارانی نێودەوڵەتی و پێشکەشکردنی خزمەتگوزاریی کوالیتی بەرز. بۆیە دامەزراوە پەروەردەییەکان زیاتر ڕاهێنانی زمانی ئینگلیزی تایبەت بە پێداویستییەکانی کەرتی گەشتیاری لەخۆدەگرن.

” دیمەنی ئابووریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر خواستی شارەزایی زمانی ئینگلیزی هەیە، بەشێوەیەکی قووڵ کاریگەریی لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی هەیە “

خوێندنی باڵا و توێژینەوە: زمانی ئینگلیزی زمانی باڵادەستی بڵاوکردنەوەی ئەکادیمی و هاوکاری توێژینەوەی نێودەوڵەتییە. زانکۆکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان، پرۆگرامەکانیان بە زمانی ئینگلیزی و هاوبەشی لەگەڵ زانکۆ بیانییەکان بۆ بەرزکردنەوەی پێگەی جیهانی و توانای توێژینەوەکانیان فراوانتر دەکەن. ئەم ڕەوتە پێویستی بە شارەزایی زمانی ئینگلیزی لەنێو مامۆستایان و خوێندکاراندا هەیە، کاریگەریی لەسەر سیاسەتە پەروەردەییەکان هەیە بۆ یەکەمایەتیدان بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە قۆناغێکی سەرەتاییەوە.

کاریگەرییەکانی لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی: بە لەبەرچاوگرتنی ئەم هۆکارە ئابوورییانە، چەندین کاریگەریی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان هەیە:

پەرەپێدانی پرۆگرامی خوێندن: جەختکردنەوەیەکی گەشەسەندوو لەسەر تێکەڵکردنی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە مەنهەجی نیشتمانیدا لە ئاستە سەرەتاییەکانەوە تا خوێندنی باڵا، دڵنیابوون لەوەی خوێندکاران لە سەرەتاوە پەرە بە لێهاتوویی دەدەن.

ڕاهێنانی مامۆستایان: بۆ باشترکردنی کوالیتی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی، وەبەرهێنانی بەرچاو لە بەرنامەکانی ڕاهێنانی مامۆستایاندا دەکرێت، لەوانەش دامەزراندنی کەسانی زمانی دایک، دابینکردنی ئەزموونی ڕاهێنانی نێودەوڵەتیی بۆ مامۆستایانی ناوخۆیی.

هاوکاری نێودەوڵەتی: دامەزراوە پەروەردەییەکان زیاتر بەشداری هاوبەشی لەگەڵ قوتابخانە و زانکۆ بیانییەکان بۆ پێشکەشکردنی پرۆگرامی هاوبەش دەکەن، دەرفەتی ئاڵوگۆڕکردن و فێرکردن بە زمانی ئینگلیزی.

پەروەردەی پیشەیی و تەکنیکی: بە دانـانی بە پێویستی زمانی ئینگلیزی لە کەرتە جیاوازەکاندا، پرۆگرامەکانی پەروەردەی پیشەیی و تەکنیکی ڕاهێنانی زمانی ئینگلیزی لەخۆدەگرن، بۆئەوەی دەرچووان باشتر بۆ بازاڕی کار ئامادەبکەن.

دەستڕاگەیشتن و یەکسانی زمان: داڕێژەرانی سیاسەت خەریکی چارەسەرکردنی پرسەکانی دەستڕاگەیشتن و یەکسانین بۆ دڵنیابوون لەوەی کە خوێندکاران لە هەموو پاشخانەکانەوە دەرفەتی فێربوونی زمانی ئینگلیزییان هەیە، بە داننان بە گرنگییەکەی بۆ دەرفەتە ئابوورییەکانی داهاتوو.

لە کۆتاییدا، دیمەنی ئابووریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە داڕشتنی داواکاری بۆ شارەزایی زمانی ئینگلیزی دەگێڕێت. ئەم داواکارییە لە بەرامبەردا کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی هەیە، کە هەوڵەکان بۆ تێکەڵکردنی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە سەرانسەری ئاست و کەرتەکاندا دەباتە پێشەوە. ئامانجی کۆتایی بریتییە لە تەیارکردنی خوێندکاران بەو کارامەیی زمانەوانیانەی کە پێویستن بۆ گەشەکردن لە ئابوورییەکی جیهانگیردا، ئەمەش تیشک دەخاتە سەر یەکتربڕینی نێوان ستراتیژییە ئابوورییەکان و ئەولەویەتەکانی پەروەردەیی.

> **” ئەو شکۆمەندییەی پەیوەستە بە زمانی ئینگلیزییەوە، دەبێتە هۆی کەم بایەخکردنی زمان و کولتووره ناوخۆییەکان “**

لە وەڵامی پرسیاری ئایا هۆکاری کولتووری تایبەت هەن کە ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبێت لە داڕشتنی هەڵوێستەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان؟ ئەم هۆکارانە چۆن کاریگەرییان لەسەر فێربوونی زمان هەیە؟ د. ئەمین داودی ئاماژەی بەوەدا لە لێکۆڵینەوەکانمدا سەبارەت بە هەڵوێستەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەتایبەتی هەرێمی کوردستان، بۆم دەرکەوتووە کە هۆکارە کولتوورییەکان بە شێوەیەکی بەرچاو پەیڕەوکردنی زمان و دیدگاکان بۆ پەروەردەی ئینگلیزی لە قاڵب دەدەن. یەکێک

لەو دیاردە زۆرەملێیانەی کە ڕووبەڕووی بوومەتەوە، چەمکی (Crenge)ی کولتوورییە، زاراوەیەک باس لەوە دەکات کە چۆن مرۆڤی کورد بەتایبەتی نەوەی گەنج، ڕەنگە کولتووری خۆی بە بەراورد لەگەڵ ئەوانی دیکە، بەتایبەت کولتووری ئەمریکی و بەریتانیا بێ بەها بکات.

لە ڕێگەی چاوپێکەوتن لەگەڵ خێزانەکانی هەرێمی کوردستان، نموونەیەکم دۆزیەوە کە منداڵانی خوار تەمەنی (١٠) ساڵ، کە کوردن و هەرگیز سەردانی وڵاتێکی ئینگلیزی زمانیان نەکردووە، ڕوانین لە زمانی ئینگلیزیدا نیشاندەدەن و لە هەمان کاتدا خۆڕاگری لە بەرامبەر زمان و کولتووری میراتی خۆیان نیشاندەدەن. تەنانەت بەشێک لەو منداڵانە بە تەواوی وازیان لە قسەکردن بە زمانی کوردی هێناوە. ئەم تێبینییە پێشنیازی یارییەکی ئاڵۆز لەنێوان بەدەستهێنانی زمان، ناسنامەی کولتووری و کاریگەرییە جیهانییەکان دەکات، کە بەتایبەتی لەو ناوچانەدا بەرچاوە کە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییە خێراکانیان بەسەردا دێت.

> „ تێڕوانین و هەڵوێستە کولتوورییەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی، دەتوانن هەڵبژاردنی تاک و کۆمەڵگا لە قاڵب بدەن “

کرینجی کولتووری لەم چوارچێوەیەدا ڕەنگدانەوەی ڕەوتێکی جیهانی فراوانترە کە سەرنجراکێشی جیهانگیری و ئەو شکۆمەندییەی پەیوەستە بە زمانی ئینگلیزییەوە، دەبێتە هۆی کەم بایەخکردنی زمان و کولتوورە ناوخۆییەکان. ئەم دیاردەیە کاریگەری گرنگی لەسەر فێربوونی زمان و سیاسەتی پەروەردەیی هەیە:

بەدەستهێنانی زمان وەک نیشاندەرێکی کۆمەڵایەتی: زۆرجار شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا وەک نیشاندەری پێگەی کۆمەڵایەتی، خوێندن و دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتەکان هەست پێدەکرێت. ئەم تێڕوانینە دەتوانێت پاڵنەرێک بێت بۆ خێزان و تاکەکان بۆ ئەوەی فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە پێشینەدا دابنێن، هەندێکجار لەسەر حیسابی زمانە زگماکییەکانیان.

کاریگەری لەسەر هەڵبژاردنی پەروەردەیی: بەهادان بە زمانی ئینگلیزی سەبارەت بە خوێندنی منداڵ کاریگەری لەسەر بڕیارەکانی دایک و باوک هەیە، ئەمەش دەبێتە

هۆی ئەوەی کە ئەو قوتابخانانە پەسەندبکەن کە فێرکاری بە زمانی ئینگلیزی پێشکەش دەکەن. ئەم ڕەوتە جەخت لەسەر پێویستی سیاسەتی پەروەردەیی دەکاتەوە، کە هاوسەنگی لەنێوان بەرەوپێشبردنی توانای زمانی ئینگلیزی لەگەڵ پاراستن و بەهادان بە زمان و کولتوورە ناوخۆییەکان هەبێت. ناسنامەی کولتووری و زمانی میراتی گۆڕان بەرەو زمانی ئینگلیزی و دوورکەوتنەوە لە زمانی کوردی نیگەرانییەکان لەبارەی پاراستنی ناسنامەی کولتوورییەوە دەوروژێنێت. تیشکدەخاتە سەر پێویستی بەرنامەی پەروەردەیی کە نەک هەر زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بەنرخی جیهانی بڵێتەوە، بەڵکو گرنگی و بەهای کولتوور و زمانی کوردی بەهێزتر دەکات، دڵنیای لە پەرەپێدانی قوتابیان شوناسێکی هاوسەنگ و ئەرێنی دەدات.

لە لێکۆڵینەوەکانمدا بە چاوی خۆم بینیومە کە چۆن تێڕوانین و هەڵوێستە کولتوورییەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی، دەتوانن هەڵبژاردنی تاک و کۆمەڵگا لە قاڵب بدەن. تەحەدا بۆ داڕێژەرانی سیاسەت، پەروەردەکاران و کۆمەڵگاکان ئەوەیە کە ئەم هەڵوێستانە بە شێوەیەک بەڕێوەببەن کە سوودەکانی توانای زمانی ئینگلیزی بەکاربهێنێت لە هەمان کاتدا زمان و کولتوورە ناوخۆییەکان بپارێزن و پێشبخەن. ئەم هاوسەنگییە بۆ پەروەردەکردنی هەستکردن بە هاووڵاتیبوونی جیهانی کە میراتی کولتووری لەخۆبگرێت، زۆر گرنگە.

> **”زاڵبوونی زمانی ئینگلیزی لەسەر ئینتەرنێت و لەناو زۆربەی تەکنۆلۆژیا پەروەردەییەکاندا، بەبێ ئاگاداری دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستنی زمان و کولتوورە ناوخۆییەکان“**

سەبارەت بە ڕۆڵ و پێگەی تەکنەلۆژیا، هەروەها لەمەڕ پرسیاری بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بەکاربهێنرێت بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان و چ بەربەستێک لەبەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە بەرنامەکانی فێربوونی زماندا هەیە؟ د. ئەمین داودی ئاماژەی بەوەدا لە توێژینەوەکەمدا کە تیشکمخستووەتە سەر فێربوونی زمان بە تەکنەلۆژیای بەرزکراوە، بەتایبەتی لە چوارچێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستاندا، لێکۆڵینەوەم لە تواناکانی تەکنەلۆژیا کردووە بۆ بەهێزکردنی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی. لە نوێترین وتارمدا کە لە گۆڤاری پەروەردەی فرە کولتووریدا

بڵاوکراوەتەوە، دەڵێم لە کاتێکدا تەکنەلۆژیا چەندین سوودی بۆ فێربوونی زمان پێشکەشدەکات، بەڵام تەحەداییش دروستدەکات، بەتایبەت لەڕووی زمانی میرات و پاراستنی کولتوورەوە. زاڵبوونی زمانی ئینگلیزی لەسەر ئینتەرنێت و لەناو زۆربەی تەکنۆلۆژیا پەروەردەییەکاندا، بەبێ ئاگاداری دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستنی زمان و کولتوورە ناوخۆییەکان.

سەرەڕای ئەم تەحەددایانە، تەکنەلۆژیا دەرفەتی ناوازە بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی دەخاتەڕوو، بە مەرجێک بە بیرکردنەوە و گشتگیر بەکاربهێنرێت. لێرەدا چەند ڕێگەیەک کە دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بەکاربهێنرێت دەخەینەڕوو، شانبەشانی بەربەستەکانی بەردەم یەکخستنی کاریگەرانەی:

دەرفەتەکان بۆ فێربوونی زمان بە تەکنەلۆژیا

پلاتفۆرم و سەرچاوە دیجیتاڵییەکان: پلاتفۆرمە ئۆنلاینەکان، ئەپەکان و سەرچاوەکانی مالتیمیدیا دەتوانن ئەزموونی فێربوونی زمانی ئینگلیزی غوڵامکەر و کارلێککارانە پێشکەشبکەن. ئەم ئامرازانە دەتوانرێت بەپێی شێوازی فێربوون و ئاستی لێهاتوویی جیاواز دابنرێت، ئەمەش فێربوون زیاتر دەستڕاگەیشتن و سەرنجڕاکێش تر دەکات.

ئاڵوگۆڕ و هاوکاری تەکنەلۆژیا: تەکنەلۆژیا بەرنامەکانی ئاڵوگۆڕی ئەلیکترۆنی چالاک دەکات کە خوێندکاران لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان دەتوانن پەیوەندیی لەگەڵ هاوتاکانیان لە وڵاتانی ئینگلیزی زمان بکەن، ئەمەش نەک تەنها توانای زمان بەڵکو ئاڵوگۆڕی کولتووری و هۆشیاریی جیهانیش پەروەردە دەکات.

مۆدێلی فێربوونی تێکەڵاو: تێکەڵکردنی فێرکاریی نەریتی پۆل لەگەڵ فێربوونی ئۆنلاین، دەتوانێت پێداویستی و خشتەی جۆراوجۆری فێرخوازەکان دابینبکات. ئەم ڕێبازە تێکەڵە ڕێگە بە نەرمی و فێربوونی خۆبەخۆ دەدات، کە فێربوونی زمان لە دەرەوەی پۆل بەرز دەکاتەوە.

یاریکردن بە فێربوون: هێنانە ناوەوەی توخمەکانی یاری لە فێربوونی زماندا دەتوانێت پاڵنەر و بەشداریکردن بە شێوەیەکی بەرچاو زیاد بکات، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە بەدەستهێنانی پێکهاتە زمانەوانییە ئاڵۆزەکان چێژبەخشتر بێت.

(AI) و تەکنەلۆژیای فێربوونی گونجاو: زیرەکیی دەستکرد (AI) دەتوانێت ئەزموونی فێربوونی کەسی پێشکەشبکات، خۆی لەگەڵ پێشکەوتنی فێرخوازدا بگونجێنێت و ڕاهێنانی ئامانجدار بۆ باشترکردنی لێهاتوویی پێشکەشبکات.

بەربەستەکانی بەردەم یەکگرتنی کاریگەر

دەستڕاگەیشتن و یەکسانی: سەرەڕای بڵاوبوونەوەی تەکنەلۆژیا، دەستڕاگەیشتن بەهۆی نایەکسانی ئابوورییەوە بە نایەکسانی دەمێنێتەوە. دڵنیابوون لەوەی کە هەموو خوێندکاران ئامێری پێویست و ئینتەرنێتیان هەیە، تەحەدایەکی بنەڕەتییە.

ڕاهێنانی مامۆستا: تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە پەروەردەی زماندا پێویستی بەوەیە مامۆستا نەک تەنها لە زمانی ئینگلیزی بەڵکو لە تەکنەلۆژیا پەروەردەییەکانیشدا شارەزابن. پێویستی بە بەرنامەی ڕاهێنانی گشتگیر هەیە بۆ ئەوەی مامۆستایان بەم کارامەییانە تەیار بکرێن.

پەیوەندیی ناوەڕۆک: زۆربەی ناوەڕۆکی ئۆنلاین و تەکنەلۆژیای پەروەردەیی بەردەست بۆ زەمینەکانی دیکە داڕێــژراون، کە ڕەنگە لەگەڵ پێداویستییە کولتووری و پەروەردەییەکانی ناوخۆییدا نەگونجێت. پەرەپێدانی ناوەڕۆکی پەیوەندیدار و هەستیار لەڕووی کولتوورییەوە زۆر گرنگە.

سەرکوتکردنی زمان و کولتووری: وەک لە لێکۆڵینەوەکانمدا باسمکردووە، مەترسی ئەوە هەیە کە تەکنەلۆژیا کە زۆرینەی بە زمانی ئینگلیزییە، بتوانێت زمان و کولتوورە میراتییەکان زیاتر سەرکوت بکات. زۆر گرنگە کە بەرنامەکانی فێربوون بە تەکنەلۆژیا بەرز بکرێتەوە کە زمانە ناوخۆییەکان و ناوەڕۆکی کولتووری لەخۆبگرن و ئاهەنگیان بۆ بگێڕن.

> **" مەترسی ئەوە هەیە تەکنەلۆژیا کە زۆرینەی بە زمانی ئینگلیزییە، بتوانێت زمان و کولتوورە میراتییەکان زیاتر سەرکوت بکات "**

پێشنیازەکان بۆ یەکخستنی تەکنەلۆژیا

بۆ چارەسەرکردنی ئەم ئاڵنگارییانە و بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا بە شێوەیەکی کاریگەر بۆ پەروەردەی زمانی ئینگلیزی پێشنیاز دەکەم:

پەرەپێدانی ناوەڕۆکی ناوخۆیی: دروستکردن و پێشخستنی کەرەستەی فێربوونی دیجیتاڵی کە ڕەنگدانەوەی زەمینە و کولتوور و زمانە ناوخۆییەکانە، شانبەشانی فێربوونی زمانی ئینگلیزی.

بەرزکردنەوەی ڕاهێنانی مامۆستایان: وەبەرهێنان لە بەرنامەکانی پەرەپێدانی پیشەیی

کە گرنگی بە تێکەڵکردنی تەکنەلۆژیا لە فێرکردنی زماندا دەدەن، لەگەڵ جەختکردنەوە لەسەر ستراتیژییەکانی پەروەردەی دوو زمانە یان فرە زمانی.
دڵنیابوون لە دەستڕاگەیشتن: جێبەجێکردنی سیاسەت و بەرنامەکان بۆ دابینکردنی دەستڕاگەیشتنێکی دادپەروەرانە بە تەکنەلۆژیا، لەوانەش پەرەپێدانی ژێرخانی و یارمەتییەکان بۆ خێزانە کەم داهاتەکان.
پێشخستنی تەکنەلۆجیای فرە زمانی: داکۆکیکردن و پاڵپشتیکردن لە پەرەپێدانی تەکنۆلۆژیای پەروەردەیی کە پاڵپشتی چەند زمانێک دەکات، لەوانەش زمانی کوردی، بۆ دڵنیابوون لەوەی کە تەکنەلۆجیا زمانی میراتی بەرەوپێش دەبات نەک جێگرەوەی زمانی میراتی.

لە کۆتاییدا، لە کاتێکدا کە بێگومان تەکنەلۆژیا ئامرازی بەهێز بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان پێشکەشدەکات، بەڵام دەبێت بە ئاگادارییەک لە ئاستەنگە ئەگەرییەکان لە یەکخستنی نزیکبکرێتەوە. بە هێنانە ناوەوەی زمانە میراتییەکان و ناوەڕۆکی کولتووری لە فێربوونی بەرزکراوی تەکنەلۆژیادا، دەتوانین دڵنیابین لەوەی کە پێشکەوتنە تەکنەلۆژییەکان سوود بە پەروەردەی زمان دەگەیەنن بەبێ ئەوەی سازش لەسەر ناسنامەی کولتووری بکەین.

پ. د. وریا عمر امین:

زمانی بیانی هاوشان لەگەڵ زمانی دایکدا ئاسۆی بیرکردنەوەی خوێندکار فراوان دەکەن

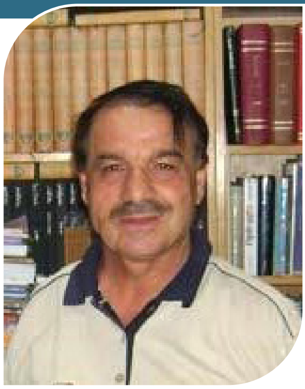

* ١٩٤٧/٣/١٥ لەشاری کۆیە لەدایک بووە.
* ١٩٧١ بەکالۆریۆسی لەزمان و ئەدەبی کوردیی لە زانکۆی بەغداد بە پلەی یەکەم تەواوکردووە.
* ١٩٧٢-١٩٨٠ لە زانکۆکانی مۆسکۆ و لەندەن خوێندوویەتی و بڕوانامەی بەکالۆریۆس و دبلۆم و ماجستێر و دکتۆرای وەرگرتووە.
* ١٩٩٢ پلەی پڕۆفیسۆریی وەرگرتووە، یەکەم کەسە پلەی پرۆفیسۆری لە زمانی کوردیدا بەدەستبێنێت.
* ٢٠٠٤ دکتۆرای دووەمی لە مێژوودا وەرگرتووە.
* پڕۆفیسۆری زمانەوانییە لەزانکۆی بەغداد و پرۆفیسۆری وانەبێژە لە زانکۆکانی سەڵاحەددین و سلێمانی و کۆیە و گەرمیان و ڕاپەڕین.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

سەبارەت بە پرسیاری پەرەسەندنە مێژووی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان، چۆن کاریگەرییان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەبووە؟ پرۆفیسۆر د. وریا عومەر ئەمین پسپۆڕی زمان و شارەزای زانستی زمان، بەم جۆرە وەڵامی داینەوە: لە سەدەی (١٧ و ١٨)ەمەوە، لەگەڵ فرەوانبوونی ئیمپایەری بەریتانی و سەرهەڵدانی ئەمەریکا، زمانی ئینگلیزی بووەتە زمانی یەکگرتووی جیهانی. زیاتر لە (٢) ملیار کەس، وەک زمانی یەکەم و دووەم، پێی دەدوێن و دەیزانن، تاکە زمانێکە لە هەموو شوێنێکی سەر ڕووی زەمیندا بڵاوبووەتەوە و لەم دوو ملیارە (٣٥٠) ملیۆنی زمانی دایکییانە.

ئینگلیزی لە بواری (زانست و دیبلۆماسی و ڕاگەیاندن)دا زمانی پەیوەندییە جیهانییەکانە. لەڕووی مێژوویییەوە هەموو لقەکانی زانست (پزیشکی، ئەندازیاری، فیزیا، کیمیا، گەردووناسی، بایۆلۆجی... هتد) بە زمانی ئینگلیزی دامەزرێنراون و پەرەیانسەندووە. سەرچاوە ڕەسەنەکان هەموو بە زمانی ئینگلیزین. بۆیە خوێندنی

زانکۆیی لە بوارە زانستییەکاندا بە ئینگلیزی نەبێت پسپۆری لێهاتوو پێناگەیەنێت. سەرباری ئەمە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و زمانی دیبلۆماسی و ڕاگەیاندن هەموو بە زمانی ئینگلیزین.

لێرە گرنگێتی فێربوونی زمانی ئینگلیزی دەردەکەوێت، بۆیە زۆر پێویستە قوتابیی کورد هەر زوو لە قوتابخانە فێری زمانی ئینگلیزی بکرێت بە مەرجێك لەسەر حیسابی زمانی دایک و نەتەوەییەکەی خۆی نەبێت.

منداڵ دەتوانێت هاوکات سێ چوار زمان بە تەواوی وەک زمانی دایک فێر ببێت. بۆیە فێربوونی زمانی دووەم هەرگیز کاردانەوەی نەرێنیی بە سەر زمانی دایک نابێت. بە پێچەوانەوە مێشک و ئاسۆی بیرکردنەوە فرەوانتر و بەهێزتر دەکات.

"پێویستە قوتابیی کورد هەر زوو لە قوتابخانە فێری زمانی ئینگلیزی بکرێت بە مەرجێك لەسەر حیسابی زمانی دایک و نەتەوەییەکەی خۆی نەبێت"

هەرچی سەبارەت بەو پرسەی کە هەندێک لە زمانەوانان پێیان وایە لە هەرێمی کوردستاندا بە شێوەیەکی نازانستی پێشوازی لە زمانی ئینگلیزی دەکرێت، هەروەها دۆزینەوەی ڕێگەی ڕاست بۆ فێرکردنی خوێندکارانی کورد، د. وریا عومەر ئەمین، کە سەرەڕای بواری زمان، لە بواری پەروەردەیشدا بەرهەم و نووسینی هەیە، پێی وایە منداڵ کە دەچێتە قوتابخانە لە تەمەنێکی وا دایە، زمانی دایکی وەک زمانی قسەکردنی ڕۆژانە لا چەسپاوە، بەڵام بۆ فێربوونی زمانی خوێندن و نووسین و ڕۆشنبیریی گشتی و گەشەسەندنی زمانە نەتەوەییەکەی، قوتابخانە و زانکۆ بەرپرسن.

زۆربەی وانەکانی خوێندن لە قوتابخانە حکوومییەکاندا بە کوردین، کێشەکە زیاتر لە قوتابخانە ئەهلییەکاندایە، کە کەمتەرخەمن و بایەخ بە زمانی کوردی نادەن. ئەنجام قوتابییەکانیان لەڕووی زمانی نەتەوەییەوە لاواز دەردەچن.

لە بواری پەروەردەییدا چەندین ڕێبازی ئەزموودار بۆ بەرنامەی خوێندن بە زمانی دووەم هەن. بەداخەوە ئەوانەی بەرنامەی خوێندنی قوتابخانەکانی کوردستانیان داڕشتووە (چ حکوومی چ ئەهلی) شارەزا و پسپۆری بنەما پەروەردەییەکان نین.

سەبارەت بەو ئاڵەنگارییە بەهێزانەی ڕووبەڕووی خوێندکاران و مامۆستایان لە فێرکردن و فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا لە هەرێمی کوردستان دەبنەوە، هەروەها چۆنێتی چارەکردنی ئەو ئاڵەنگارییانە، د. وریا عومەر ئەمین، کە هاوکات ساڵانێکە لەو بوارە دەکۆڵێتەوە، ئاماژەی بەوەدا کە بۆ چارەسەرکردنی کێشەکان پێویستە وەزارەتی پەروەردە و لایەنە پەیوەندیدارەکان بە جددی بەرنامەی چاکسازی بە پشتبەستن بە پێڕەوە تازەکانی پلاندانانی زمانی Language planning دابڕێژن.

”منداڵ کاتێک دەچێتە قوتابخانە لە تەمەنێکی وا دایە، زمانی دایکی وەک زمانی قسەکردنی ڕۆژانە لا چەسپاوە، بەڵام بۆ فێربوونی زمانی خوێندن و نووسین و ڕۆشنبیریی گشتی و گەشەسەندنی زمانە نەتەوەییەکەی، قوتابخانە و زانکۆ بەرپرسن“

زمان هێز و ناسنامەی نەتەوەیە، مانەوەی هەر نەتەوەیەک بە مانەوەی زمانەکەیەوە بەندە، هەر لەبەر ئەمەیە ڕژێمە ڕەگەزپەرستەکان بۆ بنبڕکردنمان، زمانەکەمانیان کردووەتە ئامانج، ئەگەر زوو فریای خۆمان نەکەوین بە یەکجاری تیادەچین.

پ.د. سەعید ڕەزایی:

لە زۆر وڵاتی ناوچەکەدا زمانی ئینگلیزی وەک زمانی سەرەکی لە قوتابخانە و زانکۆکان دەخوێندرێت

*مامۆستای زمانەوانی کردارەکی لە زانکۆی شەریفی تەکنەلۆجیی، لە تارانی پایتەختی ئێران.
*بڕوانامەی بەکالۆریۆس لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی لە زانکۆی ئیسفەهان.
*بڕوانامەی ماجستێر و دکتۆرای لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی وەک زمانی بیانی (TEFL) لە زانکۆی عەلامە تەباتەبایی بەدەستهێناوە.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

سەبارەت بە پرسیاری پەرەسەندنی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسی چۆن کاریگەریی لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە چوارچێوەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەبووە؟ د. سەعید ڕەزایی بەمجۆرە وەڵامی داینەوە، بوونی کۆلۆنیالیزمی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ماوەی سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بەتایبەت لە سەردەمی جەنگی یەکەم و دوای جەنگی یەکەم، وردە وردە زمانی ئینگلیزی وەک زمانی کارگێڕی و پەروەردە لە زۆربەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دامەزراند. جیهانگیریی زیاتر فشاری خستەسەر پێویستی بازرگانی و دیپلۆماسی نێودەوڵەتیی بۆ گەشەکردن لە ناوچەکەدا و هەرێمی کوردستانیش بە هەمان شێوە ئەم ڕەوتەی وەرگرتووە. بەربڵاوی زمانی ئینگلیزی لە بواری ئەکادیمی لە هەرێمی کوردستاندا دەتوانرێت بەدیبکرێت، بۆ نموونە لە بەشەکانی زمانی ئینگلیزی کە دامەزراون هەرێمی کوردستان بە هەبوونی پێگەیەکی نیمچە سەربەخۆ لەگەڵ هاندەرەکەی بۆ ئەوەی جیاواز لە عێراق بوەستێت، زمانی ئینگلیزی وەک زمانی پێویست لە قوتابخانە و زانکۆکاندا بەرەوپێش بردووە، لە ئەنجامی ئەو خواستە

هەرێمی کوردستانیش پڕ بووە لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی و دەرفەت بۆ هەردوو مامۆستای زمانی ئینگلیزی ناوخۆیی و نێودەوڵەتی. لەگەڵ دامەزراندن و گەشەکردنی بەشێک لە قوتابخانە و زانکۆ نێودەوڵەتییەکان، پێویستی بە مامۆستا و پرۆفیسۆری لێهاتوو لە زمانی ئینگلیزیشدا زیادی کردووە. گەڕانێکی خێرا لە گووگڵدا ژمارەیەکی زۆر هەلی وانەوتنەوە بۆ مامۆستایانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان دەردەخات. یاریکردنی هەموو ئەم هۆکارانە وایکردووە کە زمانی ئینگلیزی جێگەیەکی گرنگ لە هەردوو بواری ئەکادیمی و کۆمەڵایەتییەکانی دیکەی هەرێمدا داگیربکات. هەرێمی کوردستان لە دوای ساڵی (٢٠٠٣) شاهیدی دیمەنێکی نوێ بووە، لەگەڵ ئەوەی زمانی ئینگلیزی زیاتر ناساند و گرنگی زیاتری لە بواری پەروەردە، بازرگانی، کاروباری حکومی و نێودەوڵەتی، میدیا و تەکنەلۆجیا، گەشتوگوزار و کەرتەکانی میوانداری بەدەستهێناوە.

> **" بوونی کۆلۆنیالیزمی بەریتانیا لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ماوەی سەرەتای سەدەی بیستەمدا، بەتایبەت لە سەردەمی جەنگی یەکەم و دوای جەنگی یەکەم، وردە وردە زمانی ئینگلیزی وەک زمانی کارگێڕی و پەروەردە لە زۆربەی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دامەزراند "**

هەروەها لەمەڕ ڕۆڵی دیمەنی ئابووریی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان و کاریگەریی لەسەر خواستی توانستی زمانی ئینگلیزی، تا چەند کاریگەریی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەیە؟ د. سەعید ڕەزایی پێی وایە دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان و جوڵەی بەشێک لە کۆمپانیا نێودەوڵەتییەکان و بزنس و ئەکادیمییەکان، پێویستی بەرەوپێشبردنی پسپۆڕی (ELT) لەم هەرێمەدا زیادکردووە. خوێندنی ئاستی سەرەتایی، ناوەندی و باڵا لە هەرێمی کوردستان پێویستە فێرکردنی زمانی بیانییان بەرز بکاتەوە. لەڕاستیدا بە گرنگیدانێکی پێویست بۆ پێشخستنی پێگەی زمانە ناوخۆیی و کەمینەکان لە ناوچەکەدا، داڕێژەرانی سیاسەت، بە هەمان شێوە، پێویستە وەبەرهێنانی زیاتر لە خولەکانی ڕاهێنانی مامۆستایانی (ELT) بە هاوکاری لەگەڵ ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکان، پەیمانگاکانی زمان، زانکۆ و ئەکادیمییە پێشەنگەکان لە جیهاندا لەبەرچاو بگرن. لەم حاڵەتە تایبەتەدا داڕێژەرانی سیاسەت

دەتوانن تینکتانک پێکبهێنن و هەردوو شارەزای ناوخۆیی و نێودەوڵەتیی بۆ ڕاوێژکاری هەردوو وەزارەتی پەروەردە و وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی لە هەرێمی کوردستان بانگهێشت بکەن. پەرەسەندنی خوێندەواری زمانی ئینگلیزی لە نەوەی گەنجدا لە داهاتوویەکی نزیکدا ئەنجامی بەرهەمداری دەبێت و یارمەتی هێزی کار دەدات بۆ ئامادەکاری بۆ هەردوو بازاڕی ناوخۆیی و جیهانی.

" دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان و جوڵەی بەشێک لە کۆمپانیا نێودەوڵەتییەکان و بزنس و ئەکادیمییەکان، پێویستی بەرەوپێشبردنی پسپۆڕی (ELT) لەم هەرێمەدا زیادکردووە "

هەرچی سەبارەت بەو پرسیارەی داخۆ هۆکاری کولتووری تایبەت هەیە کە ڕۆڵی بەرچاویان هەبێت لە دارشتنی هەڵوێستەکان بەرامبەر بە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان؟ ئەو هۆکارانە چۆن کاریگەرییان لەسەر فێربوونی زمان هەیە؟ د. سەعید ڕەزایی ئاماژەی بەوەدا کۆمەڵێک هۆکاری کولتووری بێشومار هەن، کە ڕەنگە ڕێگری لە پرۆسەی فێربوونی زمانێکی بیانی بکەن یان خێراتر بکەن. بەکورتی هەڵوێستی ئەرێنی بەرامبەر زمانێک و کولتوور و مرۆڤەکانی بە دڵنیاییەوە دەتوانێت ببێتە هۆی پاڵنەرێکی بەرزتر بۆ فێربوونی ئەو زمانە. لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا، نۆرمەکانی ئایینی و کۆمەڵایەتی، تێڕوانینە ئەرێنی/ نەرێنییەکان بۆ ڕۆڵی کولتووری ڕۆژئاوا کاریگەرییان لەسەرە (واتە ڕۆژئاواییکردن)، کوالێتی پەروەردە ڕەنگە کاریگەرییان لەسەر فێربوونی زمانی ئینگلیزیش هەبێت. لەم ڕووەوە تێڕوانینی تێکەڵاو هەیە، ڕەنگە هەندێک لە پسپۆڕان جەختکردنەوەیەکی زۆر لەسەر فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بە مەترسییەک بۆ سەر ناسنامەی نەتەوەیی بزانن، بەڵام هەندێکی دیکە ڕۆڵی زمانی ئینگلیزی زۆر کاریگەر لە پێشخستنی ئەکادیمی و پیشەییدا هەڵدەسەنگێنن. ناسنامەی ئایینی لەگەڵ هەستی ناسیۆنالیستی عەرەبیدا تا ڕادەیەکی زۆر کاریگەریی لەسەر دیمەنی فێربوونی زمانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەبووە، بەڵام لە حاڵەتی فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا چیرۆکەکە جیاوازە. لە زۆربەی وڵاتانی ناوچەکەدا زمانی ئینگلیزی وەک زمانی بیانی سەرەکی لە قوتابخانە و زانکۆکان دەخوێندرێت. لە ناوچەکەدا پیشەسازیی نەوت هاوشانی کۆمپانیا نێودەوڵەتییەکان زمانی ئینگلیزی وەک زمانی فرانکا دامەزراندووە. لە هەرێمی کوردستان بەهۆی بوونی

زمانی کوردی وەک زمانی فەرمی، پێدەچێت خەڵک زیاتر مەیلیان بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی هەبێت، چونکە هەلی ئابووری و کاری باشتر دەڕەخسێنێت. سەرەڕای ئەو ئیمپریالیزمە کولتووری و زمانەوانییەی کە لە زمانی ئینگلیزیدا هەیە، پێویستە خەڵکی هەرێمی کوردستان فێری زمانی ئینگلیزی بن، بەڵام هەم زمان و نەریت و کولتووری کوردی، هەم کەمینەکانی دیکەش بپارێزن و بەرەوپێشی ببەن.

" پەرەسەندنی فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە ناو گەنجدا لە داهاتوویەکی نزیکدا ئەنجامی بەرهەمداری دەبێت و یارمەتی هێزی کار دەدات بۆ ئامادەکاری بۆ هەردوو بازاڕی ناوخۆیی و جیهانی "

لەبارەی ڕۆڵی تەکنەلۆژیا و لە وەڵامی پرسیاری بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و هەرێمی کوردستان بەکاربهێنرێت؟ چ بەربەستێک لەبەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە بەرنامەکانی فێربوونی زماندا هەیە؟ د. سەعید ڕەزایی پێی وایە بۆ مەبەستی فێربوونی زمان سەدەی ئێستا شایەتی بەکارهێنانی بەرچاوی تەکنەلۆژیایە. دامەزراندنی گۆڤاری ئەکادیمی (بۆ نموونە، فێربوونی زمان بە یارمەتی کۆمپیوتەر، کۆمپیوتەر و پەروەردە و هتد)، کۆنفرانس، کتێب و بڵاوکراوەکانی تر، هەموویان لە پەروەردەی زماندا شایەتحاڵی گرنگی تەکنەلۆژیان، بە مەرجێک ئامرازی ئینتەرنێتی بەهێز لەبەردەستدا بێت و خەڵک ئاستێکی تەواویان لە خوێندەواری کۆمپیوتەردا هەبێت، چەندین ڕێگە بۆ بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا بۆ فێرکردن و فێربوونی زمان هەن. لە ئێستادا زیاتر و زیاتر پلاتفۆرمی فێربوونی ئۆنلاین بە شێوەیەکی بەرفراوان بۆ فێربوونی زمانە جیاوازەکان بەردەستن. ئەو زمانانەی کە داواکار و بەکارهێنەری زیاتریان هەیە، بە ئامراز و کەرەستەی پێداگۆژی خۆیان بە شێوەیەکی بەرفراوانتر بەردەستن. ئەپەکانی فێربوونی زمان، ماڵپەڕەکان، پۆلە مەجازییەکان، ئامرازەکانی مالتیمیدیا، پۆدکاستەکان و یارییەکان لەنێوانیاندا، ئامراز و کەرەستەی دەوڵەمەندی فێربوونی زمان بۆ فێرخوازان دابیندەکەن. سەرەڕای ئەوە، واقیعی مەجازی (VR) و واقیعی زیادکراو (AR) فێرخوازانی زمان لە ژینگە هاوشێوەکراوەکاندا نوقمدەکەن، کە فێرخوازانی زمان سیناریۆ و دۆخی واقیعی (بۆ نموونە، پشکنین لە هۆتێلێکدا)

بۆ مەشقکردن بە ڕووبەڕووبوونەوەی ژیانی ڕاستەقینە دابین دەکەن. ناوەڕۆکی فێربوونی زمان بە ئازادیی لە سۆشیال میدیا وەک ئینستاگرام و یوتیوب شوێنی تری فێربوونی زمانن. لە کاتێکدا تەکنەلۆژیا دەستڕاگەیشتن بە زانیاریی بەرزکردووەتەوە، بەڵام ڕەنگە ببێتە بەربەستێک بۆ فێرخوازانی زمان دوور لە ئامرازە تەکنەلۆژییەکان. بە واتایەکی تر، نەبوونی دەستڕاگەیشتن بە تەکنەلۆژیا و ئامێرە دیجیتاڵییەکان و پەیوەندیی ئینتەرنێتی جێگیر، دەتوانێت دەرفەتەکانی فێربوونی زمان ئاڵۆزبکات. ئەمە پرسێکی گرنگە، بەتایبەتی کاتێک دادپەروەری کۆمەڵایەتیی لە پەروەردەدا جێگەی نیگەرانییە. ڕەنگە خەڵکی ناوچە دوورەکان ببنە قوربانی ئەم سنووردارکردنە، وەک چۆن لە سەردەمی (Covid-١٩)دا ئەزموونکرا، کە هەموو پۆلەکان چوونە سەر ئینتەرنێت. نەبوونی ژێرخانی تەکنەلۆژیای دروست، ڕێگری لە کۆمەڵێکی گەورەی خوێندکاران کرد کە دەستیان بە فێرکاری دروست بگات. فاکتەری گرنگی دیکە ئاستی خوێندەواری دیجیتاڵییە، نەک تەنها لە فێرخوازانی زمان، بەڵکو لە مامۆستایان و پراکتیکەکانی زمانەوە. دەستپێشخەرییەکانی سیاسەت، چاکسازی گشتی تەکنەلۆژی و پێشکەشکردنی بەرنامەی ڕاهێنانی باش لەلایەن لایەنە پەیوەندیدارەکان و داڕێژەرانی سیاسەتەوە، دەتوانێت دەرفەتەکانی فێربوونی زمان بەرزبکاتەوە.

پرۆفیسۆر .د. هۆشەنگ فاروق:

زمانی ئینگلیزی سنووری هەژموون و کاریگەریی بەسەر کولتوور و زمانی وڵاتانی تردا تێپەڕاندووە

دکتۆرای لە زمانەوانییدا هەیە و مامۆستایە لە کۆلێجی پەروەردەی زانکۆی سلێمانی، ئەندامی ئەکادیمیای کوردییە و سەرپەرشتی سەدان نامەی ماستەر و دکتۆرای کردووە و دەیان توێژینەوەی بڵاوکراوەی هەیە

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی
دارشتنەوەی: لاڤین عەلی- خوێندکاری قۆناغی سێیەمی بەشی وەرگێڕان. زانکۆی جیهان- سلێمانی

پرۆفیسۆر دکتۆر هۆشەنگ فاروق، دکتۆرا لە زمانی ئینگلیزی- مامۆستا لە زانکۆی سلێمانی لەمەڕ پرسیاری پەرەسەندنە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان چۆن کاریگەرییان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەبووە؟ بەمجۆرە وەڵامی داینەوە: بەکارهێنەرانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا هەن و زۆرن، زمانی ئینگلیزی دوا بە دوای پەیماننامەی ڤێرسای لە ساڵی (١٩١٩) بوو بە زمانێکی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و دیبلۆماسییەت و بە زمانی سەدە لە تەواوی جیهاندا ناسرا.

پەرەسەندنی مێژوو، کۆمەڵایەتی و سیاسی کاریگەرییان لەسەر دۆخی ئێستا و زمان هەیە، بۆ نموونە لەم سەردەمی جیهانگیرییەدا بووەتە بەشێکی زۆری نوسینەوەی توێژینەوەکان لە سەرتاسەری دونیادا، بە دڵنیاییەوە ئەم پەرەسەندنە مێژووی و کۆمەڵایەتییانە کاریگەریی لەسەر زمان لە هەرێمی کوردستان و وڵاتانی تریشدا دروستکردووە.

هەندێک لە زمانەوانان پێیان وایە کە هەرێمی کوردستان بە شێوەیەکەی نازانستی پێشوازی لە زمانی ئینگلیزی دەکەن ڕەنگە واشنەبێت، لە قوتابخانە حوکمییەکان ئەو پێشوازییە نازانستییە نییە.

دەشێت لە قوتابخانە تایبەتییەکان (ئەهلی) ئەو پێشوازییە نازانستییە لە زمانی ئینگلیزیدا بکرێت. کوردستان کەوتووەتە بارودۆخی (privatization) واتە بەتایبەتکردن، بەشێکی زۆری شوێنە گشتییەکانی کورستانی گرتووەتەوە، بەشێوەیەکەی نازانستی دەستییان کردووە بە چەسپاندنی ئەم زمانە، ئەم گرفتی بەتایبەتکردنە خوێندن و پەروەردەشی گرتووەتەوە.
لە ڕاستییدا ئەمە لایەنە نازانستییەکەیە و ئەمە کاریگەریی لەسەر زمانی دایک هەیە، چونکە لە بەشێک لە قوتابخانە تایبەتییەکاندا بەتەواوی بە زمانی ئینگلیزی پەروەردە دەکرێن و وانەکان دەوترێنەوە، بەرنامەکانی خوێندن ڕێکدەخرێن، سەرەڕای ئەوەش لە قوتابخانە حوکمییەکاندا بەجۆرێکی ترە، بۆیە لێرەدا زیاتر لەسەر قوتابخانە حوکمییەکان لەڕووی زمانەوە وردەبینەوە، هۆکاریش ئەوەیە قوتابخانە حوکمییەکان زۆرترن.

” ئەمریکا زلهێزی جیهانە، لەڕووی تەکنەلۆژیا و سیاسەت و ئابووری و زانستییەوە باڵادەسترین وڵاتی دونیایە، لەبەر ئەمەش سەیر نییە کولتوور و زمانەکەی تەنگ بە زمان و کولتووری دونیا هەڵبچنێت “

هەروەها سەبارەت بە پرسیاری ئەو ئاڵەنگارییە بەهێزانە چین کە ڕووبەڕووی خوێندکاران و مامۆستایان لە فێرکردن و فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا دەبنەوە؟ چۆن دەتوانرێت چارەسەری ئەم ئاڵەنگارییانە بکرێت؟ دکتۆر هۆشەنگ فاروق پێیوایە ئاڵەنگاری زۆر ڕووبەڕووی زۆربەی مامۆستا و خوێندکارەکان لە قوتابخانە حوکمییەکاندا دەبێتەوە، چونکە ژێرخانێکی خراپیان هەیە و لەڕوویەکی ترەوە؛

•تەکنەلۆجیا بەکارناهێندرێت.

•نەبوونی خولەکانی پەرەپێدانی توانای مامۆستایان.

دوای سەرهەڵدانی قەیرانی ئابووریی لە هەرێمی کوردستان لە ساڵی (٢٠١٤)، وەزارەتی پەروەردە وازی لە کردنەوەی خولەکانی باشترکردن و پەرەپێدانی توانای مامۆستایان

هێنا، ئەمەش بەشێکی گەورە و گرنگە لە دروستکردن و زیاتر پەروەردەکردنی تواناکانی مامۆستایان، بەتایبەتی مامۆستایانی زمان.

بۆ نموونە:

مامۆستایانی زمانی ئینگلیزی لە (٣) ڕووەوە پێویستیان بەوەیە پەرە بەتواناکانیان بدرێت، تا مامۆستایەکی تەواو پێگەشتوو و زۆر باشیان لێ دروستببێت، کەئەوانیش:

•زانیاریی (knowledge)

•کارامەیی (skill)

•پەرەپێدانی تواناکانیان (professional development)

ئەمانەش لەڕێی بەشداریکردن لە خولەکانی باشترکردن و زیاتر پەرەپێدانی مامۆستایانەوە دەبێت، جا چ لە هۆڵەکانی خوێندن- ئۆنلاین بێت دەبێت هەبێت، یان هەبوونی شێوازە کاریگەرەکان و وانەوتنەوە.

هەروەها نەبوونی ئەم خولە یەکێکە لەو ئاڵەنگارییانەی کە لە هەرێمی کوردستاندا هەن، بە باشتربوونی بارودۆخی دارایی چارەسەری ئەم ئاڵەنگارییانە ئاسانتر دەبێت.

ئەگەر بەشێوەیەکەی زانستییانە یان پیشەییتر کاری لەسەر بکرێت، بۆ بڕیاردان لەسەر چارەسەرکردنی ئەم ئاڵەنگارییانە، بەتایبەتی کردنەوەی خولی پەرەپێدانی تواناکانی مامۆستایان لەلایان دام و دەزگا پەروەردەییەکانەوە، ئەم گرفتانە تا دێت زووتر چارەسەردەکرێن، بە دواخستنیشی زۆر گرفتیتر لە خوێندندا دروستدەکات.

هۆکاریش بۆ ئەوەی کە نابێت بەهیچ جۆرێک دوابخرێت، ئەوەیە کە ڕۆڵی گەورەی لە چارەسەرکردنی ئاڵەنگارییەکان هەیە.

سەبارەت بەو پرسەی داخۆ دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان تاکو چەند کاریگەریی لەسەر خواستی شارەزایی و فێربوون و بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی هەیە؟ هەروەها داخۆ ڕەوتی ئابووریی چ کاریگەرییەکی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەرێمی کوردستان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ زمانی ئینگلیزی هەیە؟ پرۆفیسۆر دکتۆر هۆشەنگ فاروق مامۆستای زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی سلێمانی ئاماژەی بەوەدا کە فێربوون یان زانینی زمانی ئینگلزی یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ دۆزینەوەی کار بەشێوەیەکی ئاسانتر، چونکە ئێستا زانینی زمان بەتایبەتی زمانی ئینگلیزی خاڵێکی گرنگە بۆ دۆزینەوە و وەرگرتنی کار بەتایبەتی لە سێکتەری (کەرتی) تایبەت.

هەروەها لەڕوویەکی دیکەوە زمان کاریگەریی لەسەر خوێندنی باڵاش هەیە، ئەوانەی بەزارەکی - نووسین زمانی ئینگلیزی بە باشی دەزانن ئەم زمانە ئاسانکارییە بۆ زوو وەرگرتنیان لە خوێندنی باڵا و لە بواری خوێندنی باڵادا سەرکەوتووترن.

لە وەڵامی پرسیاری داخۆ هۆکاری کولتووری تایبەت هەن کە ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبێت لە داڕشتنی بیروڕا و بۆچوونەکان بەرامبەر بە خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا؟ ئەم هۆکارانە چۆن کاریگەرییان لەسەر فێربوونی زمانەکە هەیە؟ پرۆفیسۆر دکتۆر هۆشەنگ فاروق یەکێک لە هۆکارە کولتورییەکان بۆ باڵادەستی ڕۆژئاوا بە سەرکردایەتی ئەمریکا دەگەڕێنێتەوە. ئەوەش لەڕووی سیاسییەوە وای کردووە کە فەرهەنگ و کولتوور و زمانەکەیان کە ئینگلیزییە تەواو بەسەر زمانی کورد و جیهانیشدا زاڵببێت.

”دەکرێت مامۆستایان سوود لە تەکنەلۆژیا وەربگرن، ئەوەش کات دەگەڕێنێتەوە نەک تەنها بۆ زانین، تەنانەت لە باشترکردن کارامەییەکان ڕۆڵێکی گەورەتر دەبێت“

پەرەسەندنی زیاتری زمانی ئینگلیزی بەهۆی باڵادەستی ئەمریکاوەیە، هەر کوردستان نییە کە دەناڵێنێت بەدەستییەوە.
هەروەها زمانی ئینگلیزی سنووری هەژموون و کاریگەریی بەسەر کولتوور و زمانی وڵاتانی تردا تێپەڕاندووە، وەک وڵاتانی ئەوروپای ڕۆژئاوا، پۆڵەندا، هەنگاریا، چیک و سلۆڤاک....هتد و زۆریتر، کە نازانن چۆن بەرگری لە لێشاو و ئەو داگیرکارییە فەرهەنگی و کولتوورییە گەورەیەی زمانی ئینگلیزی بکەن.
هەروەها ئەمریکا کە وڵاتی زلهێزی جیهانە، لەڕووی تەکنەلۆژیا و سیاسی و ئابووری و زانستییەوە باڵادەسترین وڵاتی دونیایە، لەبەر ئەمەش سەیر نییە کە کولتوور و زمانەکەی تەنگ بە زمان و کولتووری دونیا هەڵبچنێت، کوردستانیش یەکێکە لەو وڵاتانەی بەدەست ئەو گرفتەوە دەناڵێنێت.
هەرچی سەبارەت بە بایەخی تەکنەلۆژیایە پرسیارمان کرد بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان بەکاربهێنرێت؟ هەروەها چ بەربەستێک لەبەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە پرۆگرامەکانی فێربوونی زماندا هەیە؟ لە وەڵامدا د. هۆشەنگ فاروق تیشکی خستە سەر ڕۆڵی تەکنەلۆژیا و وتی تەکنەلۆژیا بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندن دەکرێت

بە زۆر شێواز بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی خوێندن بەکاربهێنرێت، وەک بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا لە لایەن مامۆستایانەوە، لەو ڕووەشەوە دەبێت وەزارەتی پەروەردە هەل و خولی پەرەپێدانی تواناکانی مامۆستایان بڕەخسێنێت، بەشیوەیەک کە سیستەمی بۆ سازبکرێت و لەلایەن کەسانی پیشەیی و پڕ زانست بوترێنەوە.

مامۆستایان خولی پەرەپێدانی کاریگەرانە ببینن، لەو دۆخەدا دەکرێت مامۆستایان باشتر بۆ بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا بەشێوەیەکی کاریگەرانەتر لە قوتابخانەکاندا ئامادەبن، بۆ نموونە google classroom کە زۆر پێویستە، یان ،video ،image YouTube و زۆر شێوازی تر، بەڵام لەوەش گرنگتر هێشتنەوەی هاوسەنگی هۆڵەکانی خوێندنە تا نەبێتە هۆی دروستبوونی پشێوی، لەو بارودۆخەدا قوتابیانیش فێربکرێن کە زانستییانە تەکنەلۆژیا لە قوتابخانەدا بەکاربهێنن. دەکرێت مامۆستایان زۆر سوود لە تەکنەلۆژیا وەربگرن، ئەمەش لە بچووکترین شتەوە کە ئەویش کات دەگەڕێنێتەوە نەک تەنها بۆ زانین، تەنانەت لە باشترکردن کارامەییەکان ڕۆڵێکی گەورەتر دەبێت.

د. محەمەد قادر سەعید:

پێویستە وەڵێنەیی بۆ زمانی کوردی بێت، پاشان گرنگی بە زمانی بیانی بدرێت

دکتۆرای لە زمانەوانیی کردارەکی هەیە و مامۆستای بەشی ئینگلیزییە لە زانکۆی سەلاحەدین، چەند توێژینەوەیەکی بڵاوکراوەی هەیە و یەکێکە لە ناوە دیارەکانی ئەکادیمیای کوردی کە کاری لەسەر پەیوەندی زمان و نەتەوە کردووە.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

د. محەمەد قادر سەعید پسپۆڕی زمان و پرۆفیسۆری یاریدەدەر لە زانکۆی سەڵاحەدین سەبارەت بە پرسیاری کاریگەریی پەرەسەندنە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا، پێی وایە سەرەتا زۆربەی قوتابخانەکان سەر بە میری بوون و هەتا کۆتایی نەوەدەکان قوتابخانە ناحکومی و تایبەتەکان سەریانهەڵنەدا. دەرکەوتن و گەشانەوەی خۆری زمانی ئینگلیزی بۆ دەرکەوتنی ئەو جۆرە قوتابخانە تایبەتانە دەگەڕێتەوە، کە وەک زمانی پەیڕەو و پرۆگرامی خوێندن پشت بە زمانی ئینگلیزی دەبەستن. زۆربوونی ئەو جۆرە قوتابخانە و دواتر سەرهەڵدانی سەنتەر و ئەکادیمیاکانی فێربوونی زمانی ئینگلیزی بە درێژایی ئەو بیست ساڵە ڕۆڵی بەرچاویان بینیوە، جگە لەمەش هەلی کار و وەبەرهێنانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراق جێگەیان بە زمانی کوردی لەق کردووە و پێشینەیان داوە بە زمانی ئینگلیزی. بە داخەوە ڕۆڵی نەرێنی سیاسییەکان و نەبوونی سیاسەتێکی ڕوون و بەرچاوی زمان، وای کردووە لە ڕووی مێژووی و سیاسی و کۆمەڵایەتیی زمانی کوردی پاشەکشە بکات و پێشەنگ بداتە دەست زمانی ئینگلیزی بە تایبەت لە بواری خوێندندا.

هەندێک لە زمانەوانان پێیان وایە لە هەرێمی کوردستاندا بە شێوەیەکی نازانستی پێشوازی لە زمانی ئینگلیزی دەکرێت، لەم ڕوانگەیەوە پرسیاری ئەوەی کام ڕێگەیە دروستە بۆ خوێندن و فێرکردنی زمانی ئینگلیزی، پێویستی بە هەڵوەستەیە. هەر بۆیە د. محەمەد قادر سەعید دەڵێت: بەڵێ ئەو زمانەوانە بەڕێزانە لەو بۆچوونەیاندا بە هەڵەدا نەچوون، چونکە لە جیاتی وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا بکرێت لە زمانی ئینگلیزیدا کراوە و دەکرێت. هەر ئەمەش وای کردووە زمانی ئینگلیزی وردە وردە دەست لە زمانی کوردی بستێنێت و ببێتە زمانی یەکەم بۆ بەشێکی زۆری نەوەی نوێی میللەتی کورد لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا. ڕێگا دروستەکە بریتییە لە پەرەدان بە زمانی کوردی لە هەموو ڕوویەکەوە، بەجۆرێک کە بوار بە قوتابخانە تایبەتی و ناحکومییەکان نەدرێت تەنها پشت بە زمانی ئینگلیزی ببەستن وەک زمانی یەکەمی خوێندن، بەڵکو دەبێت پێشینە بۆ زمانی کوردی بێت لە هەموو بوارەکانی ژیان بەتایبەت خوێندن و ئابووری. دەبێت هاوشێوەی تاقیکردنەوەکانی هەڵسەنگاندنی زمانی ئینگلیزی وەک ئایڵتس و تۆیفڵ و پی تی ئی، تاقیکردنەوەی هەڵسەنگاندنی زمانی کوردی هەبێت بۆ بیانییەکان و تەنانەت بۆ ئەو نەوە نوێیەی بەڕێوەیە و شتێکی وا لە زمانی دایکی نازانێت کە زمانی کوردییە.

> **” گەشانەوەی خۆری زمانی ئینگلیزی بۆ دەرکەوتنی ئەو جۆرە قوتابخانە تایبەتانە دەگەڕێتەوە، کە وەک زمانی پەیڕەو و پرۆگرامی خوێندن پشت بە زمانی ئینگلیزی دەبەستن “**

لەمەڕ ئەو ئاڵەنگارییە بەهێزانەی ڕووبەڕووی خوێندکاران و مامۆستایان دەبنەوە لە فێرکردن و فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا. هەروەها چۆنێتی چارەکردنی ئەو ئاڵەنگارییانە، د. محەمەد قادر سەعید پێی وایە ئەوە ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگرە کە کێشەیەک هەیە لەبەردەم خوێندکاری کورد، کە بۆ دوازدە ساڵ ئینگلیزی دەخوێنێت کەچی بە ئەندازەی منداڵێک فێر نابێت کە یەک ساڵ لە قوتابخانە ئەهلییەکان بە زمانی ئینگلیزی دەخوێنێت! گرنگترین ئاڵنگاری ئەو پەیڕە و پرۆگرامەیە کە دەرفەتێکی تەواو بە خوێندکار نادات پراکتیزەی زمانی ئینگلیزی بکات و لە لایەکی تریش مامۆستا کێشەی کاتی هەیە و فریای ئەوە ناکەوێت وەک پێویست ئاوڕ لەو هەموو قوتابییە بداتەوە کە لە پۆلدا هەن. نەبوونی ژینگەیەکی لەبار و نەگونجانی

ئەو پەیڕەو و پرۆگرامە لەگەڵ واقعی خوێندکاری کورد بەهێزترین ئاڵنگارین لە بەردەم پرۆسەی فێربوونی زمانی ئینگلیزی. چارەسەری ئەم دۆخەش بەوە دەبێت کە کار لە سەر ڕەخساندنی ژینگەیەکی گونجاو بکرێت و مامۆستایان لە تازەترین خولەکانی وتنەوەی وانەی ئینگلیزی بەژداریان پێ بکرێت و سوود وەربگیرێت لە ئەزموونی وڵاتان کە لە هەمان بارودۆخی ئێمەدا بوون و چارەسەریان کردووە.

” نەبوونی سیاسەتێکی ڕوون و بەرچاوی زمان، وای کردووە لە ڕووی مێژوویی و سیاسیی و کۆمەڵایەتیی زمانی کوردی پاشەکشە بکات و پێشەنگ بداتە دەست زمانی ئینگلیزی بە تایبەت لە بواری خوێندندا “

لە وەڵامی پرسیاری دۆخی ئابووری هەرێمی کوردستان تا چەند کاریگەریی لەسەر خواستی شارەزایی و فێربوون و بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی هەیە، ئایا ڕەوتی ئابووری چ کاریگەرییەکی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەرێمی کوردستان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ زمانی ئینگلیزیدا هەیە؟ د. محەمەد قادر سەعید وتی: دۆخی ئابووری بە شێوەیەکی دوو لایەنانە لە سەر خواستی شارەزایی و فێربوونی زمانی ئینگلیزی کاریگەریی هەیە. ئەوانەی دۆخی ئابووریان باشە و دەتوانن مناڵەکانیان بخەنە بەر خوێندن بە زمانی ئینگلیزی، ئەوە بێ یەک و دوو بەو کارە هەڵدەستن و دەبنە هۆکاری پەرەسەندنی زمانی ئینگلیزی. لە هەمان کاتدا، ئەوانەی بارودۆخی داراییان ڕێگەیان نادا مناڵەکانیان بخەنە بەر خوێندنی ئینگلیزی، بە ناچاری ڕوو لە قوتابخانەکانی میری دەکەن، کە زمانی کوردی زمانی خوێندن و نووسینە و قوتابی وەک پێویست فێری زمانی ئینگلیزی نابێت. ئەمەش دەرخەری ئەوەیە کە باری ئابووری ئەو خەڵکە ڕاستەوخۆ کاریگەریی لەسەر ڕەوشی زمانی ئینگلیزی هەیە و سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەرێمی کوردستان دەخاتە ژێر پرسیارەوە، چونکە دوو گروپ خوێندکار و دوو جۆر قوتابخانە بوونیان دەبێت و ململانێیەکی ناتەندروست لە نێوان زمانی کوردی و زمانی ئینگلیزی دروستدەبێت و سەرهەڵدەدات وەک ئەوەی ئێستا لە ئارادایە.

هەرچی سەبارەت بە پرسە کولتوورییەکان و ڕۆڵیان بەسەر داڕشتنی بیروڕا و

بۆچوونەکان لە بەرامبەر خوێندنی زمانی ئینگلیزی، یان هۆکارە کولتووریەکان چۆن کاریگەریان بەسەر فێربوونی زمانەکەوە هەیە، د. محەمەد قادر سەعید وەڵامی داینەوە ئەو نەریتی چاو لێکردنەی خەڵکی کە بووەتە کولتوورێک و خێزانە خوا پێداوەکان پەیڕەوی دەکەن، وای کردووە زمانی ئینگلیزی وردە وردە زمانی کوردی بخاتە پەراوێزەوە و ببێتە زمانی خوازراوی نەوەی نوێ. هۆکارگەلێک هەن جگە لە هۆکاری کولتووری، بۆ نموونە هۆکاری ئابووری و ڕۆشنبیری و سیاسی و کۆمەڵایەتی هەن، کە کاردەکەنە سەر کۆمەڵی کوردەواری بەتایبەت ئەوانەی دەوڵەمەند و پارەدارن و ڕێگە خۆشدەکات تاکو زمانی ئینگلیزی شوێن زمانی کوردی بگرێتەوە و ببێتە زمانی خوێندن و ڕاگەیاندن.

” ئەو نەریتی چاو لێکردنەی خەڵکی کە بووەتە کولتوورێک و خێزانە خوا پێداوەکان پەیڕەوی دەکەن، وای کردووە زمانی ئینگلیزی وردە وردە زمانی کوردی بخاتە پەراوێزەوە و ببێتە زمانی خوازراوی نەوەی نوێ “

تەکنەلۆژیا بەشێوەیەکی بەرچاو خۆی ئاخنیوەتە هەموو کەلەبەرێکەوە و هەموو بوارەکانیشی خستووەتە ژێر کاریگەریی خۆیەوە، کەواتە بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بەکاربهێنرێت بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان، چ بەربەستێک هەیە لەبەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لە پرۆگرامەکانی فێربوونی زماندا؟ لە وەڵامی ئەو پرسیارەماندا، د. محەمەد قادر سەعید پێی وایە تەکنەلۆژیای سەردەم واتا پشتبەستن بە زمانی ئینگلیزی کە زمانێکی نێودەوڵەتییە و بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا بە مانای بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی دێت، کە دەبێتە هۆی پەرەسەندن و بەرەوپێشبردنی زمانی ئینگلیزی. تاکە بەربەست لە بەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی تەکنەلۆژیا لەگەڵ پرۆگرامەکانی فێربوونی زماندا، هەڵکشانی تەمەنی هەندێک لە مامۆستاکانە کە ئاشنا نین بە تەکنەلۆژیای سەردەم و شێوازەکانی بەکارهێنانی لە پرۆگرامەکانی فێربوونی زماندا. بۆی هەیە لایەنی دارایی خەڵک و حکومەتیش لەو بوارەدا ڕۆڵ ببینن.

د. عەبدورەحمان ئەحمەد وەهاب:

لەبری پسپۆڕان ئێستا ڕەوتێکی ئابووری- سیاسی داڕێژەری سیاسەتی پەروەردەیی کوردستانە

*دکتۆرای لە کۆمەڵناسی و سیاسەتی پەروەردەیی لە زانکۆی Toronto لە کەنەدا خوێندووە.
*مامۆستای زانکۆی نێودەوڵەتیی تیشکە لە هەولێر.
*سێ کتێبی بڵاوکردووەتەوە و چەند توێژینەوەیەکی زانستیی نووسیوە.

دیداری: گۆڤاری زمانەوانی

عەبدورەحمان ئەحمەد وەهاب، مامۆستا لە زانکۆی نێودەوڵەتیی تیشک- هەولێر سەبارەت بە پرسیاری پەرەسەندنە مێژوویی و کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان چۆن کاریگەرییان لەسەر دۆخی ئێستا و بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا هەبووە؟ بەمجۆرە وەڵامی داینەوە؛ ڕاستییەکەی، من هیچ توێژینەوەیەکی تایبەتم لەسەر ئەم بابەتە نەکردووە، بۆیە ئەمەی دەیڵێم ڕوانین و لێکدانەوە و تێگەیشتنی خۆمە بۆ باسەکە. خەیاڵدانی من لەسەر ئەم بابەتە لە چەند ساڵێکی دوای ڕاپەڕینی ساڵی (١٩٩١)ەوە وردە وردە شێوەی گرتووە. کرانەوەی کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستان بەڕووی دونیای ڕۆژاوا و ئەمەریکای باکووردا، ئەمانیش وەک فریادڕەس و پاڵپشتی دۆزی نەتەوەیی کورد لە باشووری کوردستان، دەکرێت کاریگەرییەکی زۆری بەسەر هەڵوێستی ئەرێنیمانەوە بەرانبەر زمانی ئینگلیزی هەبێت. هەڵبەت، زۆرجار لە بەرانبەر کەمبوونەوەی حەزپێکردن و نەرێنیبوونی هەڵوێستمان بەڕووی زمانی عەرەبیدا زمانی ئینگلیزیمان لێ بووەتە زمانی دووەم.

دوای کەوتنی ڕژێمی پێشووی عێراق لە ساڵی (٢٠٠٣)دا، ئەم هەڵوێستە وردەوردە شێوەیەکی دیکەیش بۆ خۆی زیاد دەکات، ئەویش کرانەوەی سیاسی و ئابووری و فەرهەنگی فەرمیی دەوڵەتی عێراقە بە هەرێمی کوردستانیشەوە بەڕووی دونیای نێونەتەوەییدا. ئەم کرانەوەیە لەڕووی سیاسی و ئابووری و فەرهەنگییەوە لەخۆگرتنی پێوەر و ستانداردی جیهانییش دەگرێتەوە. لە دەستووری عێراقدا زمانی عەرەبی و کوردی دوو زمانە فەرمییەکەی وڵاتن، بەڵام لە عێراقی عەرەبیدا لەبری ئەوەی زمانی کوردی زمانی دووەم بێت، زمانی ئینگلیزی وەک واقیع زمانی دووەمە. لە عێراقی کوردییشدا کە هەرێمی کوردستانە، لەبری ئەوەی زمانی عەرەبی زمانی دووەم بێت، زمانی ئینگلیزی وەک واقیع زمانی دووەمە. ناکرێت تەنیا کرداریبوونی زمانی ئینگلیزی لە مامەڵە بازرگانی و زانستی و ئەکادیمییەکاندا بکەینە بەهانە بۆ ئەم باسە. کوردێک لە بازاڕی شارێکی وەک هەولێر، سلێمانی، یان دهۆکدا هێندە پێویستی بە زمانی عەرەبییە، هێندە پێویستی بە زمانی ئینگلیزی نییە. دەبێت چی بێت وای کردبێت لە هەرێمی کوردستاندا فێربوونی زمانی عەرەبی هێندەی فێربوونی زمانی ئینگلیزی نەبووبێتە خولیا و مەراق؟ بۆیە ناکرێت پەرەسەندنە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان لەم باسەدا نەخەینە ناواخنی باسەکەوە.

> ” **کرانەوەی کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستان بەڕووی دونیای ڕۆژاوا و ئەمەریکای باکووردا، دەرکەوتنیان وەک فریادڕەس و پاڵپشتی دۆزی نەتەوەیی کورد لە باشووری کوردستان، دەکرێت کاریگەرییەکی زۆری بەسەر هەڵوێستی ئەرێنیمانەوە بەرانبەر زمانی ئینگلیزی هەبێت** “

هەندێک لە زمانەوانان پێیان وایە لە هەرێمی کوردستاندا بە شێوەیەکی نازانستی پێشوازی لە زمانی ئینگلیزی دەکرێت، پرسیاری ئەوەی داخۆ کامە ڕێگە دروستەکەیە؟ کە لە ئێستادا پرسێکی هەنووکەیی و جێی بایەخە. لەو بارەیەوە د. عەبدوڕەحمان ئەحمەد وەهاب پێی وایە بەشێکی باشی ئەوانەی دەهۆڵ بۆ پێشخستنی زمانی ئینگلیزی لە کوردستاندا دەکوتن، ئەوانەیشی بە ڕاست و چەپدا وشە و چەمکی ئینگلیزی دێننە نێو نووسین و ئاخاوتنیانەوە، مەرج نییە زمانی ئینگلیزی بزانن یان

توانیبێتیان لەودیو بریقوباقی زمانەکە و ئەو فەرهەنگەی لەگەڵ خۆیدا دەیهێنێت دونیای مامەڵە و ململانێی هێز و فەرهەنگ و ویستەکان ببینن. با ئەوەیشی بخەمە سەر: ئەوانە تەنانەت هەر زمان بە گشتی نازانن، نە کوردییەکی باش دەزانن، نە عەرەبی و فارسی و تورکی. ڕێگای ڕاست ئەوەیە زمانناس و زمانزان و پسپۆرانی فەرهەنگ و سیاسەتی فەرهەنگی ببنە بەرلەشکری ئەم باسە، نەک دوکاندار و خاوەنی کۆمپانیا و بەرپرسە سیاسی و فەریکە ڕۆشنبیرەکان و سەرقاڵانی دونیای سۆشیاڵ میدیا.

”لە عێراقی عەرەبیدا لەبری ئەوەی زمانی کوردی زمانی دووەم بێت، زمانی ئینگلیزی وەک واقیع زمانی دووەمە. لە عێراقی کوردییشدا کە هەرێمی کوردستانە، لەبری ئەوەی زمانی عەرەبی زمانی دووەم بێت، زمانی ئینگلیزی وەک واقیع زمانی دووەمە“

خوێندکاران و مامۆستایان لە فێرکردن و فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا ڕووبەڕووی چەند ئاڵنگارییەکی بەهێز دەبنەوە. لەمەڕ چۆنێتی چارەکردنی ئەو ئاڵنگارییانە، د. عەبدوڕەحمان ئەحمەد وەهاب پێی وایە ئەو ئاڵنگارییانەی وا دەکەن خوێندکارانی ئێمە فێری کوردی یان عەرەبی نەبن، وا دەکەن مامۆستایان نەتوانن و نەزانن ئەم زمانانە فێربکەن، هەمان ئەوانەن کە وا دەکەن فێربوون و فێرکردنی زمانی ئینگلیزی سەخت بێت. ئێستا منداڵان لە چاو ئەو کاتەی من خۆم منداڵ بووم زمانی ئینگلیزی زیاتر دەزانن. نەخەڵەتابین وا بزانین ئەوە بەرنامەی خوێندنی قوتابخانە و زانکۆکانە وای کردووە خەڵک فێری زمانی ئینگلیزی ببن. منداڵی ئێستا لە قسەکردن و خوێندنەوە و نووسینی ئینگلیزی لە بوار و کەشوهەوای خۆیاندا کارامەن، وەک لەکاتی یاری و گفتوگۆی نێوانیان و گۆڕینەوەی کورتەنامە و دروستکردنی ڤیدیۆدا، کەچی مەرج نییە لە وانەکانی ئینگلیزیدا نمرەیان باش بێت یان هەست بە ئاسوودەیی و دەستڕەنگینی و پێشقەچوون لە بەکاربردنی زماندا بکەن. چارەسەری فێربوونی هەموو زمانەکان لە ناوەندە ڕەسمییەکانی خوێندن لە کوردستاندا هەمان شتە. ئەو سیستەم و ڕێکار و پێوەرانەی لە پرۆسەی خوێندنی فەرمیدا پێڕەو دەکرێن، ڕێگری پەروەردەبوون و فێربوون و پێشقەچوونن.

هەرچی سەبارەت بە پرسیاری دۆخی ئابووری هەرێمی کوردستان تا چەند کاریگەریی لەسەر خواستی شارەزایی و فێربوون و بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی هەیە؟ ئایا ڕەوتی ئابووریی چ کاریگەرییەکی لەسەر سیاسەت و بەرنامەی پەروەردەیی هەرێمی کوردستان هەیە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ زمانی ئینگلیزی؟ د. عەبدوڕەحمان ئەحمەد وەهاب بەمجۆرە وەڵامی داینەوە هەندێک بواری کار و کاسپی لە کوردستاندا پێویستی بە کارامەیی لە زمانی ئینگلیزیدا هەیە، بەڵام ئەم بوارانە لەچاو کۆی دەرفەتی کارکردندا زۆر کەمن. مەرج نییە دۆخی ئابووریی لە هەرێمی کوردستاندا بە زانینی زمانی ئینگلیزییەوە پەیوەست بێت. ئەگەریش وا بێت، مەرج نییە ئەم پەیوەستبوونە ڕاستەوانە بێت. یانی مەرج نییە تا ئاستی زمانی ئینگلیزی لە کۆمەڵگەیەکدا بەرزتر بێت، ئیدی ئاستی ئابووریش بەرزتر دەبێت. گەر وا بووایە، دەبوو هیچ کەسێکی ئینگلیزیزمان لە جیهاندا هەژار و بێکار نەبێت. گریمان کارامەیی لە زمانی ئینگلیزیدا ڕاستەوخۆ بە دەرفەتی کارەوە بەستراوە، بەڵام زۆری و کەمیی دەرفەتەکانی کار لە هەر کۆمەڵگەیەکدا بە پرۆسە ئابووری-سیاسییەکانەوە بەستراونەتەوە. لە کۆمەڵگەیەکدا کە گیرۆدەی جەنگ و کارەسات و گەندەڵی و سیستەمی نادادگەر و چەوسێنەر بووەتەوە، دەرفەتەکانی کارکردن دەکرێت کەم بن و زمانزانەکان زۆر بن. بازاڕێکی مت و بچووک و داخراو، ئابوورییەکی بەرخۆر و سیستەمێکی ڕەیعی جێگەی هەموو کارامەییەکی تێدا نابێتەوە. لە نموونەی وادا دەبێت یەخەی سیستەمی سیاسی-ئابوورییەکە بگرین، نەک سیستەمی پەروەردە و فێرکردن.

بە ڕاستی، بەشێکی زۆر فراوانی مامەڵەی ئابووریی ڕۆژانە و بازاڕ و کاسپیی خەڵک لە هەرێمی کوردستاندا پێویستی بە زانینی زمانی عەرەبی (عەرەبیی جڵفە و قسەی ڕۆژانە) هەیە. ئەگەر بڕیار بێت لەسەر بنەمای ئابووری و کار و کاسپی نرخی ئەم یان ئەو زمان بەرز و نزم ببێت، دەی کوا زمانی عەرەبی لە هەرێمی کوردستاندا هێندە نرخی فەرمیی پێ دراوە؟ بۆچی بەشەکانی زمانی عەرەبی لە زانکۆکان جمەیان نایەت و خواست لەسەریان زۆر نییە؟

بۆیە ڕەوتێکی ئابووری-سیاسی لە کوردستاندا هەیە، کە داڕێژەری سیاسەتی پەروەردەیی کوردستانە. مەرج نییە ئەم ڕەوتە سیاسی-ئابوورییە ڕەنگدانەوەی واقیع و خۆزگەکانی کۆمەڵگەی هەرێمی کوردستان بێت، یان ڕوانگە و ویستی ئەم ڕەوتە بۆ داهاتوو هەمان ڕوانگە و ویستی زۆرینەی خەڵکی کوردستان بێت. زۆرجار ئەم ڕەوتە ڕەنگدانەوەی ئەو گوتارە تایبەتە جیهانییەیە کە سەرکردە سیاسییە ئابوورییەکان ئاشنایەتییان لەگەڵیدا هەیە، یان گوتارەکە هەژموونی بەسەریانەوە هەیە. ئاساییە کە دەستەپاچەیی سەرکردەکان، بەتایبەتی لە کۆمەڵگەی نادیمۆکراتی و نیوچەدیمۆکراتیدا، بەرانبەر

گوتاری سیاسی-ئابووریی جیهانی لە دارشتنی سیاسەتی پەروەردە و فەرهەنگدا سەرەوخوار ڕەنگدەداتەوە. زمان و فەرهەنگی ئەم گوتارە جیهانییە لەم سەردەمەدا ئینگلیزییە. بۆیە بەشێکی سیاسەتی فەرهەنگی و زمانی بەرانبەر بە ئینگلیزی لە کوردستاندا نیشانەی ئەم ڕەنگدانەوە سەرەوخوارەیە.

> **" ڕێگای ڕاست ئەوەیە زمانناس و زمانزان و پسپۆڕانی فەرهەنگ و سیاسەتی فەرهەنگی ببنە بەرلەشکری ئەم باسە، نەک دوکاندار و خاوەنی کۆمپانیا و بەرپرسی سیاسی و فەریکە ڕۆشنبیرەکان و سەرقاڵانی دونیای سۆشیاڵ میدیا "**

لەو سۆنگەیەوە کەواتە هۆکاری کولتووری تایبەت هەن کە ڕۆڵێکی بەرچاویان هەبێت لە دارشتنی بیر و ڕا و بۆچوونەکان بەرانبەر بە خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا و ئەم هۆکارانە چۆن کاریگەریيان لەسەر فێربوونی زمانەکە هەیە؟
د. عەبدورەحمان ئەحمەد وەهاب ئاماژەی بەوەدا کە بەشێکی وەڵامی ئەم پرسیارە لە وەڵامی پرسیارەکانی پێشتردایە. گەر یەک خاڵ بۆ وەڵامەکە زیاد بکەم ئەوەیە: زۆر لەو کەسانەی بڕیاربەدەستن و باوەڕیان وایە کلیلی کێشە مەعریفی و فەرهەنگی و سیاسییەکانی گەلی کوردستان لە برەودان بە زمان و فەرهەنگی ئینگلیزیدایە، خۆیان زمانی کوردی نازانن و ناناسن (ڕاستییەکەی، زمان و فەرهەنگی ئینگلیزییشیان کۆڵەوارە). زۆرجار ئەم نەزانی و کۆڵەوارییەیان لەژێر ناوی جیهانیبوون و زانستیبوون و پێشفەچووندا دەشارنەوە. ئەوان پێیان وایە زمانی کوردی دەرۆستی دونیای نوێ و پێویستییەکانی جیهانی ئێستەمان نایەت، کەچی ڕاستییەکەی ئەوەیە زمان و فەرهەنگی خۆیان هێندە هەژارە نەبێتەوە، ئەوان لە چاویلکەی بێتوانایی و دەستەپاچەیی و تەسلیمبوونی خۆیانەوە دەڕواننە دونیا و کۆمەڵگە و داهاتوو.

تەکنەلۆژیا ئێستا خاوەن پێگە و ڕۆڵی گرنگ و سەرتاپاگیرە، کەواتە بە چ شێوەیەک دەتوانرێت تەکنەلۆژیا بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندنی زمانی ئینگلیزی بەکاربهێنرێت لە هەرێمی کوردستان؟ چ بەربەستێک لە بەردەم تێکەڵکردنی کاریگەرانەی

تەکنەلۆژیا لە پرۆگرامەکانی فێربوونی زماندا هەیە؟ د. عەبدورەحمان ئەحمەد وەهاب لە وەڵامی ئەو پرسیارەماندا، تیشکی خستەسەر ئەوەی کە تەکنەلۆجیا دەکرێت لە فێرکردنی زمانەکاندا ئامرازێکی کاریگەربێت، لەنێویشیاندا زمانی ئینگلیزی. ئەم ئامرازە دەتوانێت جێگەی ئامرازی دیکە بگرێتەوە، کە کەمتر کاریگەرن. یانی تەکنەلۆجیا ئاسانکاریی پرۆسەی فێرکردن دەکات، بەڵام جێگەی ناگرێتەوە. پێشتر ئاماژەم پێ دا کە پرۆسەی فێرکردنی زمان لە سیستەمی خوێندنی فەرمیدا لە هەرێمی کوردستان کاریگەر نییە، تێکەڵکردنی تەکنەلۆجیا چارەسەری ئەم ناکاریگەرییە ناکات. نەک هەر ئەوە، دەکرێت ڕێگریش بێت. تۆ ئەگەر کۆی مەبەستی سیستەم و ڕێکارەکانی فێرکردنی زمان بیرهاتنەوەی خێرا و زانینی ڕاست و هەڵە بێت، تەکنەلۆجیا هەر ئەوەت بۆ ئاسان دەکات. کە پرۆسەی هەڵسەنگاندن تەنیا تاقیکردنەوەی خێرا و دووبارەکردنەوەی ناوەڕۆکی بەرنامەی خوێندن بێت، تەکنەلۆجیای نوێ هەر هێندەی سنوورەکانی ئەم هەڵسەنگاندنە بڕ دەکات و لە بەرانبەر چاکسازیدا سنوورەکان توندوتۆڵتر دەکات، بۆیە بابەتەکە تەنها گۆڕینی تەختەی ڕەش و سپی بە شاشە نییە، بەکاربردنی تابلێت لەبری کتێب نییە. تەکنەلۆجیای نوێ دەکرێت پاڵپشتی پرۆسەیەکی کارا و دروستبێت و هەندێک ڕێگەی درێژ کورت بکاتەوە، هەندێک کاتی بەفیڕچوو بگێڕێتەوە، بەڵام بۆ سوودوەرگرتن لە تەکنەلۆجیای نوێ، پێویستمان بە مرۆڤی دانا و بڕیاری دانا هەیە.

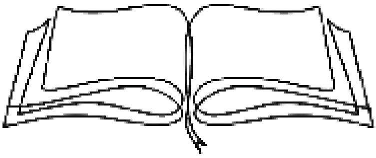

زمانی ئینگلیزی و پەروەردە

هەژموونی زمانی ئینگلیزی لە بۆتەی نەتەوەسازی کوردیدا

پ.ی.بێستون عارف عزیز

*خوێندکاری دکتۆرا لە زمانی کوردی.
*مامۆستا لە بەشی زمانی کوردی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی زانکۆی سلێمانی.
*مامۆستای وانەبێژ لە زانکۆی جیهان-سلێمانی.
*ئەندامی لیژنەی دانان و ڕێکخستنی پرۆگرامی خوێندنی ئاستی زمانی کوردی لە زانکۆکانی هەرێمی کوردستان.
*ئەندامی دانانی پرۆگرامی "شاڕێ" بۆ فێربوونی زمانی کوردی بۆ خەڵکانی بیانی.

زمان و نەتەوە دوانەیەکن یەکتری بەهێز دەکەن، نەتەوە بەها بە هەر زمانێک بدات ئەو زمانە دەگەشێنێتەوە. لێرەوە بەهێزی نەتەوە و بایەخی نەتەوەش لە زماندا ڕەنگدانەوەی هەیە. نەتەوە تایبەتیمەندیی زۆری هەیە، بەڵام بۆ تێگەیشتن بە چەند شێوە تایبەتمەندیی شیکراوەتەوە، بۆ نموونە لە دیدی مارکسەوە هەموو نەتەوەیەک خاوەنی دوو جۆر لە تایبەتمەندێتیی ژیانکردی خۆیەتی، یەکەمیان ژێرخانە کە هەموو لایەنە ئابووری و سەرچاوەکانی داهات و ئاڵوگۆڕ و چالاکییە ئابوورییەکان دەگرێتەوە. دووەمیان سەرخانە کە هەموو چالاکییە هزری و ڕۆشنبیری و هونەری و کولتووری و زمانەوانی و ئەدەبییەکان...هتد دەگرێتەوە. ئەو بەڕاشکاوی پێی وایە کە بەردەوام سەرخان لەژێر هەیمەنەی ژێرخاندایە، ناکرێت یان ناتوانرێت نەتەوەیەک بە بێ ژێرخانێکی بەهێز و پتەو سەرخانێکی بەهادار و پڕ ئەرزش بەرهەمهێنێت، هەر لەم ڕوانگەیەشەوە پێی وایە نەتەوەی بەهێز بەبێ ئابووری بەهێز دروستناکرێت، چونکە نەتەوە لەدایک نابێت، بەڵکو بونیاد دەنرێت...

بە سوودوەرگرتن لەم تێزەی مارکس ئێمە پێمان وایە هەموو نەتەوەیەک خاوەنی دوو جۆر سەرمایەیە، یەکەمیان سەرمایەیەکی سروشتی خواکردییە، کە خودا

وەک بەخششێک پێی بەخشیون بۆ نموونە: خاکێکی بەپیت، سامانێکی لەبنەهاتووی ژێرزەوی لە نەوت و غاز و کانزا گرانبەهاکان...هتد، یان هەبوونی خاک و کەش و هەوایەکی لەبار بۆ کشتوکاڵ و ...هتد. هەرچی دووەمیانە سەرمایەیەکی ناسروشتی خۆکردی مرۆڤانەیە، کە بەرهەمی عەقڵ و گەشە و هزری مرۆڤانەی تاکەکانی ئەو نەتەوەیەیە، کە بەگشتی خۆی لە داهێنان و تەکنەلۆژیا و کولتووری بەرز و فەرهەنگ و زمانی باڵا و ئەدەبی جیهانی و...هتددا دەبینێتەوە. ئەم دوو جۆر سەرمایەیە بەردەوام لە شانکێ و ململانێدان، هەر نەتەوەیەک لەڕێگەی بەکارهێنانیانەوە دەیەوێت هەیمەنەی خۆی لای نەتەوەکانی تر بسەپێنێت و شوناسی خۆی بەرەوپێش ببات و شەڕی پێگەی خۆی پێبکات.

ڕەنگە بە نموونەیەکی زۆر سادە شانکێی ئەم دوو جۆر سەرمایەمان بۆ ڕوونببیتەوە، بۆ نموونە تا کاتی نووسینی ئەم وتارە تەلەفۆنێکی دەستی لە جۆری "ئایفۆن پازدەی پرۆماکس"ی ئەمریکی کە وەک بەرهەمێکی سادەی سەرمایەداری دەستکەوتی عەقڵی و مرۆڤکرد سەیردەکرێت، نرخەکەی نزیکەی (١٤٠٠) دۆلارە، لە بەرامبەردا نرخی یەک بەرمیل نەوتیش لە بازاڕەکانی جیهاندا (٨١,٥٥) دۆلارە، بەمجۆرە ئەگەر تاکێکی عێراقی خواستی لەسەر ئەو جۆرە تەلەفۆنە هەبوو، ئەوا بۆ بەدەستخستنی هەر ئایفۆنێکی ئەمریکی دەبێت نزیکەی (١٧) بەرمیل نەوتی سەرمایەی خواکرد بداتە سەرمایە مرۆڤکردییەکەی ئەمریکا، ئەمە ئەگەر بۆ بواری زانست و تەکنەلۆژیا ڕاست بێت، ئەوا بۆ بواری ململانێی کولتووری و فەرهەنگی و زمانەوانی و ئەدەبیش ڕاستە، چونکە میللەتانی خاوەن عەقڵی داهێنەرانە ئاوا کار بۆ بردنی سەرمایەی خواکردی هەندێک لە نەتەوەکان دەکەن و پارسەنگی هێزی بێ سەرمایەی خواکردی بۆ خۆیان دەگێڕنەوە.

ڕاستە زمانی ئینگلیزی زمانی ستانداردی جیهانییە و زمانی ئاستبڵندی دانپیانراوییە، خاوەنی کۆمەڵێک هۆکارگەلی مێژوویی بەناوبانگبوونە، لەوانە: ئەم زمانە لقلێبوونەوەیەکی سەرەکی و گرنگی هیندۆئەورووپییە، کە ئەویش یەکێکە لەو چوار خێزانە زمانییەی کە زۆرێک لە زمانە جیهانییەکانیان لێبووەتەوە و خاوەنی فەرهەنگ و مێژوویەکی داتای زمانی گرنگ و دەوڵەمەندە و هۆکارێکی بەهێزە بۆ بەهێزی زمانی ئینگلیزی ئەمڕۆ. لەلایەکی ترەوە لە سەردەمە جیاجیاکاندا ئەم زمان و فەرهەنگە ئیمپڕاتۆرێتییەکی گەورە و داگیرکاری لەپشتبووە، کە لەگەڵ شاڵاوە یەکلەدوایەکەکانیدا فەرهەنگ و وشە و زاراوەکەی خۆی لەگەڵدا بردووە و بە نەتەوەکانی تری ئاشناکردووە، لە ئاستی نەوتراویشدا بووەتە زمانی زلهێز و خۆسەپێن بەسەر نەتەوەکانی ترەوە و لە بەرامبەریدا وەک ژێردەستە و داگیرکراو خۆیان بە کەم بینیوە، چونکە زمان شوناسی هێز و سیاسەت و دەوڵەتداری دیاری دەکات، بۆیە هەر لە کۆنەوە خاسیەتێکی

هەژموونگەرایی و کەسێتییەکی فەرهەنگی و هەیمەنەی زمانی بۆ خۆی وەرگرتووە، هەر بۆیە لە ئێستادا دەبینین قسەپێکەرانی زمانی ئینگلیز لە نەتەوە جیاوازەکان زیاترە لە قسەپێکەرانی نەتەوەی ئینگلیز خۆی، لە ئاستی ناوخۆیشدا جۆرێک لە تەمبەڵی بۆ نەتەوەی ئینگلیز هێناوە کە نەتەوەکانی تر زمانی ئەمان دەزانن و خۆیانی پێ پێدەگەیەنن و لە فەرهەنگ و جیهانبینیان سوودمەند دەبن، کەچی ئینگلیز کەمتر زمانی نەتەوەکانی تر دەزانن و ناتوانن وەک ئەوان سوودمەندبن.

لەلایەکی ترەوە بوونی ئابوورییەکی بەهێزە کە بووەتە هۆی جوڵێنەری شۆڕشی پیشەسازی و داهێنان، چونکە هەمیشە عەقڵێتی قازانج ویست لەپێش عەقڵێتی پێویستییەوەیە، لێرەشەوە دەیان وشە و زاراوە لەسەر داهێنانەکانیان دەبینرێت و وەک پردی پەیوەندیی بۆ فەرهەنگی نەتەوەکانی تریان گواستووەتەوە، واتە لەم ئاستەشدا دەبێتە زمانی داهێنان و پیشەسازی، کە ئەمەش ڕاستەوانە لەگەڵ بۆچوونەکەی مارکسدا دێتەوە کە ئابوورییە بەهێزەکەیان بووەتە هۆی زمان و فەرهەنگێکی بەهێز بۆیان.

> ” نەتەوەی بەهێز بەبێ ئابووری بەهێز دروست ناکرێت، چونکە نەتەوە لەدایک نابێت، بەڵکو بونیاد دەنرێت “

هۆکارێکی تر بریتییە لەوەی زمانی ئینگلیزی زمانی ئەکادیمی بۆخۆی چڕبووە، زمانێکە لە ناوەندیی زانستی و توێژینەوە و دامەزراوە کولتووری و ڕۆشنبیری و فەرهەنگییەکاندا بەکاردەبرێت و بەردەوام خزمەت دەکرێت، کە بەگوێرەی نوێترین توێژینەوەی ئاماری وشەیی هەموو شەو و ڕۆژێک نزیکەی (١٥٠) بۆ (٢٠٠) وشە دەچێتە فەرهەنگەکەیەوە و دەوڵەمەند دەکرێت، ئەم دەوڵەمەندبوونەش بووەتە هۆکاری کاریگەردانان لەسەر زۆرێک لە زمانەکانی جیهان و وای کردووە لە زۆرێک لە وڵاتان بەهۆی هێزی داگیرکاری و پیشەسازی و ئەکادیمی و ڕەوایەتی مێژوویی... هتد، لەپاڵ زمانی نەتەوەیی بیکەنە زمانی ستاندارد، تەنانەت هەندێک لە داهێنانە جیاوازەکان لە وڵاتانی دوورەدەستی فەرهەنگی ئینگلیز بە زمانی ئینگلیزی جۆر و کات و تایبەتمەندیی ئەو داهێنانە بنووسن! ئەمە جگە لەو هەموو سەنتەر و دامەزراوە پەیمانگایی و زانکۆییەی کە بەناوی فێربوون و بڕوانامەی جیاجیا دەبەخشنە بەشداربوانی کۆرسە جیاجیاکان، کە هەموو ئەم وزە و داهات و چالاکییانە دەچنەوە ناو خانەی ڕەوایەتیدان بە گرنگی و ماهیەتی زمانی ئینگلیزی، کە لە نوێترین توێژینەوەی ئامارکاری داهاتی زمانی ئینگلیزیدا پێمان دەڵێت: ئەو داهاتەی نەتەوەی ئینگلیز لە

فەرهەنگ و زمانەکەی دەستی دەکەوێت، لەو داهاتە زیاترە کە لە زۆرێک لە وڵاتانی نەوتی لە بەرهەمهێنانی نەوتدا دەستیان دەکەوێت!
هەموو ئەم جموجۆڵ و چالاکییە جیاجیایانە دەچنەوە ناو خانەی خزمەتکردن بە فەرهەنگی ئینگلیزی و لەو ڕوانگە ستانداردییە جیهانییەشەوەیە کە زمانی ئینگلیزی بەخۆی وەرگرتووە، دانپێدانانی نافەرمی نەتەوە و زمانە جیاجیاکانی بەخۆی وەرگرتووە، بۆیە کاتێک دەگوترێت لە هەر شوێنێکی ئەم دونیایە زمانی ئینگلیزی بزانی پەکت ناکەوێت، هەڵە نییە، چونکە زمانێکە هەم مێژووە هەم ئێستایە، چەند بۆ بواری ڕامیاریی گونجاوە هێندەش بۆ بواری کۆمەڵایەتی، چەند بۆ دونیای پیشەسازیی گونجاوە هیندەش بۆ دونیای کشتوکاڵی گونجاوە.
لەم چوارچێوەیەشدا ئەگەر بۆ زمانەکانی تر کە نەتەوەی خاوەن کیان لە پشتیانەوە وەستاوە، ئەو کاریگەرییانەی زمانی ئینگلیزی ڕاست بگەڕێت و ناچارییانە دانیان بە هەژموونی ئەو زمانەدا نابێت و کاریگەرییەکەیان قبوڵکردبێت، ئەوا بۆ ئێمەی کورد چەندین جار ڕاست دەگەڕێت، چونکە زمانی کوردی مێژوویەکی تووڵانی لەگەڵ بەرکەوتن لە گەڵ زمانی ئینگلیزدا هەیە و هەردووکیان دوو زمانی هیندۆئەورووپیین و لقلێبوونەوەی گەشەی ئەو خێزانە زمانییەن، ئەمە جگە لەوەی لە زۆر هەنگاو و بەرکەوتەی جەنگی و مێژووی تر هەر لە سەردەمی هەردوو جەنگی یەکەم و دووەمی جیهانی و سەردەمی کرانەوە و بەرکەوتنی دوای ڕاپەڕین، ئەم بەرکەوتنانە دەبینرێن. لە ئێستاشدا بەهۆی کرانەوەی زۆر و گەشەی ناسروشتی کۆمەڵی کوردی لە باشووری کوردستان و ئەو گەشە ئابووری و سەرمایەداری و کولتووری و بڕوانامەییەی کە لەم هەرێمەدا ڕووی داوە، وای کردووە زیاد لە زۆر گرنگی بە زمانی ئینگلیزی بدرێت و لە چەندین ناوەندیی بازرگانی و زانکۆ و پەیمانگا و کۆمپانیا و قوتابخانە و باخچەی منداڵان و دایەنگاکان بە شانازییەکی پێشکەوتنخوازانەوە بووەتە زمانی فەرمیان، لە ئاستی نەوتراویشدا زمانی کوردی لەو ناوەندانە و لەناو نیشتمانی خۆماندا بووەتە زمانی دووەم ئەگەر نەڵێم سێیەم!
دیارە لە واقیعی حاڵیشدا بەپێی مادە دەستووری (٤) لە هەرێمی کوردستان یەکەم زمانی کوردی و دووەم زمانی عەرەبییە، کە لە بواری جیاجیای فەرمیدا بەکاردێن، بەڵام بەهۆی هەژموونی زمانی ئینگلیزی زۆربەی کات زمانی دووەم ئینگلیزییە، هێندە بەهێزە بەئاگا بێت یان نائاگا بە زمانی دووەم بووە، ئەمە لەکاتێکدا لە واقیع و کەش و هەوای ژیانکردندا خەڵکی زیاتر پێویستیان بە زمانی عەرەبییە تا ئینگلیزی!
توێژەران و هەڵسەنگێنەرانی ئەم دۆخە بوون بە دوو بەشەوە، هەرچی بەشی یەکەمە پێیان وایە سەردەمی ئێستا سەردەمی تێکەڵاوی و جیهانگەرایی و کرانەوە و بەرکەوتنی

نەتەوەکانە و سەردەمی کاڵبوونەوەی بابەتە نەتەوەییەکانە، بەرکەوتنمان لەگەڵ زمانی ئینگلیزیشدا پێویستییەکی هەنووکەیی و هاوچەرخانەیە لە هەموو بوارەکاندا، دیارە ئەمەش بۆ ئاستی زمان و فەرهەنگیش ئاسایی وەری دەگرن، کە زۆربەی زمانەکان کەم تا زۆر بەر هەژموونی زمانی ئینگلیزی کەوتوون و ئەم تێکەڵاوی و ئاوێزانە وشەی و داتا زمانییانەش ئاسایی دەبێت و ناتوانرێت کە نەبن.

بەڵام لە بەرانبەر ئەم بۆچوونەدا بەشێکی تریش هەن کە پێیان وایە بەچەند هۆکارێک دروست و ئاسایی نییە و مامەڵەیەکی هەڵە لەگەڵ هەژموونی زمانی ئینگلیزیدا کراوە و لە چەند ئاستێکی جیاوازدا ڕەوایەتی بەم هەژموونە نەرێنییە دراوە، بۆ نموونە لە ئاستی تاکدا بۆ منداڵی خوار تەمەنی (١٠) ساڵ زیانی پێدەگەیەنێت و کەسێتیی زمانی فێربوو وەردەگرێت، چونکە لەناو زماندا بیرکردنەوە و کولتوور هەیە و وەریدەگرێت، کە کاریگەریی لەسەر کەسێتیی و فۆرمەلەبوونی گەورەیشی دادەنێت.

” ئاخێوەرانی زمانی ئینگلیزی لە نەتەوە جیاوازەکان، زیاترە لە ئاخێوەرانی نەتەوەی ئینگلیز خۆی “

لە ئاستی خێزانیشدا بەداخەوە زۆرێک لە خێزانەکان جۆرێک لە شانازی و ڕەوایەتیی پێدەدەن و بە شانازییەکی زۆرەوە باس لەوە دەکەن کە منداڵەکانیان ئینگلیزییەکەیان لە کوردییەکەیان باشترە. واتە کوردییەکەیان لاوازە و پێیان وایە زمانی کوردی خۆی لەگەڵی دەڕوات و وەریدەگرێت و فەرهەنگەکە لە گیرفانیدایە، بێئاگا لەوەی کە بەهای فێربوونی زمانە ئینگلیزیەکە لە زانینی زمانە کوردییەکەوە سەرچاوە وەردەگرێت.

هەرچی ئاستی کۆمەڵگایە بە چاوێکی بەرز و زیرەک و خوێندەوار و شتزان لێی دەڕوانن و دەیکەنە سەرباشقەی باس و خواسەکانیان، ئەمە جگە لەوەی وەک تاکێکی بەئاگا لە جیهانی دەرەوە سەیری دەکەن و هەلی باشتری بۆ دەڕەخسێنن، بێئاگا لەوەی زمان فێربوون هەموو شتێک نییە، بەڵکو خوێندنەوە و بیرکردنەوە و بەرهەمهێنانی فکر و داهێنان بەو زمانە شتە و بەها بەخشە.

ئەم نەوەیەی کە لە ئێستادا بە زمانی ئینگلیزی گۆشدەکرێت، لە داهاتوویەکی دوور یان نزیکدا دەبنەوە هۆی دروستبوونی بۆشایی زیاتر و لەتبوون و دابەشبوونی کۆمەڵگەی کوردی و دوورکەوتنەوە و دابڕاو لە کۆمەڵی کوردی بەگشتی، کە ئەمەش ترسناکترین

پەرتبوونی چینی کۆمەڵی لێدەکەوێتەوە، کە بە ئەزموون و عەقڵ و زمان و بیرکردنەوە ئینگلیزن و بە واقیعی ژیانکردن و نیشتمانیان کوردن و خەم و مەراقی کوردبوون دەچێژن.

ئەوەی پەیوەندیی بە کەرتی تایبەتیشەوە هەیە، بە داخەوە ئەمڕۆ لەناو ئەو کەرتەدا ڕەوایەتی و گرنگیدانی زیاد لە پێویست بە زمانی ئینگلیزی دراوە، بەجۆرێک لە هەندێک شوێندا هیچ پێویستی بە زمانی ئینگلیزی نییە کەچی مەرجە لەسەر کارمەند. واتە وەک مەرجێکی سەپاوی بێسوود دانراوە، کە ئەمەش پێویستی بە ڕێنمایی و یاسای تایبەت هەیە و لە ئاستی نەوتراویشدا لێدانە لە بایەخی زمانی کوردی. هەرچی پەیوەندیی بە کەرتی گشتی و حکومیشەوە هەیە، ئەوا بێدەنگ و خەمساردانە گرنگی بە زمانی ئینگلیزی دەدات و هەر لە ناونیشانی (دوکان و مارکێت و مۆڵ و سەنتەری پزیشکی و کارگێری و ناوی کۆمپانیا و چێشتخانە و زانکۆ و قوتابخانە و پرۆژەی نیشتەجێبوون و تەلەفزیۆن و ناونانی منداڵ و ...هتد)، کە هەموویان وشەی ئینگلیزی لە ناونیشان و ناونانیاندا بەدیدەکرێت، کە ئەمەش لەناو کایە گشتییەکەدا ڕۆڵی خۆیان لە بەنامۆکردنی شوناسی کولتوور و فەرهەنگ و زمانی کوردی لە هەرێمی کوردستان دەگێڕن، کە دواجار وا لە تاکی کورد دەکات هەستنەکات لە بازاڕێک یان ناوەند و فەزایەکی ناو نیشتمانەکەی خۆیدایە، ئەمەش جگە لە نامۆبوون و لێدان لە بەرژەوەندیی نەتەوەیی، لە ئاستی بەکارهێنان و داڕشتنی ڕۆژانە و دۆزینەوەی ناونیشان و کڕین و فرۆشتندا بەکاردێنەوە و کەمتازۆر دەبنە جێگرەوەی وشەی کوردی و وشەی باوی ئاسایی قسەکەری کورد و کاریگەریی دانان لەسەر بیرکردنەوەکانی، چونکە هەموان دەزانین کە وشەو داتای زمانی لەکاتی بەکارهێناندا هێزی خۆی هەیە و کاریگەریی دەروونی و کۆمەڵایەتی و هزری خۆی هەیە، بەجۆرێک لە جۆرەکان دەبنەوە جێگرەوەی وشە کوردییە بەکارنەهاتووەکان، کە هەڵی بەناونیشانکردنی دوکانێک، یان یەکەیەکی نیشتەجێبوون، یان ناونانی منداڵێکی...هتد پێ ڕەوا نەبینراوە، کە دوای چەند دەیەک لەبیردەکرێن و لەناودەچن، پاشان دەکەوینە باسی لاوازی فەرهەنگی کوردی و کەمی وشەی بەکارهێنان لە ناوناندا، بێئاگا لەوەی ئەگەر وشەو داتا زمانییەکان بەکارنەبران لەبیردەکرێن و دواجار دەمرن، چونکە زیندوێتی داتا زمانییەکان لە بەکارهێنانیاندایە، بەڕاست لەم بارەدا جگە لە کورد و لایەنە پەیوەندیدارەکانی هیچ نەتەوە و لایەنێکی تر لەم جۆرە کارکردن و فەزایە ڕازییە؟ ئایا لە هیچ شارەوانیی وڵاتێکی تردا ئەو بێسەروبەرییەی لە ناونیشانەکانی دوکان و یەکەی نیشتەجێبوون و قوتابخانە و...هتد ئێمەدا هەیە پێڕازییە؟ ئایا جگە لای ئێمە لە هیچ شوێنێکی تردا ئەو بێسەروبەرییەی لە بەڕێوبەرێتیی لەدایکبواندا دەبینرێت بە ناوی ئینگلیزییەوە ناونان قبوڵە؟ یان ئەوان بە

ڕەهەندێکی نیشتمانی و بەرژەوەندیی نەتەوەیی لێ دەڕوانن و مەرج و ڕێنمایی تایبەت بەخۆیان هەیە. هەر بۆ نموونە "جیۆرجیا میلۆن"ی سەرۆکوەزیرانی ئیتاڵیا لە تازەترین لێدوانیدا دەڵێت: "ئیتاڵی تاکە زمانی وڵاتەکەمانە، هەر کەسێک ئینگلیزی لە قسە و نووسراو و بازاڕ و مامەڵەدا بەکاربهێنێت (١٠٠) هەزار یۆرۆ غەرامە دەکرێت".

> ئەو داهاتەی نەتەوەی ئینگلیز لە فەرهەنگ و زمانەکەی دەستی دەکەوێت، لەو داهاتە زیاترە کە وڵاتانی نەوتیی لە بەرهەمهێنانی نەوتدا دەستیان دەکەوێت

لەلایەکی ترەوە کەسێتیی تاکی ئێمە هێندە بەهێز نییە خۆی ڕەش و سپی خۆی دیاری بکات، کەسێتییەکە زوو بە بابەتەکان کاریگەر دەبێت و بەردەوام لە گرنگیدانە بە شتە بیانییەکان و لەبیرکردنی شتە خۆماڵییەکان، بەئاگا لە دەرەوە و بێئاگا لە ناوەوە و گرنگینەدان بە فەرهەنگی خود، هەر بۆ نموونە لە وانەی "کوردناسی"ی قۆناغی یەکەم، کە وانەیەکە زیاتر ڕەهەندێکی نەتەوەیی هەیە و لەدوای ئازادی عێراق وەک مەرج پێویستە لە هەموو زانکۆ و پەیمانگاکاندا بخوێنرێت، بەندە وەک وانەبێژ زیاد لە پێنج زانکۆ ئەم وانەیەم وتووەتەوە لە دەیان خوێندکارم بیستووە کە بابەتی کوردناسی بابەتێکی ناپسپۆرییە و پێویست ناکات بخوێندرێت، بەڵام هیچ خوێندکارێک ئەم پێویست نەبوونە بۆ وانەی ئینگلیزی هەمان قۆناغ پێشنیاز ناکات! دیارە ئەمەش پەیوەندیی بە لایەنی هەر سێ پێکهاتەی پەروەردەیی "مامۆستا- پرۆگرام- خوێندکار"ەوە هەیە، کە خودی مامۆستاکانی وانەکە کارێکی وایان بەو وانەیە کردووە کە نەناسرێتەوە و لە ئامانجە باڵاکەی لابدات و هیچ مەرجێکی ئامادەکاری زانستیی پێشوەختە بۆ دانەنراوە، تەنیا ئەوەیە کە پێویستە ماستەر یان دکتۆرای لە ئەدەب و زمان و مێژووی کورددا هەبێت و تەواو، کە بە بڕوای ئێمە مەرج نییە ئەوەی ئەوەی تیابوو بکرێتە مامۆستای ئەو وانەیە، پێویستە هەڵگری خەم و دیدێکی گەورەتر بێت لەوەی خەمی پڕکردنەوەی بەشەوانە و شەڕە نمرە و بارگرانی بۆسەر خوێندکار، چونکە بێماناییە خوێندکارێک لە هەموو وانەکانی تر نمرەی باڵابێت و لە وانەی کوردناسیدا کەوتبێت! ئەمەش دەکەوێتە سەر هەوڵ و ماندووبوونی ئاستی دووەم کە خوێندکارە و ئەو چالاکی و دەستگیرۆییانەی کە مامۆستای بابەتەکە پێویست بوو لەگەڵی بکات و کەمتازۆر وانەکە بە پسپۆری خوێندکارەکەوە ببەستێتەوە، کە نەیکردووە، تا وای

لێهاتووە خوێندکار لە وانەکە هەڵبێت و خۆشەویستی بۆی نەبێت. دواجار ئەمەش بەسەر هەموو کایەکانی تری کوربووندا بگشتێنێت و لەو دیدەوە مەراقێکی تر بۆ دوورکەوتنەوە لە ڕەسەنێتی خۆی زیاد بکات.

> ” زمانی کوردی مێژوویەکی درێژی بەرکەوتنی لەگەڵ زمانی ئینگلیزییدا هەیە و هەردووکیان دوو زمانی هیندۆئەوروپین و لقلێبوونەوەی گەشەی ئەو خێزانە زمانییەن “

من پێم وایە کورد لە هەموو سەردەمێکدا پێویستی بە بابەتە نەتەوەییەکانە، چونکە کەسێتیی تاکی کورد لەبەرئەوەی لە یەک سەرچاوەی یەکدگیری بەرەبابی و کولتووری و جوگرافی یەکگرتوو سەرچاوەی نەگرتووە، بۆیە دەبینین بەردەوام لەسەر بابەتەکان یەک دەنگ نین و لەگەڵ خۆشیاندا ڕاستگۆ نین، هەر بۆ نموونە لەم چەند ساڵەی پێشوودا لە یادی ڕۆژی زمانی دایکدا، نزیکەی هەژدە پرۆفیسۆر و پرۆفیسۆری یاریدەدەر لە پسپۆری زمان و ئەدەبی کوردی لە ناوەندە ئەکادیمی و زانستییەکاندا باسی گرنگی زمانی کوردی و ماهیەتی زمانی کوردیان بۆ ئامادەبوان دەکرد، کەچی لە کۆی ئەو هەژدە مامۆستا بەڕێزە کە هەموویان لە نزیکەوە دەناسم، تەنیا کەسێکیان نەبوو منداڵەکەی لە قوتابخانەی کوردی بخوێنێت! ئێ کە زمانی دایک هێندە گرنگە بۆ لەو گرنگی و بایەخەی بەشی منداڵی خۆت نادەی؟! بۆیە من پێموایە کێشەی کورد ئەوەیە کە لەکاتی ئاشتی و خۆشگوزەرانیدا ناتوانێت پەیوەندییەکی ڕاستەوانە لەگەڵ زمان و ئەدەب و فەرهەنگی خۆی ببەستێت، بەڵام ئەمە بۆ کاتی شەڕ و مەترسی بۆ سەر گیانە نەتەوەییەکەی پێچەوانە دەبێتەوە، بۆ نموونە ئەو شەڕە زمانییەی لە باکور و ڕۆژهەڵات دەکرێت لە باشوور ناکرێت، لەکاتێکدا لە باشوور بە فەرمی وەک زمانی ستانداردی دووەمی عێراق ناسێندراوە. بۆیە دەبینین هەرکات مەترسی هەبوو ئەوکات گرنگی بە زمان و فەرهەنگەکەی لەلا دەبێتە ئامانجی یەکەم، هەر کات ئەو مەترسییە نەما ئەو ئامانجەشی نامێنێت، هەر بۆ نموونە با لە خۆمان بپرسیم ئایا گرنگیدان بە زمان و فەرهەنگ و بابەتە نەتەوەییەکانمان لە ساڵانی حەفتا و هەشتاکان زۆرتر بوو یان ئێستا؟ بۆچی ئێمە تا لە جۆرایەتی ژیانکردن پێشبکەوین لە بابەتە نەتەوەییەکان دوادەکەوین؟

لە کۆتاییدا من پێم وایە فێربوونی زمانی جیاجیا بەتایبەتیش زمانی ئینگلیزی پێویستییەکی هاوچەرخانەی نێو دونیای ئەمڕۆیە، بەڵام کاتێک ئەم فێربوونە لەسەر حسابی زمانی دایک و فەرهەنگ و داتای زمانی نەتەوەیی بێت، ئەوا بێ دوودڵی فێرنەبوونی باشترە، چونکە شوناسی خود و پێگەی تاک، بیر و ئایدیا و جیهانبینی تاک بۆ ژیان و گەردون و بابەتەکان بە زمانی دایک و زمانی نەتەوەییەوە پەیوەستە نەک زمانی بیانی. نەتەوەی کورد لە هەموو سەردەمێکدا پێویستی بە گرنگیدان بە بابەتە نەتەوەییەکانەو زمانیش لەو بۆتەیەدا، لە دەیان سۆنگە و بەرکەوتە و مەترسی مێژوویدا ئەوەی کوردی هێشتووەتە زمانەکەی بووە، چونکە زمان بەهێزترین ڕەگەزە بۆ هێشتنەوەی نەتەوە و حیکایەتەکانی، لێرەشەوە سەرت لەو بابەتە سوڕدەمێنێت کە بۆچی ئێمەی کورد لە شەڕدا جوانتر ئیدارەی بۆتە و ڕەگەزە نەتەوەییەکانمان دەکەین تا ئاشتی؟ بۆچی لە کێشە و گرفتدا یەکگرتووین و لە ئاشتیدا پەرت؟ بۆچی بەردەوام گیانە نەتەوەییەکانمان کاردانەوەیە نەک کار؟ بۆچی زمان و فەرهەنگ و کولتوورمان لەژێر مەترسی و شەڕدا دەپارێزین و لە ئاشتی و خۆشگوزەرانیدا لەدەستی دەدەین؟ لەم ڕوانگەیەوە بەپێچەوانەی ئەزموونی ژیانکردنی نەتەوەکانی ترەوە کورد تاکە نەتەوەیە کە بەرگەی ئاشتی ناگرێت، جا کە ئەمە حاڵی پەژموردەی کوردبێت، ئیدی چۆن بارێک و کێشە و هەژموونێکی بێ بەرنامەی تری وەک زمانی ئینگلیزی لێ باربکەین؟!

بەکارهێنانی ڕێگەی جیاواز

لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزیدا

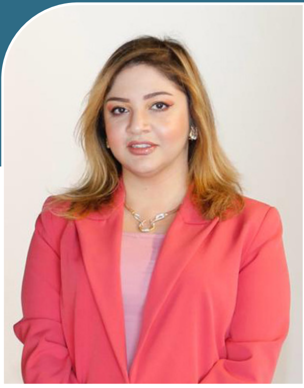

*ماستەر لە شێوازەکانی وتنەوەی وانەی زمانی ئینگلیزی ELT لە زانکۆی EMU لە قوبرسی تورکیا.
*مامۆستای زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی جیهان- سلێمانی.
*تاکو ئێستا چەند توێژینەوەیەکی زانستی لە گۆڤارە زانستییەکاندا بڵاوکردووەتەوە.

م.ی.بەستە نزار محەمەد

پێشەکی:

زمان ئەو ئامرازە سەرەکییەیە مرۆڤ لە ڕێیەوە پەیوەندیی دروستدەکات و بیر و بۆچوونەکانی خۆی دەردەبڕێت. ئەوەش بەشێوازی جیاوازی وەک نووسین و قسەکردن دەبێت. وڵات و ناوچە جۆراوجۆرەکان، کۆمەڵێک زمانی نەتەوەیی تایبەت بە خۆیان هەیە. لەبەرئەوەی دەیان زمان لە سەرانسەری جیهاندا هەن، فێربوون و تێگەیشتن لە هەر یەک لەو زمانانە لە یەک کاتدا لە توانای مرۆڤ بەدەرە. هەر لەبەر ئەوەشە زمانی ئینگلیزی بۆ پەیوەندی و لێکتێگەیشتنی هاوبەش تایبەتمەندیی زمانێکی جیهانی وەرگرتووە.

زمانی ئینگلیزی

زمانی ئینگلیزی یەکێکە لە زمانە جیهانییەکان و زۆرترین بەکارهێنەری هەیە. مێژووی ئەم زمانە دەگەڕێتەوە بۆ زمانە ژێرمانییەکان. زمانە ژێرمانییەکانیش سەر بە بنەماڵەی زمانی هیندۆئەوروپییەکانە. بە شێوەیەکی بەرفراوان لە شەش کیشوەردا قسەی پێدەکرێت. لە هەمان کاتدا زمانی سەرەکی وڵاتە زلهێزەکانی وەک ئەمریکا، بەریتانیا، کەنەدا، ئوسترالیایە، وڵاتانی ئێرلەندا، نیوزلەندا و وڵاتە جیاوازەکانی

دوورگەی کاریبی و زەریای هێمن قسەی پێدەکەن، هەروەها زمانی فەرمی هیندستان و فلیپین و زۆرێک لە وڵاتانی ئەفریقایە.
زمانی ئینگلیزی لە شێوەی پەرەسەندنیدا بە لینگوا فرانکا (Lingua franca) ناسراوە. واتا ئەو زمانە هاوبەشەی ئاخاوتن و لێکتێگەیشتنەیە، لەنێوان زۆرینەی ئەو مرۆڤانەی جیهان، کە زمانی دایکیان جیاوازە. ناساندنی زمانی ئینگلیزی وەکو لینگوا فرانکا، دەگەڕێتەوە بۆ بەهێزی ئیمپراتۆرێتی بەریتانیا و زلهێزیی ئەمریکا. هەروەها کاریگەریی بوارەکانی وەک سیاسەت و بازرگانی و تەکنەلۆژیا و کولتووری ئەو وڵاتانە بەسەر وڵاتانی ترەوە، ڕۆڵی بەرچاوی لە سەرتاپاگیری و بەربڵاوی زمانی ئینگلیزی لە جیهاندا گێڕا. لە سەدەی بیست و بیست و یەکدا، بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی بە شێوەیەک بەرفراوان بوو، کە نەزانینی دەبێتە هۆی دواکەتنی تاک و جێمانی لە گۆڕانکارییە خێراکانی جیهان. هۆکاری ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ بایەخی زمانی ئینگلیزی، کە بووەتە زمانی زانست و تەکنەلۆژیا و بازرگانی. هەروەها ئێستا زمانی سەرەکی خوێندنی زانکۆ جیهانییەکانیشە.

دۆخی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا

لەگەڵ کرانەوەی هەرێمی کوردستان بەڕووی جیهان و هەروەها بە هۆی شەپۆلی جیهانگیریی و پەرەسەندنی تەکنەلۆژیای گەیاندنەوە، خواستی فێربوون و مامەڵەکردن بە زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا، هاوشێوەی زۆربەی وڵاتانی جیهان، برەوی زیاتری پەیداکرد. هاوکات ئەو خواستە زۆرە بۆ زمانی ئینگلیزی، دەگرێتەوە بۆ چەند خاڵێکی خۆجێی. بۆ نموونە، زانینی زمانی ئینگلیزی کراوە بە مەرجی سەرەکی ڕەخساندنی هەلی کار. هەروەها لە زۆربەی ناوەندەکانی خوێندندا لە خوێندنگە و پەیمانگە و زانکۆکاندا، زمانی ئینگلیزی بووەتە زمانی سەرەکی. هەر بۆیە دایکان و باوکانیش، هەوڵدەدەن هەر لە منداڵییەوە، ڕۆڵەکانیان فێری ئینگلیزی بن.

ڕۆڵی زمانی ئینگلیزی لە خوێندنگە و زانکۆکانی هەرێمی کوردستاندا

بۆ گرنگیدان بە لایەنە زانستییەکان و ڕۆژەڤکردنی خوێندن لە ناوەندەکانی خوێندن و فێرکردن لە هەرێمی کوردستاندا، هەروەک هەموو وڵاتانی جیهان، بە بایەخەوە لە زمانی ئینگلیزی دەڕوانرێت. هەر بۆیە هەوڵدراوە کۆمەڵێک گۆڕانکاری لە شێوازی خوێندن و فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بهێنرێتە کایەوە، وەک گۆڕینی کتێبی خوێندنی زمانی ئینگلیزی لە خوێندنگەکاندا، کە بۆ کتێبی Sunrise گۆڕا. هەروەها دەیان خوێندنگە و پەیمانگەی تایبەت بۆ فێرکردنی زمانی ئینگلیزی کراونەتەوە. بە هەمان

شێوە، وانەی فێرکردنی ئینگلیزی بۆ هەموو خوێندکارێکی زانکۆ دانراوە. بە جۆرێک ژمارەی کاتژمێری خوێندن بۆ بەشە جۆراوجۆرەکان لە زانکۆکاندا، لە ٢ کاتژمێرەوە زیادکراوە بۆ ٤ تاکو ٨ کاتژمێر. سەرەڕای ئەو گۆڕانکارییانە، هێشتا نەتوانراوە بەپێی پێویست زمانی ئینگلیزی لای خوێندکاری کورد پاراو بکرێت.

> ” داهێنان لە شێوازی وتنەوەی وانەی زماندا، لەپێناو فێرکاریی، جگە لە گەیاندنی پەیامە سەرەکییەکە خوێندکار لە بێزاری و وەڕسبوونیش دوور دەخاتەوە “

نەزانینی زمانی ئینگلیزی وەک گرفت

بەگشتی زانینی زمانی ئینگلیزی بۆ خوێندکاری زانکۆ، کراوەتە مەرجێکی نیمچەسەرەکی خوێندنی زانکۆیی، بەڵام ئاستی زمانی ئینگلیزی زۆربەی خوێندکاران لەو قۆناغەی خوێندندا، کە هاوکات قۆناغێکی گرنگە، بەراورد بە خواستە زانستییەکان بەپێی پێویست نییە. ئەوەش بووەتە هۆی سەرهەڵدانی چەندان کێشە بۆ خوێندکار. کێشە و گرفتەکانیش لایەنی دەروونی و ئەکادیمی دەگرێتەوە. بۆ نموونە هەرچەند پێویستە زمان پردێکی بەهێز بێت بۆ گەیاندنی مەبەست و زانیارییەکان، بەڵام نەزانینی زمانی ئینگلیزی لەکاتی وتنەوەی وانەکاندا درزێکی گەورەی لەنێوان خوێندکار و مامۆستادا دروستکردووە. تەنانەت هەندێک کات خوێندکار لەکاتی تاقیکردنەوەکان تێناگات چی لێ داواکراوە. ئەوەش وا دەکات، بەشێک لە خوێندکارەکان لەبری بەشداری و هەماهەنگی، بێدەنگی و گۆشەگیری هەڵبژێرن. هەروەها لەترسی پاراونەبوون لەو زمانەدا، خوێندکار پرسیارەکانی ئاڕاستەی مامۆستاکەی ناکات. خوێندکارانی بەشە ئینگلیزییەکانیش بەدەر نین لەم کێشەیە! هۆکاری سەرەکی ئەو تەنگژە و گرفتە پەروەردەییە، دەگەڕێتەوە بۆ بە هەڵە فێرکردنی خوێندکار و پەروەردەنەکردنیان یان ئامادەنەکردنیان لە قۆناغە بنەڕەتییەکان. چونکە باڵادەستی سیستەمە کلاسیکییەکان چ لە قۆناغە بنەڕەتییەکان و چ لە قۆناغی زانکۆییدا، خوێندکار نامۆ و گۆشەگیر و ناچالاک دەکات.

فرە ڕەهەندی لە شێوازی فێرکردندا

زۆرینەی شارەزایانی بواری پەروەردە و فێرکردن، ئاماژە بە گرنگی و جۆراوجۆری ڕێگاکانی وانەوتنەوە دەکەن، بە تایبەتی بۆ وانەکانی زمان و فێرکردنی زمانە بیانییەکان.

هەر لەو سۆنگەیەوە شێوازی پەروەردە و فێرکردنی زمانی ئینگلیزی جیاوازە لە زانستە سروشتییەکانی وەک کیمیا و فیزیا و بیرکاری...هتد. نەبوونی یاسایەکی تایبەت بۆ فێرکردنی زمانێکی بێگانە و پەیڕەوکردنی لە بواری پەروەردەدا، بابەتەکەی ئاڵۆز کردووە. ئەوەش جۆراوجۆری شێوازی وتنەوەی وانەی فێرکاری زمان، دەکاتە پێویستییەکی بەردەوام.

هەر لەم ڕوانگەیەوە داهێنان لە شێوازی وتنەوەی وانەی زماندا، لەپێناو فێرکاری، جگە لە گەیاندنی پەیامە سەرەکییەکە. خوێندکار لە بێزاری و وەڕسبوونیش دوور دەخاتەوە. هەروەها داهێنان، هەستی لێپرسراوێتی و ئەرکداری لە خوێندکاردا دەچێنێت و لەبەرامبەر ئەرک و ڕاهێنانەکاندا، هەست بە کەمتەرخەمی ناکات. لە ڕاستیدا ئەوەش کاتێک مەیسەر دەبێت، کە شێوازی پەروەردە و خوێندنی مۆدێرن، جێی شێوازی خوێندنی کلاسیک و نەریتی بگرێتەوە.

داهێنان لەشێوازی وتنەوەی وانەدا بۆ خوێندکاری هەرێمی کوردستان، پێویستییەکی هەنووکەیی و خێرایە. چونکە لە هەرێمی کوردستاندا هەڵەتێگەیشتنێکی باو لە هزری خوێندکار دروستبووە، ئەوەش بریتییە لەوەی کە ئەرکی فێرکردن و ڕۆڵی پەروەردەکردن، هەمووی لە ئەستۆی مامۆستایە و خوێندکار خۆی بە لێپرسراو و ئەرکدار نازانێت. لەکاتێکدا پێویستە هەردوولا واتە خوێندکار و مامۆستا، پێکەوە بەشدار بن، چونکە پرۆسەی فێرکردن بە تەواوی پرۆسەیەکی دووانەی و دەستیاوییە.

باڵادەستی ئەم بۆچوونە هەڵەیە لە کۆنەستی خوێندکاردا، وا دەکات مامۆستایان زیاتر بە پەیڕەو و بەرنامەی خۆیاندا بچنەوە. هەروەها پێویستە مامۆستایان بە شێوەیەک خۆێندکاران پەروەردە بکەن و بە جۆرێک هانیان بدەن، کە هەردوولا لە پرۆسەکەدا بەشدار بن. بە شێوەیەک خوێندکاران بتوانن پشت بە توانا و خواستی خۆیان ببەستن لەپێناو فێربوون و خۆپەروەردەکردندا.

-وانەوتنەوەی بەردەوام لە یەک شوێن و لە یەک کەشدا، واتە هەموو ڕۆژ لە هەمان هۆڵی خوێندندا، یەکێکە لە هۆکارەکانی بێزارکردنی خوێندکار و گۆشەگیربوونی. زۆربەی شارەزایانی بواری پەروەردە و فێرکردن، ئاماژە بە گرنگی گۆڕینی پۆلەکان دەدەن. گۆڕینی پۆل یان هۆڵی خوێندنی وانەوتنەوە بە بەردەوامی، ئیشێکی قورس و هەندێکجاریش، نەکردەیە. هەر بۆیە لەبری گۆڕینی پۆلەکان، داهێنان لە وتنەوەی وانەکان و ڕەخساندنی کەشی لەبار و هەمەڕەنگ، پێویستییەکی پەروەردەییە.

-یەک ئاڕاستەیی و یەک شێوەیی لە وتنەوەی وانەدا لەلایەن مامۆستایانی زمانەوە، ڕێ لە پێشکەوتن و بەرەوپێشچوونی ئاستی فێرکردن دەگرێت. مامۆستای فێرکردنی زمانی بیانی یاسا و ڕێسایەکی چەقبەستووی نییە بۆ ئەوەی لەسەری بڕوات، بۆیە چالاکی

بەردەوام و داهێنانی بەردەوام و گۆڕینی کەشی زاڵی پەروەردەیی، دەبێتە جێگرەوەی یەک ئاڕاستەیی لە وتنەوەی وانەکاندا. بۆ نموونە بەکارهێنانی چیرۆک و هاندانی خوێندکاران بۆ دروستکردنی چیرۆکی خۆیان. بەکارهێنانی یاری واتە ئەو یاریانەی تایبەتن بە فێربوونی زمان. هەروەها تێکەڵکردنی چالاکییە هونەرییەکان لە وانەکانی زماندا و بەکارهێنانی گۆرانی... هتد. ڕۆڵی گرنگ لە گۆڕینی کەشی خوێندن و فێرکردندا دەگێڕێت.

> ” یەک ئاڕاستەیی و یەک شێوەیی لە وتنەوەی وانەدا لەلایەن مامۆستایانی زمانەوە، ڕێ لە پێشکەوتن و بەرەوپێشچوونی ئاستی فێرکردن دەگرێت. مامۆستای فێرکردنی زمانی بیانی یاسا و ڕێسایەکی چەقبەستووی نییە بۆ ئەوەی لەسەری بڕوات “

بەکارهێنانی ڕێگەی جیاواز لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزیدا

فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بۆ خوێندکارانی زانکۆ وەک ئەرکێکی قورس وێنا دەکرێت، بە تایبەت بە لەبەرچاوگرتنی پاشخان و ئارەزووی جۆراوجۆری فێرخوازان. بەڵام تێکەڵکردنی ستراتیژی داهێنەرانە و سەرنجڕاکێش، دەتوانێت ئەزموونی فێربوون بە شێوەیەکی بەرچاو بەرز بکاتەوە و تێگەیشتنێکی قووڵتر لە زمانەکەدا دەستەبەر بکات.

وەک ئاشکرایە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بە شێوەیەکی "داهێنەرانە" دەتوانێت ئاکام و ئەنجامی فێربوونی خوێندکاران بە شێوەیەکی بەرچاو بەرز بکاتەوە. وتنەوەی وانەی زمانی ئینگلیزی لەڕێی یارییەوە یان گۆرانی یاخود چالاکی هونەرییەوە، بە تەنیا کاریگەریی بەسەر خوێندکارانی قوتابخانەکانەوە نییە، بەڵکو دەتوانرێت سوودی لێ وەربگیرێت بۆ خوێندکارانی زانکۆش. واتە مامۆستا هەمیشە پێویست ناکات تەنیا لە چوارچێوەی کۆرسبووکێک و دروستکردنی چەند پاوەرپۆینتک بمێنێتەوە. بگرە چەندان ڕێگەی داهێنەرانە و کاریگەر هەیە بۆ گەیاندنی پەیامەکەی.

یاری وەک ئامرازی فێرکردن

بەکارهێنانی یارییەکان لە وتنەوەی وانەی فێرکردنی زمانی ئینگلیزیدا، یەکێکە لە ڕێگە و شێوازە نوێیەکان. هەروەها ئەنجامی ئەرێنی باش لەو ڕێگەیە

بەدەستهاتووە. بەپێی توێژینەوەکانی شارەزایان لە فێربوونی زمانی دووەم یاخود زمانی بیانیدا، بە تێکەڵکردنی یارییەکان لە پۆلەکانی زماندا، مامۆستایان ژینگەیەکی لەبار بۆ بەردەوامبوونی خوێندکار لەسەر پرۆسەی فێربوون، دەهێننە ئاراوە.

-فێربوونی زمانێکی بیانی، پرۆسەیەکی دوور و درێژە و کاتی زۆری دەوێت، هەر بۆیە بێزاربوونی فێرخواز یەکێکە لە گرفتە گەورەکانی بەردەم مامۆستای زمان. لە توێژینەوەیەکی تایبەت بەو پرسەدا لە ساڵی (٢٠٢١) ئاماژە بە گرنگی بەکارهێنانی یارییەکان دەکرێت لە پۆلەکانی زماندا. توێژینەوەکە سەلماندی یارییەکان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی کاریگەریی ئەرێنییان لەسەر هەڵوێستی خوێندکاران هەیە. هەروەها بەکارهێنانیان لە پۆلدا، خزمەت بە چەندین مەبەستی پەروەردەیی دەکات. جگە لەوەش بەکارهێنانی یارییەکان لەکاتی فێرکردنی زمانێکی بیانیدا، وەک پاڵنەرێکی بەهێز هانی خوێندکار دەدات بەردەوام بێت و چێژ لە وانەکە ببینێت. بەو شێوەیە خوێندکارەکان باشتر فێر دەبن و هەست دەکەن کە پێشکەوتن بەدەست دەهێنن، هەر بۆیە هێنانی یاری بۆ ناو پۆلەکان، پێویستییەکی پەروەردەییە و ئاکام و ئەنجامی گرنگی لێ دەکەوێتەوە. بەو شێوەیە پرۆسەی فێربوونی زمانی ئینگلیزیش، لە مێشکی فێرخوازەکەدا چالاکتر دەبێت.

> ” بەکارهێنانی یاریی لەکاتی فێرکردنی زمانێکی بیانیدا، وەک پاڵنەرێکی بەهێز هانی خوێندکار دەدات بەردەوام بێت و چێژ لە وانەکە ببینێت “

-یارییەکان سوودی زۆریان دەبێت بۆ خوێندکارە شەرمنەکان، هانی خوێندکار دەدات هەستی بڕوا بەخۆبوونی تیا دروستببێت و ئازادانە بەشداری وانەکان بکەن. چونکە لە یارییە فێرکارییەکاندا، خوێندکار هەم بەشدار دەبێت و هەمیش خواستی بەشداریکردن ئازادانەیە. هەروەها پێکەوەیی و کاری گروپی لە پۆلدا، گیانی کێبڕکێ و هاندان لە خوێندکاردا پەرە پێدەدات. بەو جۆرە خوێندکارە شەرمن و گۆشەگیرەکان هێدی هێدی چالاک دەبن.

هەر بۆیە بەشێک لەو پسپۆڕانەی سەرەنجی ئەو پرسەیان داوە، یاری بە ئامرازێکی زۆر باش بۆ بەشداریکردنی هەموو خوێندکاران لە پراکتیزەکردنی کارامەییەکانی زمانی ئینگلیزیدا لێکدەدەنەوە. یارییەکان ژینگەیەک بۆ ڕەخساندنی پەیوەندی و پەیوەندیی ئامانجدار دروستدەکەن، ئەوەش لەکاتێکدا ڕوودەدات کە خوێندکاران هەوڵدەدەن

لە چییەتی یارییەکە تێبگەن و پاشان وردتر لە بایەخی فێربوونی زمانە بیانییەکە تێبگەن. چونکە بە بەشداریکردنی خوێندکار لە یارییە فێرکارییەکاندا، پرۆسەی فێربوون چالاکتر دەبێت و هەستی خوێندکار بەرامبەر بە خودی یارییەکە و ئەو زمانەی دەیەوێت فێری ببێت، دەبزوێت.

یاری وەک لێهاتوویە زمانییەکان

زمانی ئینگلیزی بە شێوەیەکی باو، بەسەر چوار لێهاتوویدا دابەشکراوە؛ ئەوانیش (خوێندنەوە و نووسین و گوێگرتن و قسەکردن)ن. یارییەکان تەنیا کار لە بەرەو پێشخستنی یەک لێهاتوویدا ناکەن، بەڵکو هەر چوار لێهاتووییەکە بەرەو ئاستێکی باش ئاڕاستە دەکەن. هەروەها بە خستنەگەڕی یاری و گۆرانی لە پۆلی فێرکردنی زماندا، ئەو چوار لێهاتووییە لە مێشک و یادگەی خوێندکاردا، پتەوتر دەبێت و قوڵتر دەچەسپێت. تەنانەت، کێشەی لەبیرچوونەوە و زوو لەبیرچوونەوەی وشە و دەستەواژە و دەربڕینە جیاوازەکانیش تاکو ئەندازەیەکی باش چارە دەبێت.

بەکارهێنانی یاری لە پۆلی زماندا، خوێندکار پەرۆش دەکات بۆ دەستپێکردنی وانەکە. ئەوەش ئەنجامدانی ئەرکەکانی ماڵەوە و خۆئامادەکردن بۆ وانەکانی داهاتووی لێدەکەوێتەوە. هەر بۆیە زۆرجار، وەگەڕخستنی یاری لە هۆڵی فێرکردنی زماندا دەکرێتە دەرفەتێک بۆ پەرەدان بە لێهاتوویە جۆراوجۆرەکانی زمانی ئینگلیزی وەک وشەسازی، ڕێزمان، گوێگرتن و نووسین و هەروەها پەرەدان بە کارامەییەکانی تری پەیوەندیی کۆمەڵایەتی. هەر لەم سۆنگەیەوە تێکەڵکردنی مۆسیقا و گۆرانی لە پرۆگرامی خوێندندا، دەتوانرێت وەک ڕێبازێکی داهێنەرانە و چێژبەخش بۆ فێربوونی زمان سەرەنج بدرێت. چونکە گۆرانی ئەو توانایەی هەیە، وەک ئامرازێکی پێداگۆجی بۆ فێرکردنی زمانی ئینگلیزی لە قۆناغی زانکۆدا، ڕۆڵ بگێڕێت. بۆ نموونە لەڕێی گۆرانییەوە، هەم وشەی زیاتر لەبەر دەکرێت و هەمیش بێژەکردنیان ڕوونتر و گونجاوتر لە مێشکدا دەچەسپێت.

بە شێوەیەکی گشتی پەیڕەوکردن لە شێوازی نوێ و داهێنەرانە لە فێرکردندا، هەروەها سوود وەرگرتن لە یاری و گۆرانی و کاری پێکەوەیی و دەرفەت ڕەخساندن بۆ هۆنینەوەی چیرۆک و هاندانی خوێندکار بۆ قسەکردن و وتووێژ، جگە لەوەی ڕۆڵی لە زوو فێرکردن و جوان فێرکردندا دەبێت. هاوکات بەشێک لە گرفتەکانی بەردەم پرۆسەی فێرکردن چارە دەکات، کە خۆی لە بێزاری و وەڕسی خوێندکار و پشتگوێخستنی ئەرکەکان دەبینێتەوە. هەروەها بەستەڵەکی نێوان مامۆستا و خوێندکار و بەستەڵەکی نێوان خوێندکار و زمانێکی بیانیش دەتوێنێتەوە.

سەرچاوەکان:

- M- Mahmoud Magdad Mayyas، (٢٠٢٢). Using Educational Games in Teaching English as a Foreign Language. مجلة كلية التربية (أسيوط)، ٣٨(١١)، ١-٢٠.
- E- Liu، F.، Vadivel، B.، Rezvani، E.، & Namaziandost، E. (٢٠٢١). Using games to promote English as a foreign language learners’ willingness to communicate: Potential effects and teachers’ attitude in focus. Frontiers in psychology، ١٢، ٧٦٢٤٤٧.
- A- Ersoz، A. (٢٠٠٠). Six games for the EFL/ESL classroom. The Internet TESL Journal، ٦.
- M- Wright، A.، Betteridge، D.، & Buckby، M. (٢٠٠٦). Games for Language Learning (٣rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.

ڕەوتی ئابووری و خواستی زمانی ئینگلیزی و سیاسەتی پەروەردەیی لە هەرێمی کوردستان

*دەرچووی بەشی زمان و ئەدەبی ئینگلیزی.
*مامۆستای زمان و ئەدەبی ئینگلیزی لە خوێندنگە ئامادەیی و ناوەندییەکان.
*راوێژکاری بازرگانی.

هیمالایا کامەران محەمەد

هەرێمی کوردستان لە گۆڕەپانی گەشەسەندنی ئابووری و پەرەسەندنی کولتووری و پێشکەوتنی پەروەردەیی لە ئاستێکی دڵخۆشکەردا نییە. لەنێوان ئەم دینامیکییە ئاڵۆزانەدا، داواکاری بۆ شارەزایی زمانی ئینگلیزی وەک نیشاندەرێکی گرنگ بۆ پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و یەکگرتنی جیهانی سەرهەڵدەدات. ئەم وتارە لە پەیوەندیی نێوان دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان و کاریگەرییەکانی لەسەر خواستی شارەزایی زمانی ئینگلیزی و فێربوون و بڵاوبوونەوەی قوڵ دەبێتەوە. جگە لەوەش، کاریگەرییەکانی دەرئەنجامی ڕەوتە ئابوورییەکان لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی بە ئامانجی بەرزکردنەوەی توانای زمانی ئینگلیزی لە ناوچەکەدا دەکۆڵێتەوە.

دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان دیاریکەرێکی بەرچاوە بۆ خواست لەسەر شارەزایی زمانی ئینگلیزی. لەگەڵ هەوڵدانی ناوچەکە بۆ گەشەسەندنی ئابووری و ناساندنی نێودەوڵەتی، شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا دەبێتە شتێکی پێویست. شارەزایی زمانی ئینگلیزی دەستڕاگەیشتن بە بازاڕە جیهانییەکان ئاساندەکات، پەیوەندییە بازرگانییە نێودەوڵەتییەکان پەرەپێدەدات و وەبەرهێنانی بیانی بۆ خۆی ڕادەکێشێت. لە ئەنجامدا، ئەو کەسانەی کە بەدوای هەلی کاردا دەگەڕێن لە کەرتە جیاوازەکاندا، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندییان بە بازرگانی و گەشتیاری و تەکنەلۆژیاوە هەیە،

تێدەگەن لە بەهای ناوەکیی توانای زمانی ئینگلیزی بۆ پێشخستنی پیشەیی و سەرکەوتنی ئابووری. جگە لەوەش، گەشەسەندنی پیشەسازیی گەشتیاریی هەرێمی کوردستان لەگەڵ ئاواتەکانی بۆ توانای کێبڕکێی جیهانی، جەخت لەسەر پێویستی شارەزایی زمانی ئینگلیزی لەنێوان پێشکەشکارانی خزمەتگوزاری و ڕێبەری گەشتیاری و پیشەگەرەکانی میوانداریدا دەکاتەوە. سەرەڕای ئەوەش، بەشداریکردنی ناوچەکە لە پرۆژە فرەنەتەوەییەکان و کاروباری دیپلۆماسیدا پێویستی بە پەیوەندییەکی کاریگەرە بە زمانی ئینگلیزی بۆ بەڕێوەبردنی دانوستانە ئاڵۆزەکان.

„ شارەزایی لە زمانی ئینگلیزی، دەستڕاگەیشتن بە بازاڕە جیهانییەکان ئاسان دەکات. هەروەها پەیوەندییە بازرگانییە نێودەوڵەتییەکان پەرەپێدەدات و وەبەرهێنانی بیانی بۆ خۆی ڕادەکێشێت "

ڕەوتە ئابوورییەکان کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر سیاسەت و پرۆگرامە پەروەردەییەکانی هەرێمی کوردستان هەیە، کە بۆ چارەسەرکردنی خواستی شارەزایی زمانی ئینگلیزی داڕێژراون. لە وەڵامی پەرەسەندنی ڕەوتی ئابووری، دەسەڵاتدارانی پەروەردەیی یەکخستنی فێرکاری زمانی ئینگلیزی لە سەرانسەری مەنهەجەکاندا، لە خوێندنی سەرەتاییەوە تا دامەزراوە باڵاکان، دەکەنە ئەرکی لەپێشینە. بە دانانی زمانی ئینگلیزی وەک زمانی بازرگانی و ئەکادیمی جیهانی، داڕێژەرانی سیاسەت سەرچاوە بۆ بەرزکردنەوەی کوالیتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی و پێشخستنی زمانزانی وەک سەرمایەیەکی ستراتیژی بۆ گەشەپێدانی ئابووری تەرخاندەکەن. جگە لەوەش، هەڵاوسانی ئابووری و داواکارییەکانی بازاڕی کار، دامەزراوە پەروەردەییەکان پاڵدەنێن بۆ گونجاندنی بەرنامەکانی زمانی ئینگلیزییان، بۆئەوەی پێداویستییەکانی لێهاتوویی پیشەیی جێبەجێبکەن. ناوەندەکانی ڕاهێنانی پیشەیی و پەیمانگاکانی زمان بە هاوکاریی لەگەڵ لایەنە پەیوەندیدارەکانی پیشەسازی بۆ گونجاندنی پێشکەشکردنی مەنهەج لەگەڵ پێداویستییەکانی کەرتە تازەپێگەیشتووەکان کاردەکەن، بەمەش دڵنیا دەبن لەوەی کە دەرچووان خاوەنی کارامەیی زمانی پێویستن بۆ گەشەکردن لە بازاڕی کاری کێبڕکێکاردا. جگە لەوەش، هاندانە ئابوورییەکان، وەک سکۆلەرشیپ و یارمەتییەکان، زۆرجار بۆ ئەو خوێندکارانە تەرخاندەکرێن کە خوێندنی زمانی ئینگلیزی دەکەن،

ئەمەش هاندەرە بۆ ناو تۆمارکردن لە خولەکانی زمان و پرۆگرامە ئەکادیمییەکان کە گرنگی بە فێربوونی زمان دەدەن. بە هاوتەریبکردنی دەستپێشخەریە پەروەردەییەکان لەگەڵ ئیمتیازاتی ئابووری، داڕێژەرانی سیاسەت هەوڵدەدەن هێزێکی کار بچێنن، کە بەو لێهاتووییە زمانەوانیانەی کە پێویستن بۆ بەشداریکردن لە ئابووری جیهانی و بزوێنەری خۆشگوزەرانی ناوچەیی.

”هەڵاوسانی ئابووری و داواکارییەکانی بازاڕی کار، دامەزراوە پەروەردەییەکان پاڵدەنێن بۆ گونجان لەگەڵ بەرنامەکانی زمانی ئینگلیزییدا، بۆ ئەوەی پێداویستییە لێهاتوویی و پیشەییەکان جێبەجێ بکەن“

لە کۆتاییدا دەڵێین دۆخی ئابووریی هەرێمی کوردستان بە قووڵی خواست لەسەر شارەزایی زمانی ئینگلیزی و فێربوون و بڵاوکردنەوە لە قالب دەدات. لە کاتێکدا ناوچەکە هەوڵدەدات بوونی خۆی لەسەر شانۆی جیهانی دووپات بکاتەوە و گەشە بە لایەنی ئابووری بدات، شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا وەک سەرمایەیەکی ستراتیژی سەرهەڵدەدات کە کاریگەریی فرەلایەنەی لەسەر پێشکەوتنی تاکەکەسی و گەشەپێدانی نیشتمانی هەیە. لە هەمان کاتدا، ڕەوتە ئابوورییەکان کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر سیاسەت و بەرنامەکانی پەروەردەیی هەیە، کە هەوڵەکان بۆ بەرزکردنەوەی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی و ڕاهێنانی فێرخوازان بەو شارەزاییە زمانەوانیانەی کە پێویستن بۆ سەرکەوتن لە جیهاندا دەباتە پێشەوە. هەرێمی کوردستان بە کەڵک وەرگرتن لە هاوکارییەکانی نێوان ئیمتیازە ئابوورییەکان و دەستپێشخەریە پەروەردەییەکان، هەوڵدەدات کۆمەڵگایەک پەروەردە بکات کە لەڕووی زمانەوانییەوە شارەزا بێت، لە ڕووی ئابوورییەوە خۆڕاگر بێت و لە ئاستی جیهاندا ڕکابەری بکات.

زمانی ئینگلیزی و وەرگێڕان

هونەری وەرگێڕان و کاریگەریی لەسەر زمانی کوردی

پ.ی.د.سەعید محەمەد بەرزنجی

* ماستەر لە کۆلێجی پەروەردەی ئیبن ڕوشد لە زانکۆی بەغدا.
*دکتۆرا لە زانکۆی سلێمانی کۆلێجی زمان و ئەدەبی کوردی.
* مامۆستایە لە زانکۆی سلێمانی.

وەرگێڕان بەیەکێک لە ئامرازەکانی بەرەوپێشچوونی گەلان ئەژماردەکرێت، لە هەموو بوارە جیاوازەکانی ژیان بووەتە هۆی سوودوەرگرتن لە ئەزموون و چاوکراوەیی، بەمەش لەڕێگەی وەرگێڕانەوە بە بەشێکی گرنگی ئەدەبیاتی گەلان ئاشنادەبین، ئاشکرایە فراوانی جیهانبینی و دووربینی نەتەوەکان، بەرهەمی پاچەڤە(وەرگێڕان).

لەپاڵ ئەمەدا د. جەمال نەبەز دەڵێت:-

(وەرگێڕان هونەرە، لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە هونەرێکە بۆ خۆی، هیچ کەمتر نییە لە چیرۆکنووسین و شیعرگووتن و ڕەخنەگرتن).

واتە وەرگێڕانیش وەکو زۆر دیاردەی بواری چالاکی و چەلەنگییە زەیینەکانی ڕەچەڵەکی مرۆڤایەتییە، بەگوێرەی بابەتەکە، وەرگێڕان پرۆسەیەکی ڕۆشنبیریی هونەرییە، جۆرە دۆناودۆنیکی هونەرییە لەنێوان زمانە جیاوازەکاندا، جا لەبەر ڕۆشنایی ئەمەدا دەتوانین بڵێین وەرگێڕان تێکەڵەیەکە لە وردی زانست، ناسکی هونەر، لە بەهرەو سەلیقەی ئەفراندن، بەڵام بە ناسنامەی وەرگێڕان.

وەرگێڕان وەکو هونەر دەکاتە پرۆسەی خوڵقاندنی ئەبستمۆلۆژیاو کەلەپوورو ئەزموونی زمانی یەکەم، لە قاڵب و چوارچێوەی زمانی دووەمدا، واتە دیالۆگێکی ئامانجدار و بە بەرنامە لەنێوان دوو کولتووردا، دیارە ئەمەش بە مانایەک دەکاتە دیالۆگێکی شارستانییانە لەنێوان دوو زماندا.

بۆ نموونە (مەکسیم گۆرکی) وەربگرین، لەنێوان دووزمان و دوو نەتەوەی جیاوازدا دەگەین بە بەرئەنجامێکی دروست لە کۆمەڵگەی کوردیدا، بۆیە بەشێک لە نووسینەکانی کە بەتایبەتی بۆ منداڵانی نووسیوە پاچەڤە بکەین بۆ زمانی کوردی، خۆی لە خۆیدا دەبێت بە گفتوگۆیەکی شارستانییانە‘ ئامانجدار دەبێت لەنێوان دوو کولتووری جیاوازدا، بەوەی نووسینەکانی مەکسیم گۆرکی بۆ منداڵان بە شێوازێکی ئاسانتر و کورترو بە زمانێکی شیرین بۆی دارشتوون.
گۆرکی فەلسەفەی خۆی لە دەستەواژەی هەموو شتێکدا چرکردووەتەوە، ڕوانینی مەکسیم گۆرکی سەبارەت بە ئەدەبی منداڵان، کە ڕۆڵێکی گرنگ و بەرچاوی لە گەشەکردن و پێشکەوتنی ئەدەبی منداڵانی ڕوسیدا هەبوو.
داوای لە نووسەرانی ئەدەبی منداڵانیش کرد کە هەوڵی داهێنان و نوێگەری بدەن لە ئەدەبی منداڵاندا هەروەک دەڵێت: (منداڵ لە هەمووسەردەمێکدا هێمای بێتاوانی و پاکی و خێر و ڕاستیی و جوانییە).

هەروەها جەخت لەسەر بایەخی چیرۆکە کۆنە میللییەکان دەکاتەوە کە گرنگییان لە گەشەکردنی هۆش و هزری منداڵان هەیە، لە هەستکردنییان بە داهێنان لە هونەر و ئەدەبدا، لە دەوڵەمەندکردنی زمانیان لە بەخشینی چێژ و خۆشی و شادی پێیان. واتە تێکەڵکردنی زمان و کولتوور پێوەندییەکی چرو پڕیان پێکەوە هەیە.
ئەمەش بۆ خۆی دەکاتە کرانەوە، هەم بۆ دەرەوە هەم بۆ ناوەوە، پاچەڤەکردنی ئەم جۆرە شاکارانە بەردەوام وەرچەرخانی گەورە لە بیرو هزری میللەتدا چێدەکات و زەمینە بۆ بزاڤێکی ئەبستمۆلۆژی ڕۆشنبیریی ڕەسەن خۆشدەکات، وەک چۆن پاچەڤەوان لە ڕێگەی پاچەڤەی باشەوە لە زمانی دووەمدا، دەبێت بە هاوبەش یان نیمچە هاوبەشی نووسەر، بەو شێوەیە میللەتان دەبن بە هاوبەشی فیکرو فەلسەفەو هونەری یەکترو دەخوازن یەکتر بخوێننەوە، هاماج و ئۆتمۆسفیرێکی لەباری لێکدی حاڵیبوون بسازێن و پێوەندییە مرۆڤایەتییەکانی ڕیشاژۆ بکەن، ئەمە جگە لەوەی بۆ ئێمەی کورد قرەی میللەتانی دونیا، پاچەڤەی ئەزموونی ڕۆشنبیری و فیکری و فەلسەفی و هونەری و ژیانی تۆمارکراوی میللەتان هەم زمانەکەمان دەوڵەمەند دەکات و سەدان زاراوەو وشەی هاوچەرخ دەرژێتە زمانەکەمانەوە، هەم بیر و هزری خۆمان بە ئەزموونی پێشکەوتووانەی میللەتان موتوربە دەکەین، بەڕاستی وەرگێڕان بۆ ئێمەی کورد لەڕووی زمانەوە دەکاتە، پیتاندنی زمانەکەمان و ئاشکراکردن و بە گەرخستنی تواناو وزەو نهێنییەکانی زمانەکەمان، دەبێتە هۆی تەقاندنەوەی سەرچاوە خۆماڵییەکانی داهینان، توانای بەهرەی خوێنەرانمان دەخەملێنێت، بەهرەو سەلیقەو توانای بەراوردکاری

و جیاکردنەوەی بەرهەمی ڕەسەن لە بەرهەمی کاڵ و کرچ بازاڕی دەڕسکێ، کەواتە وەرگێڕان ڕێگەیەکی قەدبڕی شارستانییە بۆ پێگەیاندنی قەڵەمی مرۆیینەو ئەزموونە جیاوازەکانە.

> ” وەرگێڕان پرۆسەیەکی ڕۆشنبیریی هونەرییە، جۆرە دۆناودۆنیکی هونەرییە لەنێوان زمانە جیاوازەکاندا. تێکەڵەیەکە لە وردی زانست، ناسکی هونەر، لە بەهرە و سەلیقەی ئەفراندن “

مەکسیم گۆرکی وەک ئەکتی ئەدەبی:
- ئەلێکسی مالسیمۆڤیج بیشکۆڤ کە بەنازناوی ئەدەبی مەکسیم گۆرکی ناسراوە نووسینەکانی هەر بەم ناوەوە نووسییوە و بڵایکردووەتەوە.
- مەکسیم گۆرکی ڕۆمانووس و چیرۆکنووس و شانۆنووس و وتارنووس و چالاکوانێکی سیاسیی ڕووسییە.
- مەکسیم گۆرکی خاوەنی ڕۆمانی (دایک)ە.
- ساڵی (١٩٠٧) مەکسیم گۆرکی بە دامەزرێنەرو قوتابخانەی ڕیالیزمی ئەدەبی و بە سەرکردەیەکی شۆڕشی ئەدەبی لە ڕووسیا دادەنرێت.
- مەکسیم گۆرکی لە ساڵی (١٨٦٨) لە شاری (نیژنی نۆڤگۆرۆد) لە ڕووسیا لەدایکبووە.
- تەمەنی پێنج ساڵان بووە باوکی (مەکسیم پیشکۆڤ) کۆچی دوایی کردووە.
- دایکی (ناوی ڤارڤارا کاشیرنیا) بوو، دووبارە شوویکرووەتەوە.
- نەنکی و باپیری ئەرکی پەروەردەکردن و بەخێوکردنیان گرتەئەستۆ، باپیرەی پیاوێکی ڕەق و توووند و تیژ و گرژ بوو، بەڵام نەنکی ئافرەتێکی بە سۆز و میهرەبان و نەرم بوو، مەکسیم گۆرکی زۆر خۆشدەویست. شەوانە بە شێوازێکی شیرین چیرۆکی فۆلکلۆری خۆشی بۆ دەگێڕایەوە، ئەم چیرۆکانە بوونە ئیلهام بۆ ئەوەی گۆرکی هەر لە منداڵییەوە ئارەزووی چیرۆکنووسین بکات، لێرەوە ئەو سەلماندنە دەدۆزینەوە، کە زمان و کولتوور پەیوەندییەکی چڕو پڕیان پێکەوە هەیە، بەوەی زمان ڕەنگدانەوەی ژینگەی سروشتی و سایکۆلۆژی و کۆمەڵایەتییە، بەمپێیە هەر چەمک و دیاردەیەک لە وشەدانی هەر زمانێک کۆدو کلیلی تایبەتی خۆی هەیە، بەو کلیلە دێتەکردنەوەو هەستکردن، ئەم

کۆدانەش لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دی جیاوازن، هەر بۆیە بونیادو پێکهاتەی زمان لێکدی جیاوازن، زۆر ئەستەمەو بگرە ناتوانرێت چەمک و مانا بێن زمانێک بەتەواوەتی و دەقاودەق و بەشێوەیەکی میکانیکی بۆ زمانێکی دی بێتە گواستنەوە.
وەرگێڕان پرۆسەیەکی یەکجار هەستیارو گوێزانەوەیەکی نووسەرانەی هونەرمەندانەی دەقێکە وەکو یەکە یەکی یەکپارچە، بە تێکڕای ڕەگەزو توخم و کەرەستە پێکهێنەرەکانییەوە، لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکەی جیاواز، جا شێواز نەک هەر ڕەگەزێکی دەقەکە، بەڵکو تەون و تانوپۆی تێکڕای دەقەکە ئەمەش پێویستییەکی شارەزابوونی وەرگێڕ لە شێوازی دەقەکە دەگەیەنێت، بۆیە وەرگێڕ مامەڵە لەگەڵ زماندا وەک شتێکی موجەرەدو ئەبستراکت ناکات، بەڵکو سەروسەختی لەگەڵ چۆنییەتی بەکارهێنانی زمانیش دایە.
دەقەکە بە جۆرێک لە زمانی دووەمدا دەخوڵقێنێت، کە هەمان کاریگەری، یان نزیکترین کاریگەری و ڕۆڵی دەقی یەکەم ببینێت، بۆیە مەسەلەی پاراستنی شێوازی دەقی یەکەم لە زمانی یەکەمدا، یەکێکە لە مەرجە گرنگەکانی وەرگێڕان، چونکە خوێنەر مافی خۆیەتی هەر بەوە ڕازی نەبێت کە بزانێت نووسەر چی گوتووە، بەڵکو پێویستە ئەوەش بزانێت، کە چۆنی گوتووە بەتایبەتی لە دەقی ئەدەبیدا.
هەڵبەتە لێرەدا نابێت ئەوەمان لە بیربچێت کە وەرگێڕ لە کاری وەرگێڕاندا گوزارشت لە بیرو بۆچوون و هزری خۆی ناکات، ناتوانێت لەو هزروبیرانە دەربچێت، کە لە خودی دەقەکەدان، چونکە پابەندە بەو دەقەوە، کە لە کەسێکی دی بەرهەمهێناوە، واتە چەندێتی و چۆنییەتی دەقەکە لەزمانی دووەمدا بە گوێرەی یاساو ڕێسای زمانی دووەم بخوڵقێنێت و ڕەسەنایەتی دەقەکە بپارێزێت. وەرگێڕان تەنیا گوێزانەوەی چەمک و مانای ورد نییە، بەڵکو گوێزانەوەی تۆن و ڕیتم و شێوازو ئاوازە، واتە گوێزانەوەی شەقڵی چڕ و فۆڕم و ناوەڕۆک و گیانی بەرهەمێکە، بە زمان و بۆ زمان و لە ناو زماندا، چونکە زمان وەک ژیان هەمیشە لە گۆڕاندایەو بەدەم گۆڕانکاری ژیانەوە وشەو زاراوەی لێ هەڵدەوەرێت و پەیڤ و تێرم و وێنە بیر و مانای نوێ دێتەئاراوە. وەرگێڕانی هەر بابەتێکی ئەدەبی داهێنانە لە زماندا، بۆیە دەبێت لەسەرەتاوە مانای هەر ڕستەیەک لە چوارچێوەی کوردییدا دابڕێژرێت، ئەم قاڵبە بژاردەی وەرگێڕ باڵاتر دەکات.
ئەوەندە بەسە وەرگێڕ لەگەڵ پاراستنی فاکتەرەکانی گونجاوی دەقی ڕەسەندا، ڕستەکە بەشێوەیەک وەربگێڕێت بۆ کوردی کە لەڕووی پێڕەوی زمانەوە هەڵە نەبێت.
جگە لەوەش وەرگێڕ بە پردی پەیوەندیی زمان دادەنرێت، وەرگێڕ لە بواری وەرگێڕاندا بۆ خوێنەران ڕێنیشاندەرە.
لەو ڕێگەیەوە وەرگێڕ دەتوانێت توانای خۆی پشانبدات لە وەرگێڕان و دەوڵەمەندی

ئەو دەقە ئەدەبیانە و کاریگەریی لەسەر کۆمەڵگە هەبێت، بەوەی داهێنانێکی جوان بخوڵقێنێت، بە زمانێکی پاراو و دروست گوزارشت لە ڕووداو و مێژوو بە شێوەیەکی چێژبەخش بکات، هەروەها بزوێنەری پیرۆزییەکان بێت، هەستی بەهێز سەرلەنوێ بونیادبنێت.

هەر بۆیە لێرەوە بەتەواوەتی پەیوەندییەکی تایبەتی گەرم لەگەڵ زمانەکەماندا دروستدەکەین، زیاتر ئامبازی زمان دەبین و بەرهەمە وەرگێڕاوەکان لەنێوان چرکەساتی تەنیایی و ئامادەبووندا، بە هۆکاری سەرسامبوونیان لەپێناوی ئازیزانمان مەست دەکات و وای لێدەکات پەرە بە هۆگری و خواستی خوێندنەوە لێوان لێو بێت لە جوڵاندنی هزری نەتەوەیمان.

بەرزکردنەوەی کوالێتی بەرهەمەکە و کاریگەریی لەسەر کۆمەڵگە، عەشقی وەرگێڕ بۆ کارەکەی ڕازاوەتر دەبێت، دەبێتە سەرچاوە بۆ دەقی ئەدەبی، چونکە وەرگێڕو وەرگێڕانی ئەدەبی سەرەرای زمانزانین پێویستی بەزانیاریی فراوان هەیە لە بوارە جیاوازەکاندا، ئەم کارانەش پاچەڤەی بە ئەزموونکردن بەدەستدێت.

" میللەتان دەبن بە هاوبەشی فیکر و فەلسەفە و هونەری یەکتر و دەخوازن یەکتر بخوێننەوە "

لەبەرئەوەی ئێمەی کورد جوگرافیا مێژوو قەوارەو بگرە بوونیشمان لەسەر ئەم بۆیەرە گریمانەیە تەنیا زمانە وایکردووە نەتەوەیەکی نزیکەی چل ملیۆن کەسی بەیەکەوە ببەستێتەوەو لە هزردا بەبێ بوونی هیچ ڕایەڵەیەک پێبەستێکی دی، بە تۆکمەیی خۆمان بە کورد بزانین، بە درێژایی قۆناغە مێژوویەکان گەلی کورد پانتایی و شارو پارچەی لەدەست چوون، وەلێ تەنیا زمان مایەوە.

زمان لە بیری هەر کوردێکدا بنەڕەتی کوردبوونە، بۆیە وەرگێڕان گواستنەوەی فەرهەنگ و بیرو بۆچوونەکانە دەبێت وەرگێڕان ڕەونەق و شەوقی پێبدەینەوە.

هەڵبەتە سەرچاوەی سەرکەوتنی هەر کارێک عەشقە لەگەڵ ئەو کارەدا، بۆیە وەرگێڕ دەبێت پشوودرێژ، کۆڵنەدەر بێت، عەشقی لەگەڵ کارەکەیدا هەبێت، ئەو کارەی وەری دەگێڕێت پشانی خەڵکانی لە خۆی شارەزاتری بدات، پرسیار بکات وەک دەڵێن پرساو دانابێت، بەرهەمێک یان کتێبێک هەڵبژێرێت لەگەڵ ئارەزوو سەلیقەی خۆیدا بگونجێت، بەتایبەتی بۆ میللەتێک کە کتێبخانەی هەژار و پڕ کەلێن و بۆشای بێت، بەڵام ئەمە بەومانایە نییە، کە وەرگێڕ هەر کتێبێکی بەدەستەوە هات خێرا بە گژ

وەرگێڕاندا بچێت.

چونکە هیچ وەرگێڕێک نییە بتوانێت لە هەموو کایە ئەبستمۆلۆجییەکاندا کار بکات، بۆیە توانا و سەلیقەو بەهرەی هەر وەرگێڕێک دەبێت بە ڕێنوێنی هەڵبژاردنەکانی وەرگێڕ، کە تواناو سەلیقەو بەهرەی هەر وەرگێڕێک ڕەچاو نەکرا، ئەو کات کارەکەی دەبێت بە بێگارو بە پەلە پروزێ بە شێوەیەکی کاڵ و کرچ کۆتایی دێت، جا لەم کاتەدا نەکردنی زۆر باشترە.

هەربۆیە وەرگێڕان بۆخۆی جۆرە گفتووگۆیەکەو شەقڵێکی دیالۆگی پێوەیە، جا ئەگەر وەرگێڕان لە زمانی دووەم و سێیەمەوە بێت ئەو کاتە گفتووگۆیەکە دەکاتە گفتووگۆیەکی ناڕاستەوخۆ، وەکو ئەوەیە دوولایەنی کێشەیەک، بێن لەو ڕێگەیەوە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ گفتووگۆ بکەن، کە هەرگیز جێگەی گفتوگۆی ڕاستەوخۆی زیندوو ناگرێتەوە و سەرکەوتنیشی دوورە، ئینجا سەبارەت بە وەرگێڕان لە زمانی دووەم و سێیەمەوە چاوەڕوانی وردی ئەو و تۆی لێناکرێت، کە جێگەی متمانە بێت، بۆیە یەکێک لە هۆیەکانی کاری وەرگێڕان لە ژیانی ڕۆشنبیریماندا ئەوەیە. بێگومان وەرگێڕان لە دەقی ڕەسەنەوە بکرێت زۆر باشترە، بەڵام ئەگەر لەڕووی ناچارییەوە لە زمانی دووەمەوە بکرێت ئەوا حەقە وەرگێڕ هەم بە ئاسوودەی و دەروونی و ویژدانی خۆی، هەم بۆ دەستەبەرکردنی متمانەی خوێنەر، لەگەڵ چەند وەرگێڕانێکی دیدا، بەراوردی بکات و ئەو ڕەخنەو وتارانە بخوێنێتەوە کە لەسەر ئەو دەقە نووسراون، پێشەکی و ڕوونکردنەوەو پەراوێز بۆ وەرگێڕانەکەی خۆی بنووسێت. گواستنەوەی دەق ئەدەبی بێت یان هەر ڕەهەندێکی تر لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دی وەردەگێڕێت، لە هەمان کاتدا گواستنەوەی دونیابینی و فەلسەفەو شارستانییەتی باو نەریتی خاوەن دەقی یەکەمە.

هەر بۆیە وەرگێڕان گواستنەوەی بیرو دونیابینی و شێوازی نووسەری دەقی لێوەرگیراوە.

وەرگێڕان لە شێوەی ئەم سێ شێوازە دەرناچێت:

١- وەرگێڕانی وشە بە وشە.

٢- تێگەیشتنی دەق و داڕشتنەوەی بە شێوازی وەرگێڕ خۆی.

٣- داڕشتنەوەیەک لە کاتی گواستنەوەی دەق لە زمانی لێوەرگیراوەوە بۆ زمانی بۆ وەرگێڕدراو.

ڕەچاوی دەستپاکی زۆر بەوردی تێدا کرابێت، وەرگێڕان هونەرەو ئەدەبێکی سەربەخۆو جیاوازەو پشت بە دەروونی وەرگێڕ دەبەستێت. کاری وەرگێڕان خۆی سەلیقەیە، توانای کەمکردنەوەی جیاوازی دوو دەقە، دەقی لێوەرگیراو و دەقی بۆوەرگێڕدراو.

لە وەرگێڕاندا دەکرێت کار لەسەر زیندووکردنەوەو هێنانەوەی وشەی ڕەسەنی کوردی بکرێت، بەتایبەتی وەرگێڕە بە تواناکان، لەو جۆرانەی کە خەمی زمان و کولتووری

نەتەوەی خۆیان لەکۆڵ ناوە، بۆ نموونە کەسانی وەکو مامۆستا هەژار موکریانی سەرسام دەمێنم بە دیار ئەو وەرگێڕانە کوردییەوە، کە پێشەکی (فەرهەنگی هەمبانە بۆرینە و توحفەی موزەفەرییە)و وەرگێڕانەکانی لە ڕووسییەوە. لەوانەی جەلال تەقی و ئەورەحمانی حاجی مارف ئەو دەقە وەرگێڕدراوانە گەواهی کوردیزانی و نەتەوەو خاکپەرستی ئەو خامە ڕەنگینانەیە، کە بۆ نەتەوەکەمان جێگەی شانازین.

وەرگێڕان لە هەموو سەردەم و جوگرافیایەکدا پردێکی سەرەکی و چالاکی گەیاندنی کولتووره جیاوازەکان لەنێوان زمانە جیاوازەکاندا بووە، بۆیە هەموو حکومڕانە دیکتاتۆرەکان دەستییان لە بینەقاقایی کتێبدا بووە.

> ”وەرگێڕان ڕێگەیەکی قەدبڕی شارستانییە بۆ پێگەیاندنی قەڵەمی ئەزموونە جیاوازەکان“

کوردیش بەدەر نەبووە لە تاساندنی کتێب و وەرگێڕان و سەرچاوەکانیدا.

هەر بۆیە وەرگێڕان ئەو ژانرە گرنگەی مرۆڤ، لە خۆیدا دەلاقەی ڕوانینی خوێنەرە بە ڕووی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی، بۆیە کارکردن لەسەر پەرەسەندنی کۆمەڵگە، کارکردن دەسەپێنێت لەسەر وەرگێڕان، وەرگێڕانیش سنووری نییە، فەلسەفەو زانست و ئایدیاکان و پەروەردە...هتد لەخۆدەگرێت.

سەرچاوەکان:

١- مەکسیم گۆرکی، دایک، وەرگێڕانی: کەریم حیسامی، چاپی سێیەم، چاپخانەی ڕۆژهەڵات، ناوەندیی بڵاوکردنەوەی کتێبخانەی ئاوێر، هەولێر٢٠٠٧.

٢- ژیڤان بەکر، هونەری وەرگێڕان، چاپی یەکەم، چاپخانەی تاران٢٠١٩.

٣- پێشڕەو محەمەد، وەرگێڕان وەک ئەکتی سیاسی، چاپی یەکەم، چاپخانەی سەردەم، سلێمانی٢٠١٥.

٤- هاشم ئەحمەد زادە، گێڕانەوە ناسی، چاپی یەکەم، چاپەمەنی مانگ، کەرەج٢٠٠٨.

٥- اگامین جورجو، زبان و مەرگ، و: پویا ایمانی، نشرمرکز، تهران١٣٨٩.

٦- بنیامین والتر، عروسک و کوتوله، گزینش، و: مراد فرهادپوور، امید مهرگان، گام نو، ١٣٨٥.

کاریگەریی دەقە ئەدەبی و شانۆییەکان لەسەر بەهێزی و مەبەستپێکی ئاخاوتنی ڕۆژانە

م. ی. تافان کەمال

*ماستەر لە ئەدەبیات و نووسینی زمانی ئینگلزیی لە زانکۆی هۆڵی بەریتانیا.
*براوەی زماڵەی چیڤنینی بەریتانی ساڵی ۲۰۱۹.
*مامۆستا لە بەشی زمانی ئینگلیزی لە زانکۆی جیهان-سلێمانی.

زمانی ئاواخاوتنی ڕۆژانە بەو زمانە دادەنرێت کە کۆمەڵە کەسانێکی نیشتەجێی جوگرافیایەکی دیاریکراو بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانی ژیانی ڕۆژانەیان و دەربڕینی ناخ و پەیوەندیکردن بەیەکترییەوە بەکاریدەهێنن. لەکاتێکدا بەریەکەوتنی ڕۆژانەی هەریەکەمان کاریگەرییەکی نەرێنی و ئەرێنی لەسەر پاراوکردن و بە ئاراستە کردنی خوو و دەربڕینە زمانەوانییەکانمان هەیە. لەم ڕوانگەیەوە زمانی ئەدەبی و شانۆ پێگەی بەهێزی خۆیان هەیە و جۆرێک لە چەسپاندن لە مێشک و هزر و دەروونی قسەکەردا دەنەخشێنن. ئەم دەربڕینانە لەمیانەی پەرسەندن و بەرکەوتنێکی زۆردا دەگۆڕین بۆ جۆرێک لە گوزارشتی چەسپاو و واتادار و هەندێک جار گاڵتەئامێز لە نێو قسەکەرانی زمانێکی تایبەتدا. لە ڕوانگەی ئەدەبیاتەوە بە گشتی و بەتایبەت لە دەروازەی شیعر و هۆنراوە و شانۆگەرییدا چەندین دەربڕینی زمانەوانی هەن، کە لە بنەڕەتدا لە دەقێکی ئەدەبییەوە وەرگیراون و بە تێپەڕبوونی کات و دووبارەبوونەوەی زۆر دەبنە بەشێک لە کولتووری زمانی ڕۆژانەی گروپێک لە قسەکەرانی. ئەم جۆرە پەرەسەندنە کولتوورییەی زمان بۆ چەندین زمانە جیهانییەکان گونجاوە. لەم دەقەدا تێڕوانینێک لە دیدی شیعر و شانۆ بۆ سەر زمانەکانی کوردی و ئینگلیزی و تورکیدا دەخەینەڕوو.

لە دیدی زمانی کوردییەوە:

زمانی کوردی وەک زمانێک کە نەتەوەی کورد قسەی پێدەکات، لەڕووی بنەچەوە بەشێکەوە لە زمانی هیندۆئەورپییەکان و لە دوای زمانە دەوڵەمەندەکانی جیهان خاوەنی زۆرترین وشەی کارایە. بەپێی دواین لێکۆڵینەوەکانی ڕێکخراوەی یونیسکۆ و بەپێی ئەو شەش ڕیزبەندییەی دانراوە بۆ دیاریکردنی ئەو زمانانەی پارێزراون و بەردەوام لە گەشەدان، زمانی کوردی لە نێو (١٤٣) زمانی زیندووی جیهاندا کۆدی (٣٤٢) ی هەیە، کە لە لایەن دەزگای (ETS)ەوە دیاریکراوە. زمانی کوردی نەک تەنها زمانێکی پارێزراوە، بەڵکو ئێستا یەکێکە لە زمانە هەرە چالاکەکان کە بەردەوامی بە پەرەسەندن و ئەفراندنی دەستەواژەی نوێ داوە. هەمان لێکۆڵینەوە لە کۆی ئەو (٨٨-١٠٠) زمانەی بە هەرە چالاک هەڵبسەنگاندون، کە پێکدێن لە سێیەکی زمانە چالاکەکانی جیهان، زمانی کوردی لە پێگەکانی دەیەکی ئەم ڕیزبەندییە دیاریکردووە. هەڵبەتە بەشێک لەم پەرەسەندنانە لە دەرەنجامی ئاوێتەبوونی زمانە لەگەڵ بنەما گۆڕاوەکانی ناوچەگەریی و سیاسەت و کولتوور و ئەدەب. لێرەدا ئەگەر ڕوونتر باس لە زمانی کوردی ستاندارد بکەین، بەتایبەت شێوەزاری سۆرانی کە خاوەنی ئەدەبیاتێکی قووڵ و دەوڵەمەند و بەشکۆیە. چەندین کەڵە شاعیری وەکو نالی و مەحوی و گۆران و...هتد دێڕی شاکارە ئەدەبییەکانیان بەم شێوەزارە داڕشتووە. بەتایبەت دانیشتوانی شاری سلێمانی، کە تەواو ئاوێتەی چەندین دەق و دەربڕینی ئەم کەڵە شاعیرانە بوون، لەم چوارچێوەیەدا هەوڵی ڕاڤەکردن و بەراوردکردن و ناساندنی ئەو گوزارشتانە دەدەین کە لە زمانی کوردی شێوەزاری سۆرانیدا بوونیان هەیە و وەرگیراو و هەڵهێنجراوی بەریەککەوتنی خەڵکین لەگەڵ دەق و شاکارە ئەدەبی و شانۆییەکاندا.

لێرەدا هەوڵدەدەین چەند نموونەیەک بخەینە بەر باس و تێڕوانین. بۆ ئەم مەبەستەش لەو دەستەواژە و دەربڕین و شانەوە دەستپێدەکەین کە لە شێوازی ئاخاوتنی ڕۆژانەدا زۆر باون و بەکاردێن بۆ نموونە:

١-"شکور هۆشیارە مەحوی تێدەگا دنیا خەر اباتە"

شیکردنەوە: کاتێک لەگەڵ هاوڕێیەکتدا قسەدەکەیت و بە تەوسەوە هەواڵەکان و ڕووداوەکانی ڕۆژەکەی بۆ باسدەکەیت، بێئاگا لەوەی کە هاوڕێکەت زۆر بە باشی و ڕەنگە پێش تۆش بابەتەکەی بیستبێت. یاخود باسی دۆخێک دەکەیت و ئەویش بەم نیوەدێڕەی گەورە شاعیری کورد "مەحوی" وەڵامت دەداتەوە، دەستبەجێ تێدەگەین کە هاوڕێکەمان ئاگادارە و لە بابەتەکەدا هۆشیارە. ئەمجۆرە دەربڕینانە زۆربەی کات واتای تەواو بە سەرتاپای گفتوگۆکە دەبەخشێت و دەبێتە مایەی هاتنی زەردەخەنەیەک بۆ

سەر لێوانی قسەکەرەکان، وەکو ئاماژەیەک بە تێگەشتنیان لەیەکتری و یادکردنەوەی دەقە نەمرەکەی مەحویی شاعیر، کە لە ساڵی (١٨٣١-١٨٣٢ز) لە شاری سلێمانی هاتووەتە دنیاوە و یەکێکەکە لە شاعیرە بەرزەکانی کلاسیکی کوردی و ئەم نیوەدێڕەش لە بونیادی شیعرێکدا بە ڕوون و ڕەوانی لە دیوانەکەیدا بوونی هەیە.

٢- "ڕەسەن ڕێزت گرت شەرمەزار ئەبێت، بەڵام ناڕەسەن تا بێ هاردەبێت"

شیکردنەوە: ئەم دێڕە لە بنەڕتدا بۆ پیرەمێردی شاعیری گەورەی نەتەوەکەمان دەگەڕێتەوە، کە لە دیوانەکەیدا هەیە. ئەم دەقە لەسەر زمان وتنی ئاسانە و کێش و سەروایەکی دڵڕفێن لەخۆدەگرێت، کە لە هزرگرتنی ئاسان کردووە و لەم دەیەی ساڵانی کۆتادا بە شێوەیەکی بەربڵاو لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەدا بۆ گوزارشتکردن لەو بەسەرهاتانەی پەیوەندیدارن بە ڕێزگرتن و شایەن نەبوونی کەسێک بەو ڕێزەی قسەکەر نیشانداوە بەکاردەهێنرێت. لەڕێگەی دەقە شیعرییەکەی پیرەمێردی شاعیرەوە قسەکەر ئاماژە بەوە دەکات، کە کەسانی خانەدان کاتێک ڕێزیان دەگریت شەرمەزار دەبن و کەسانی ناڕەسەن و نا نەجیبیش بەڕێزگرتنی زۆریان سنوور دەبەزێنن و بەرامبەر بریندار دەکەن.

> "بەریەککەوتنی ڕۆژانەی هەریەکەمان کاریگەرییەکی نەرێنی و ئەرێنی لەسەر پاراوکردن و ئاراستەکردنی خوو و دەربڕینە زمانەوانییەکانمان هەیە"

٣- "ئەوە موسوڵمانێک نییە ئەمە بەرێت بۆ خەستەخانە!"

شیکردنەوە: ئەم دەستەواژەیە لە زمانی قسەکردنی ڕۆژانەدا زۆر باوەو و بەکاردەهێنرێت، کە لە بنەڕەتدا لە شانۆگەری (خولەچەخماخە)وە وەرگیراوە، کە لە شاری سلێمانی لە ساڵی (١٩٧٤) لەلایەن تیپی پێشڕەوی شانۆی کوردی پێشکەش کراوە. ئەم شانۆگەرییە لە نوسینی (سمکۆ ناکام)ە و لە دەرهێنانی حسین تەنیا و ئەحمەد سالارو داڕشتنی میوسیکی مامۆستا خالید سەرکارە. ئەم شانۆگەرییە یەکێکە لە شانۆگەرییە هەرە ڕەسەنەکان، لەبەرئەوەی بەشێکی زۆری بەشداربوان و تەنانەت ڕوودواوەکانی ئەم شانۆگەرییە هەڵقووڵاوی ناخی زەمەن و گوزەرانی ئەوکاتەی خەڵکی شاری سلێمانی و باشوورن. ڕووداوەکانی ئەم شانۆگەرییە باس لە چایخانەیەک دەکات کە وەکو سەنتەری کۆبوونەوە و یەکتر بینینی کۆمەڵە کاراکتەرێکی شەڕەنگێز و

تاوانبار و سادە تێیدا کۆدەبنەوە. بەپێی لێکۆڵینەوەکانی نووسەر "یاسین محەمەد" ئەم کاراکتەرانە لەو سەردەمەدا گوزارشتیان لە جڤاتی ئازادیخوازی کوردی کردووە. ئەم شانۆگەرییە پێگەی گرنگی خۆی هەیە، بەو پێییەی کۆمەڵێک دەستەواژە و دەربڕینی ئەو شانۆگەرییە تەنانەت ئەمڕۆ و لە ساڵانی (٢٠٢٤)دا بەکاردەهێنرێن. لە دیمەنێکدا کاتێک ڕووداوەکانی نێو شانۆگەرییەکە دەقڵیشێتەوە و کۆمەڵێک لە یاخیبووەکان دەکەونە تەقەکردن لە یەکتری و لەو نێوەندەدا کاراکتەرێکی زۆر سادە و بێتاوان کە چایچی چایخانەکەیە پێوەدەبێت. لێرەدا ئەوەی مایەی تێڕامانە ئەوەیە هیچ کەسێک لە کاراکتەرەکان بە دەمی چایچییە بریندارەکەوە نایەن و هاوکاری ناکەن، تا بگەیەنرێتە نەخۆشخانە. تەنانەت یەکێک لە کاراکتەرەکان کە بە حاجی پلاسکۆ ناسراوە بازی بەسەردا دەدات و هاوار دەکات: "موسڵمانێک نییە ئەمە بەرێت بۆ خەستەخانە". ئەم دەربڕینە لە ئێستادا و لە ژیانی ڕۆژانەماندا بۆ گوزارشتکردن لە بێباکی ژیانی مۆدێرنە و خۆدزینەوە لە بابەت و کارێک کە ئەرکی مرۆڤایەتییە بەکاریەت، بەڵام دەمانەوێت گوێی خۆمانی لێبخەوێنین.

لە دیدی زمانی ئینگلیزییەوە:

زمانی ئینگلیزی یەکێکە لە زمانە هەرە بەناوبانگ و کاراکانی جیهان. ئەمەش بۆ ئاکارە کولتوورییەکان و مێژووی وڵاتانی شانشینی بەریتانی و نەتەوە یەککگرتووەکان کە بە English Language Anglosphere ناسراوە دەگەڕێتە. دوا بەودوای زمانەکانی چینی و ئیسپانی... بە پلەی یەکەم زمانی ئینگلیزی زۆرترین قسەکەری ڕەسەنی هەیە و بە پلەی دووەمیش زۆرترین قسەکەری جیهانی هەیە. ئەم زمانە بەردەوام لە گەشەسەندن و پەرسەندندایە و بەپێی لێکۆڵینەوەکانی ڕێکخراوی وۆرد رەیتدی جیهانی تەنها لە ساڵی (٢٠٢٣)دا و لە جیهاندا (١،٤٦) بیلیۆن قسەکەری هەیە. بە زمانی لێکگەیشتنی جیهانی گلۆبەلایزکردن ناودەبرێت. هەڵبەتە ئەم زمانەش خاوەنی کولتوور و ئەدەبیاتێکی ڕەسەن و مێژوودای تایبەت بە خۆیەتی. دەقە ئەدەبییەکانی ئەم زمانە لە لای زۆربەی قسەکرانی زمانەکە ئاشکراو و ڕوونن. ئەدەبیاتی ئینگلیزی هەڵهێنجراوی مێژوویەکی کۆنی تێکەڵ بە ئەدەبیاتی ئیتاڵی و فەرەنسی دادەنرێت. بە ناوبانگترین نووسەرەکانیان ئەوانەن کە بە زمانی ئینگلیزی ڕەسەن دەیانووسی، کە لە ئێستادا بە ئینگلیزی لەندەنی ناودەبرێت (London-based English). لە بەناوبانگترینیان (چاوسەر، کیتس، ڕۆبێرت، شەکیسپیر، بکێت)ن. لەم نووسینەدا هەندێک نموونەی ئەو دەستەواژە ڕۆژانانە باسدەکەین کە وەرگیراوی کارە ئەدەبیەکانی ئەم نوسەرانەن:

١-"من هەم یان نیم"   "To be or not be!"

شیکردنەوە: ئەم دەقە دەگەڕێتەوە بۆ شانۆگەری هاملێت و لە زمانی هاملێت خۆیەوە وەرگیراوە. شانۆگەری هاملێت لە نووسینی کەڵە نوسەری بەناوبانگی بەریتانی ویلیام شکسپیرە. ئەم شانۆگەرییە لە ساڵانی(١٦٠١-١٥٩٩)دا نووسراوە. شانۆگەریەکە باس لە ڕووداوەکانی ئەو دەمەی دانیمارک دەکەن، دەستپێکی چیرۆکەکە بە دەرکەوتنی ڕۆحیانەتی پاشای پێشوتری دانیمارکە کاتێک کوڕەکەی خۆی "هاملێت" ڕادەسپێرێت کە تۆڵەی کوشتنی ناهەقی لە بکوژەکەی بکاتەوە، کە ئەمەش دەکاتە مامی هاملێت و برای کوژراوەکە. لە دیمەنێکی ئەم شانۆگەرییەدا لە پەردەشانۆی سێیەمدا و لە دیمەنی یەکەمدا هاتووە: هاملێت بە هۆی گیانلەدەستدانی باوکییەوە ڕووبەڕووی خەم و پەژارەیەکی زۆر دەبێتەوە و لە تاکوێژی و مۆنەلۆگێکی خودیدا لە بیرۆکەی ژیان ڕادەمێنێت. هامڵیت لە پرسی بوون یاخوود نەبوون بە واتا قووڵەکەی لە ژیاندا مانەوە یاخود هەڵبژاردنی مەرگ وردەبێتەوە. لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەدا ئەم دەربڕینە بۆ پرسکردن لە شایەنبوونی ژیان بۆ هەوڵدان و کۆڵنەدان، یاخود وازهێنان و خۆماندوونەکردن بەدەست ئەستەمی و تەنگوچەڵەمەکانی ژیانەوە بەکاردێت. ئەم دەستەواژەیە لە زۆربەی کولتوورەکانی جیهاندا بەکاردێت و سەرچاوەکەی شانۆگەرییەکەی هاملێتی ویلیام شەکسپیری باوکی ئەدەبیاتی ئینگلیزییە.

> ” زمانی کوردی نەک تەنها زمانێکی پارێزراوە، بەڵکو ئێستا یەکێکە لە زمانە هەرە چالاکەکان کە بەردەوامی بە پەرەسەندن و ئەفراندنی دەستەواژەی نوێ داوە “

٢- "دۆزەخ بەتاڵە! هەموو شەیتانەکان لێرەن"

“Hell is empty and all the devils are here”

شیکردنەوە: ئەم دەربڕینەش لە یەکێک لە دواین شاکارەکانی نووسەری ناوازەی بەریتانی ویلیام شەکسپیرەوە وەرگیراوە بە ناونیشانی"The Tempest" گەردەلوول"، کە لە ساڵی (١٦١١)دا نووسراوە. شانۆگەرییەکە باس لە لە جادووگەرێک دەکات کە بە هۆی جادووەوە گەرلدەلول و زریانێکی بەهێز دروستدەکات، تاوەکو ببێتە مایەی ئازاردانی ڕزگاربووانی کەشتییەکی نوقوومبوو. ئەم دەستەواژەیە لە پەردەشانۆی یەک و لە دیمەنی دووەمدا لە لایەن کاراکتەرێکەوە کە ناوی (ئاریال)ە دەوترێت.

ئەم کاراکتەرە یاریدەدەری جادووگەرەکەیە و لە لایەن جادووگەرەکەوە فەرمانی پێدەکرێت گەردەلوولە بێشوومارەکە دروستبکات. لە چرکەساتی ڕامان لە دڵڕەقی ئەم فەرمانە و لەبەر خۆیەوە دەڵێت: "دۆزەخ بەتاڵە و هەموو شەیتانەکان لێرەن". ئەم دەربڕینە ئەمڕۆ لە زمانی قسەکردنی ڕۆژانەی ئینگلیزیدا لە هەر شوێنێکی جیهان بێت، واتاکەی بۆ ڕەخنەگرتن لە خراپبوونی دونیا و پڕ بوونی لە خراپەکاری پەرەیسەندووە. زۆرجار قسەکەر لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوەی نەخوازراوی لەگەڵ کۆمەڵە کەسانێک کە ئارەزووی دیتنیان ناکات و بە کەسانی خراپیان دەزانێت، ئەم دەستەواژەیە بەکاردەهێنێت.

٣- "هیچ کارێک نییە لەگەڵ دۆخەکەدا بکرێت" "Nothing to be done!"

شیکردنەوە: لە ساڵی (١٩٥٣) و دوابەدوای تێپەڕبوونی دوو جەنگی جیهانی تێکشکێنەر، مرۆڤایەتی جۆرێک لە بێهیوایی و بێدەسەڵاتی پێوە دیار دەبێت. هەڵبەتە ئەم ڕەشبینییە لە ئەدەبیاتی جیهانی و ئەدەبیاتی ئینگلیزیشدا ڕەنگداوەی هەبووە و بووەتە هۆی سەهەڵدانی"Absurd Theatre " کە بە سەردەمی شانۆی بێمانای و گاڵتەجاری بەناوبانگە. لە شاکارە ئەدەبییە بەناوبانگەکەی نووسەری ئیرلەندی "سامویل بکیت"دا، کە باس لە گەمژەیی و بێهیوابوونی دوو کاراکتەری دوای جەنگی جیهانی دەکات، لە پەردەشانۆی یەک و دیمەنی یەکەمدا ئەم دێڕە دێت، بەتایبەت لە زمانی کاراکتەرێک بە ناوی "ئیستراگۆن" و بۆ گوزارشتکردن لە بێهیوابوون و بێدەستەڵاتی خۆی بەرامبەر بە ڕووداوەکانی ژیانی، ئەم دەربڕینە بەکاردێت. لە زمانی ئینگلیزیشدا هاوتا بە یەکەمین بەکارهێنانی لە دەقە شانۆییە ئینگلیزییەکەی ساموێل بکیتدا، بە هەمان شێوە بۆ دەربڕینی بێ هیوای و بێدەسەڵاتی تاک بەرامبەر بە ڕووداوەکان بەردەوام بەکاردێت.

لە دیدی زمانی تورکییەوە:

بەپێی داتا و ئامارە هاوتاکانی هەردوو ڕێکخراوی یونیسکۆ و وۆرڵد داتا، ئەم زمانە بەشێوەیەکی بەربڵاو لە جیهاندا قسەکەری خۆی هەیە و خاوەنی (٧٤.٤٤) ملیۆن قسەکەری ڕەسەنە، کە نیشتەجێی تورکیا و قوبرسی باکوورن. ڕەگەکانی ئەم زمانە لە خێزانە زمانەکانی تورکییەوە هاتوون و دواتر لەگەڵ پەرەسەندن و داگیرکاری دەوڵەتی عوسمانیدا ئەم زمانەش بەشێوەیەکی بەربڵاو گەیشتووەتە زۆربەی ناوچە دراوسێکان. ئەم زمانە قسەکەری زۆری لە وڵاتەکانی تری وەکو ئەڵمانیا و بولگاریا و باکوری مەکەدۆنیا و قوبرس و یۆنان هەیە. لە ناوەڕاستی ئاسیا و عێراق و سوریاشدا قسەکەری ڕەسەنی هەیە. لە ڕیزبەندیی هەژدەهەمین لە زمانە زیندووەکانی جیهاندا

تۆمارکراوە. سەرچاوەکان ئاماژە بەوە دەدەن کە ئەدەبیاتی تورکی بۆ سەدەکانی سیازدەهەمین و چواردەهەمین دەگەڕێتەوە. سەرجەم ئەو ئەدەبیاتانەی پێشتر بەردەستبوون بریتیبوون لە ئەدەبیاتی فارسی و دەقە ئیسلامییەکان. لەگەڵ ئەمەشدا و لەم چەندین سەدەیەی دوایدا ئەدەبیاتی تورکی بەتایبەت لە ڕووی شانۆگەری و دراماوە گەشەسەندنێکی نایابی بە خۆییەوە بینیوە. لێرەدا هەندێک لەو دەستەواژە و دەربڕینانە دەخەینەڕوو، کە لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەی تورکیدا زۆر بەکاردێن، بەڵام لە بنەڕەتدا لە ئەدەبیات و شانۆ بەناوبانگەکانی بوکەڵەی چاوڕەشەوە (کەرەگۆز) تا شانۆگەرییەکانیBKM "ەوە وەرگیراون.

„ ئەم دەربڕینە ئێستا و لە ژیانی ڕۆژانەماندا بۆ گوزارشتکردن لە بێباکی ژیانی مۆدێرنە و خۆدزینەوە لە بابەت و کارێک کە ئەرکی مرۆڤایەتییە بەکاردێت، بەڵام دەمانەوێت گوێی خۆمانی لێبخەوێنین. “

١- "سوپاسی خودا بکە چاوڕەشەکەم" "ŞÜKÜR ET KARAGÖZLÜM"

شیکردنەوە: ئەم دەستەواژەیە لە بنەڕەتدا لە قسەخۆشەکانی بوکەڵەی چاوڕەش کە بە (KARAGOZ VE HACIVAT) ناسراوە وەرگیراوە. ئەم جۆرە لە شانۆگەری دەگەڕێتەوە بۆ یادی منداڵی قسەکەرە تورکە ڕەسەنەکان و بە شێوەیەکی گشتی وەکو مۆرکێکی مانگی ڕەمەزانی لێهاتووە و پیرۆزی ئەم مانگە بیردەهێنێتەوە. مێژووی ئەم شانۆگەرییە بۆ سەرەتاکانی سەدەی (١٧ و ١٨) دەگەڕێتەوە، کاتێک تیپەکانی شانۆ بەشار و شارۆچکە و لادێکاندا گەڕاون و بەرامبەر بە بڕە پارەیەکی کەم دڵی منداڵانیان خۆشکردووە. شانۆگەرییەکانی بوکەڵەی چاوڕەش لە بنەڕەتدا لە قەرەقۆشی شانۆی میسرییەوە هاتووەتە ناو ئەدەبیات و شانۆی تورکی، بەتایبەت لەنێو منداڵاندا پێگەیەکی دڵخوازی هەیە. ئەم دەستەواژەیە لە ئێستادا و لە زمانی ئاخاوتنی تورکیدا زۆر باوە، کاتێک کەسێک نەهامەتییەکی بەسەردا دێت، کەسی بەرامبەری پێیدەڵێت "سوپاسی خوا بکە چاوڕەشەکەم". ئەمەش وەکو سوپاسگوزاری و هێنانی زەردەخەنەیەک و یادی منداڵییە بۆ سەر لێوی کەسی بەرامبەر، لە هامان کاتدا نیشاندانی ڕازیبوون و سوپاسگوزارییە.

٢- "تەنها یەک تەلەفیزیۆنی پلازمام دەوێت" "Bi Plazma TVim olsun"

شیکردنەوە: ئەم دەستەواژەیە بۆ شانۆگەری "جوانترین جووڵەکان" دەگەڕێتەوە "En Guzel Haraketler" Bunlar" ، کە لە گروپێک شانۆکاری بەهرەمەندی بواری کۆمیدیا پێکدێن و لە ساڵانی (٢٠٠٠)ەوە دەستیان بە شانۆ کردووە و لە هۆڵی شانۆی ئستەنبوڵ دوو هەفتە جارێک چالاکییان هەیە. لەم دواییەدا ئەم گروپە ناویان بۆ چێشتخانەکەی BKM"" گۆڕی، لە زنجیرەی (٢٤)دا کە لە کەناڵی ئاسمانیNOW" " پەخشدەکرێت، کاراکتەرێکی هەژار کە وەکو چایچی سەر شەقامەکە کاردەکات، گەنجێک لە پڕ داوایەکی سەیری لێدەکات، کە ببێتە قازی درۆینە تاوەکو هاوڕێ کچەکەی ڕازیبکات و هاوسەرگیری بکەن. ئارسینی چایچیش لە بەرامبەر تەلەفزیۆنێکی پلازمادا ئەم کارە دەکات. هەرچەندە ئەم داواکرییە بۆ کورە گەنجەکەش زۆر قورس دەبێت، بەڵام هەردوولا ڕازیدەبن. لە زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەی تورکی ئیستەنبوڵیدا، کاتێک کەسێک داوای چاکەیەکت لێ دەکات، تۆش بەرامبەر ئەوە دەتەوێت داوای شتێکی بەهادار و گرنگی بۆ خۆت لێبکەیت، دەکرێت ئەم دەستەواژە گاڵتەئامێزە بەکاربهێنیت. ئەمە بەو واتایە دێت بەڵێ بە داواکارییەکەت ڕازیم بەڵام لە بەرامبەردا شتێکی بە بەهام دەوێت.

ئەنجام:

لەم توێژینەوەیەدا هەوڵماندا ڕۆڵی دەربڕاوە ئەدەبی و هونەرییەکان لە شیعر و شانۆ لە ڕوانگەی هەر سێ زمانەکانی کوردی و ئینگلیزی و تورکی تاوتوێ بکەین. لە دەرەنجامدا بەڕوونی تێبینی ئەم خاڵانەی خوارەوەمان کرد:

١-جۆرەکانی ئەدەب و هونەر(شیعر و شانۆ بەتایبەت) هەڵقووڵاوی ناخ و کولتووری ڕەسەنی خەڵکین، هەربۆیە بە شێوازێکی خۆڕسکی و بێ بەرنامەڕێژی بۆ ناو زمانی ئاخاوتنی ڕۆژانەی خەڵکی دەگوێزرێنەوە.

٢-ئەو زمانەی لەم جۆرە دەقانەدا بەکاردەهێنرێت تێگەشتن و بەکارهێنانەوەیان ئاسانترە وەک لە ژەنرەکانی تری ئەدەبییات و زمانی فەرمی زانست و داتاکان.

٣-ئەم دێڕو نیوەدێڕانەی لێرەدا وەکو نموونە وەرمانگرتوون، دەبنە بەشێک لە کولتووری تایبەت بەو زمان و نەتەوەیە، واتا لەگەڵ قسەکەران و فێربووانی نوێی زمانەکەدا کارا دەمێنێتەوە و دەگوێزرێتەوە.

٤-دەکرێت توانای دەربڕین و تێگەشتنمان و ئاخاوتنمان لەگەڵ یەکتریدا لە سایەی بەکارهێنانی ئەم دەستەواژە شانۆیی و شیعریانەوە ئاسانتر و ڕەوانتر و پرچێژتر بکەین.

لە کۆتاییدا بە هێنانەوەی چەندین نمونەی باوی ناو کۆمەڵگە بە بەراورد بە زمانەکانی دیکە باسەکەمان دەوڵەمەند کرد. هەرچەندە ئەم باسە پێویستی بە کاری تر و نمونەی تر و تاوتوێ و بەراوردکردنی زیاتر هەیە، بەڵام وەك سەرەتایە بۆ تێگەیشتن لە نموونە باوەکانی هەر سێ زمانە سەرەتاییەکە، کە گرنگی خۆی هەیە.

سەرچاوەکان:

•دیوانی مەحوی، لێکدانەوە و لێکۆڵینەوە: مەلا عەبدولکەریمی مودەڕڕیس و محەمەممەدی مەلا کەریم، سنە: انتشارات کردستان، چاپی سێیەم (٢٠٠٢) (١٣٨١).

•دیوانی پیرەمێردی نەمر، کۆکردنەوە و پەراوێز نووسینی محەممەد ڕەسول (هاوار) چاپی یەکەم (٢٠٠٧).

•Pickering، Kenneth. The Tempest by William Shakespeare. Macmillan، 1996.

•Shakespeare، William. Hamlet by William Shakespeare. Global Media، 2007.

•Beckett، Samuel، et al. Waiting for Godot. Faber and Faber، 2019.

•EZİCİ، Türel. “Türk Üniversite Tiyatrosunda Geleneksel Kültür Araştırmalarının İşlevi.” Tiyatro Ara، 2008، pp. 063–073، doi:10.1501/tad_0000000092.

•Nihal KUYUMCU، Fehime. “Çocuk Tiyatrosu Alanında Çalışanların Çocuk ve Çocuk Tiyatrosu İle İlgili Algıl.” Researcher Social Science Studies، vol. 5، no. 4، 1 Jan. 2017، pp. 278–289، doi:10.18301/rss.401.

پەیوەندیی ئۆرگانیکی لەنێوان زمان و وەرگێڕاندا

*ڕۆشنبیر و سەرنووسەری گۆڤاری زمانناسی (زمان و زار).
*خاوەنی دەیان وتار و چاوپێکەوتنی تایبەتە بە زارو زاراوەکانی زمانی کوردی.

فەرەیدون سامان

پرۆسەی وەرگێڕان بە مەرج و خەسڵەتە زانستییەکانی هۆکارێکی گرنگە بۆ خزمەتکردنی زمانی ستانداردی هەر نەتەوەیەک.

لە هەرێمی کوردستاندا ساڵانە و مانگانە تەنانەت هەفتانەش، چەندان کتێبی وەرگێردراو لە زمانە بیانییەکانەوە بۆ زمانی کوردی بەرچقە دەکرێن، بێگومان هەیانە شایستەی پەسنکردن و پێزانینن، لێ مخابن هەشیانە شیاوی ئەوە نین نەک هەر بخوێنرێنەوە، بەڵکو تەماشاش بکرێن، چونکە هیچ ڕێساو یاسایەک و پێوەرێکی وەرگێڕان لەخۆناگرن، هەر بۆیەش پرسیارەکە لێرەدا خۆی قوت دەکاتەوە، ئایا مەرجە وەرگێڕ لەکاتی وەرگێڕانی هەر دەقێکدا واتا و ناواخنی دەقە ئەسڵییەکە بگەیەنێت، یان بۆی هەیە بەپێی خواست و مەزاجی خودی خۆی ئەو وەرگێڕانەی کە بۆ خۆی دەیەوێت دەستکاری دەقەکە بکات، وەک کورتکردنەوە یان ئیختیزالکردن، کەوایە ئەدی مەبەست چییە لەوەی کە دەگوترێت وەرگێڕ دەبێت شێوازی دەربڕینی نووسەر بپارێزێت، لە کاتێکدا ئێمە دەزانین هەر زمانێک لە ڕووی ڕستەسازی و وشەسازی (سینتاکس و ئیدیۆم و مۆرفۆلۆژی)دا تایبەتمەندیی خۆی هەیە کە لە زمانەکەی دیکە جیایدەکاتەوە، وەرگێڕ دەتوانێت زمانێکی گونجاو لەگەڵ دەقە ئەسڵییەکە بدۆزێتەوە، کە خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەی بابەتە وەرگێڕدراوەکە یان لەکاتی هەڵبژاردنی وشە و دەستەواژەی دروست و خۆشئاوازدا دوچاری گرێ و گۆڵەو تاسە نەیەت.

باشە ئەرکی وەرگێڕی شارەزا چییە؟ ئاخۆ بۆی هەیە وەرگێڕ پەنا بباتە بەر فەرهەنگی وشە و زاراوەی ناوچە و دەڤەرە جیاوازەکان، یان دەقە وەرگێردراوەکە پڕبکات لە وشەو زاراوەی بیانی، کە لە ئێستاکەدا هەندێک لە وەرگێڕەکان لەبەر کەم شارەزاییان ئەم شێوازە بەکاردێنن.

جا گەر ئاوڕێک لەو کتێبە پەروەردەییانەی وەزارەتی پەروەردە بدەینەوە بەتایبەت کتێبە پیشەییەکان، ئامادەییە بازرگانی و پیشەسازی و کشتوکاڵییەکان، بەڕاستی کارەساتی زمانی کوردی لەو وەرگێڕانە سەقەتانە دەبینین، چونکە لە بنەڕەتدا وشەو زاراوەی پیشەیی کەمتر لەو میتۆدە پەروەردەییانە لە دام و دەزگا حکومییەکان کاری پێکراوەو جێگیر بووە، سەرباری ئەوەی زۆرینەی زۆری وەرگێڕی ئەو کتیبانە مامۆستاکانی ئەو خوێندنگایانەن کە سالانی ساڵ ئەو کتیبانەیان بە زمانی عەرەبی خوێندووە نەک کوردی، ئەمە جگە لەوەی هیچ شارەزاییەکیان لە زمانی کوردیدا نەبووە.

باشە دەزگاکانی بڵاوکردنەوەی تایبەت بە وەرگێڕان ڕۆڵ و ئەرکیان چی بووە لە جیاکردنەوەی بابەتێکی وەرگێڕدراوی باش لە بابەتێکی وەرگێڕدراوی خراپدا؟ وەرگێڕی باش و کارامە چۆن دەکرێت لە وەرگێڕانەکەیدا بنەماو ڕێزمانی نووسەرەکە لەبەرچاو بگرێت، لەوانەش کورتی یان درێژدادڕیی نووسینەکە چۆن ڕەچاو دەکات، چونکە زۆرینەی نووسەرانی ئێمە لە نووسیندا کێشەی خاڵبەندییان هەیە، ئەدی دەبێت وەرگێڕ چ بایەخێک بە خاڵبەندیی بدات، چ جۆرە وەرگێڕانێک چێژی دەقە ئەسڵەکە دەپارێزێتو خوێنەریش ماندوو ناکات؟

> ”پرۆسەی وەرگێڕان بە مەرج و خەسڵەتە زانستییەکانی هۆکارێکی گرنگە بۆ خزمەتکردنی زمانی ستانداردی هەر نەتەوەیەک“

زۆر لە وەرگێڕەکان پەنا دەبەنە بەر فەرهەنگی وشەو زاراوەکان، ئێستا کاری وەرگێڕان بووەتە بەشێک لە بازرگانیکردن نەک بەرپرسیاریەتی، کەواتە وەرگێڕان نەبووەتە پرۆسەیەکی مەعریفی لەناو ئێمەدا، لەکاتێکدا توانستی ماددی و مەعنەوی بۆ ئەم پرۆسەیەش دابینکراوە.

لە کوردستان ئەمە یەکێکە لە کێشە سەرەکییەکانی وەرگێڕان، کتێبێکی بەژمارە زۆر لە زمانە بیانییەکانەوە تەرجەمەی زمانی کوردی دەکرێت، کەچی لەڕووی چۆنیەتییەوە زۆر خراپن. پێموایە ئەم دیاردە زیاتر بۆ نەبوونی وەرگێڕی شارەزا و لێهاتوو و پسپۆڕ

لە بواری وەرگێڕاندا دەگەڕێتەوە، چونکە لە زانستی وەرگێڕاندا بە تەنیا زانینی هەردوو زمانەکە بۆ وەرگێڕان بەس نییە، وەرگێڕ دەبێت شارەزای هەردوو کولتووری زمانەکە بێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە وەرگێڕ دەبێت لە تەکنیکی وەرگێڕان کارامە بێت, لە کاتێک کە ڕستەیەکی ئاڵۆزی بۆ دێتە پێش نابێت وەرگێڕانی حەرفی بۆ بکات، پێویستە بە ڕادەیەک لە وەرگێڕان شارەزا بێت بتوانێت بەرامبەرەکەی لە زمانی ئامانج بدۆزێتەوە. لەلایەکی دیکەوە وەرگێڕ دەبێت لە گواستنەوەی شێوازی نووسینی زمانی سەرچاوە بۆ زمانی ئامانج لێهاتووبێت، نەک هەر گواستنەوەی واتا بەبێ شێوازەکەی، بەتایبەتی لە وەرگێڕانی دەقێکی ئەدەبیدا.

> ” وەرگێڕ دەبێت شارەزای هەردوو کولتووری زمانەکە بێت، ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە وەرگێڕ دەبێت لە تەکنیکی وەرگێڕان کارامەبێت، لە کاتێکدا ڕستەیەکی ئاڵۆزی بۆ دێتە پێش نابێت وەرگێڕانی حەرفی بۆ بکات “

بایەخی وەرگێڕان لە دانانی میتۆدە پەروەردەییەکان لە هەرێمی کوردستاندا لەوەدایە کە لەڕێگای خوێندنەوەی بەرهەمی فەرهەنگی، زانستی، کولتووری و مێژووی نەتەوەکان دەناسین و کەڵک لە ئەزموونەکانیان وەردەگرین، چونکە بەداخەوە هەر لە بنەڕەتدا کتیبەکانی خوێندنی خوێندنگاکان لە کوردستان دەق وەرگێڕاو بوون نەک نووسین، کە ڕاستەوخۆ لە زمانی عەرەبییەوە بۆ کوردی وەرگێڕدراون و ئامادەکراون، بۆیە دەبینین لەو میانەدا دووچاری کۆمەڵێک هەڵەی زمانەوانی هاتوون، دیارە لە هەموو سەردەمێکدا وەرگێڕان ڕۆڵی مێژوویی خۆی بۆ سازکردنی میکانیزمی خەبات لە پێناو زمانی نەتەوەدا گێڕاوە و کاریگەریی مەزنی هەبووە، بەڵام لەبەر نەبوونی زمانێکی ستانداردی کوردی, مخابن هەندێک لە وەرگێڕکاران زمانێکی ناوچەیی لە وەرگێڕانەکانیاندا بەکاردەهێنن، ئەمەش کەمتر چێژ بە خوێنەر دەدات، ڕاستە کوردی زمانێکی فرە زارە، شێوەزاری ناوچەیەک لەگەڵ ناوچەیەکی دیکەدا جیاوازە، بەڵام دیسان زمانی کوردی یەکێکە لە زمانە دەوڵەمەندەکانی جیهان. پێموابێت ئەگەر نووسەرێک، شاعیرێک، توێژەرێک بۆ وشە یان دەستەواژەیەک دابمێنێت و کەمێک خۆی ماندوو بکات، دەتوانێت لە دوورە دێیەکی گەرمیان یان کوێستان، لە زاری پیرمێردێک، لەدەق و کتێبێکی کۆنی ناوچەیەکی ئەم کوردستانە پان و بەرینەیدا,

بەشێوەیەکی سادەو ساکار جوانترین وشە و زاراوە پەیدا بکات، لە هەمانکاتدا ڕەوان، بیترنجێنێتە ناو بەرهەمەکەیەوە، ئەوسا خوێنەر کەمەندکێش دەکات و چێژێکی بێهاوتای پێدەبەخشێت. وەلێ کورد لە سایەی داگیرکاریی و دابەشبوونی بە سەر دەوڵەتانی ناوچەکەدا، تەنانەت ئاشنایی لەگەڵ زمانەکەی خۆیشیدا نەبووە، بەداخەوە ئەمڕۆ کێشەی گەورەمان لە تێگەیشتنی زارە کوردییەکانی وەک زازاکی و کرمانجی، لەکی و هەورامی هەیە و خەریکە بە پیلان و ئەجینداى وڵاتانی دەوروبەر بە زمانێکی دی جیاواز لە زمانی کوردی لە قەڵەم دەدرێن. بۆیە ئەگەر ئێمە بتوانین لە زمانی ئەدەبی و لە ڕاگەیاندنەکاندا خوێنەرو بیسەر بەو زار و شێوەزارانە ئاشنا بکەین، ئەوە خزمەتێکی باش بە زمانەکەمان دەکەین و ئەرکێکی پیرۆز بەجێدەهێنین. پاشان بەرهەمێک دەخەینە بەردەست خوێنەر، لە ناوچە جیاجیاکانی دیکەی کوردستانیشدا بخوێندرێتەوە و لێی حاڵی بن، وەرگێڕی سەرکەوتوو پێویستیی بە زانینی زمانە بەشێوەیەکی ئەکادیمی، ئاخافتن بە یەکێك لە زمانە بیانییەکان وەرگێڕ دروستناکات. هەروەک پێشتر ئاماژەم پێدا لەویش گرینگتر زمانی دایکە، مرۆڤ گەر شارەزاییەکی باشی لە زمانی دایکییدا (بەزار و بنزارە جۆراوجۆرەکانییەوە) نەبێت، ناتوانێت ببێت بە وەرگێڕێکی سەرکەوتوو، لەپاڵ ئەمیشدا زانینی چەند زمانێک وەرگێڕ دەوڵەمەندتر دەکات. لەم ساڵانەی دواییداو پاش کۆچی گەلێک لە نووسەران و ڕۆشنبیران بۆ دەرەوەی وڵات، هەندێک بەرهەمی کوردی وەرگێڕدرانە سەر زمانە ئەوروپاییەکان، بەڵام ژمارەیان کەمن و لەو ئاستەدا نەبوون، کە بەرهەمی ئەدەبی کوردی بەخوێنەری بیانی بناسێنن. دیارە هۆیەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نەشارەزایی تەواو لەو زمانانە، وەکو لەسەرەتادا ئاماژەم پێدا وەرگێڕان پێویستی بەشارەزاییەکی گەلێک فرەتر لە قسەکردن و خوێندنەوە بە زمانێکی تر هەیە، دیارە هەڵبژاردنی دەقی شایستە، زەوقی ئەدەبی وەرگێڕ بە خوێنەرەکەی دەناسێنێت، وەرگێڕی جددی بەتەنیا کار بۆ ئەوە ناکات هەرچییەکی بەردەست بکەوێت بیکوردێنێت، بەڵکو دەبێت بە هەڵبژاردنەکەی ئامانجێک بە خوێنەر بگەیەنێت و تینوێتی خوێنەر بە بەرهەمە ناوازە و نەناسراوەکانی نەتەوەکانی دی بشکێنێت.

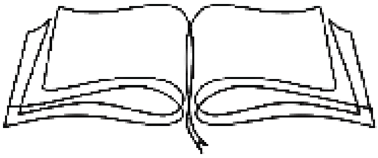

توێژینەوە

دیدگایەکی ئابووری
سەبارەت بە مامەڵەکردنی زمان لە کوردستانی عێراق

توێژینەوەی: پ.ی. د. محەمەد سەعید قادر_ زانکۆی سەلاحەدین_ هەولێر
و: هێڤار شێرزاد خوێندکاری بەشی وەرگێڕان زانکۆی جیهان_ سلێمانی

پوختە

ئەم توێژینەوەیە باس لە دیدگایەکی (بۆچوونێکی ئابووری سەبارەت بە زمان لە کوردستانی عێراقدا) دەکات، بۆ ئەم مەبەستە پەیوەندیی نێوان زمان و ئابووری لە زۆرێک لە زمانەکان بەهەند وەرگیراوە. بەداخەوە بارودۆخی زمانەوانی زمانی کوردی لەڕووی ئابوورییەوە لە حاڵەتێکی زۆر ناڕێکدایە. ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات بارودۆخی زمانی کوردی لە ڕوانگەی ئابوورییەوە بخاتەڕوو (پیشان بدات)، لە ڕێگەی ئەو زاراوانەی کە پەیوەستن بەو بابەتە وەک ئابووری زمانی و وەبەرهێنانی زمان و پیشەسازی زمان و پەیوەندیی بە پالن و سیاسەتی زمان. بە ڕەچاوکردنی ئامانجێک کە وێناکردنی هەندێک لایەنی شیاوەو بەهۆیانەوە بوارێک بۆ وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا دەڕەخسێنێت. ئەم توێژینەوەیە لێکۆڵینەوە لە چەند حاڵەتێکی هەنووکەی وەبەرهێنانی زمانەوانی لە چەند بەشێکی جیاجیای جیهان ئەنجامدەدا، وەک بەریتانیا و فەڕەنسا و کەنەدا. لە هەمان کاتدا، جەختدەکاتەوە لەسەر دیارترین بەربەستەکان، کە لە زمانی کوردیدا بەرامبەر پرۆسەی (کرداری) وەبەرهێنان دەوەستنەوە، کە بریتین لە کەمی هۆشیاری و نەبوونی هاندانی ڕێکخراو و ژینگەی وەبەرهێنان و بارودۆخی ئابووری و زمانەوانی ناجێگیر لە ناوچەکەدا. ئەم توێژینەوەیە گەیشتووەتە ئەو دەرەنجامەی کە چەندین واڵت وەبەرهێنانیان لە زماندا بە شێوەیەکی گەورە ئەنجامداوە، تاکو ئەم لایەنە چاکتر بکەن بە مەبەستی ڕێگا خۆشکردن بۆ وەدەستهێنانی داهاتی ئابووری گەورە و ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ. لە زمانی کوردیدا پێویستییەکی زۆر هەیە بۆ پشتگیریکردنی توێژینەوە ئەزموونییەکان، بۆ ئاماژەکردن (ئاشکراکردن)ی تواناکانی وەبەرهێنان

لە زمانی کوردیدا، تاکو کەموکورتییە هەنووکەییەکانی پەیوەست بە بارودۆخەکانی وەبەرهێنانی زمانی کارا دەستنیشان بکرێن.

وشە سەرەکییەکان: ئابووری زمان، وەبەرهێنانی زمان، پیشەسازی زمان، پالنی زمان، سیاسەتی زمان، کەرتی ئابووری.

١.پێشەکی:

ئابووری زمان بوارێکی ئاڵۆزی لێکۆڵینەوەیە. جیهانگیریی ئابووریی جیهانی وایکردووە پەیوەندیی نێوان مرۆڤەکان گرنگتر بێت. لێرەوە زانایانی زمان تا ڕادەیەک گرنگییان بە بابەتەکانی پەیوەست بە زمان و پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئابووریدا داوە. بەم شێوەیە لێکۆڵینەوە لە پرسە زمانەوانییەکان لە ڕوانگەی ئابوورییەوە بووەتە هۆی یەکێک لە نوێترین لێکۆڵینەوەکانی نێوان زانستەکان کە بە ئابووری زمان ناسراوە. واتە ئابووری زمان، وەک بابەتێکی نێوان زانستەکان، زیاتر لە چل ساڵە دانپێدانراوە. لەڕاستیدا، پێدەچوو بوارێکی نێوان زانستی لەم جۆرە پێداویستییەکانی ئێستا دابین بکات، بەشداریبکات لە وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارانەی خراونەتەڕوو و بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی ئێستا. لەم نێوەندەدا ئابووری زمان بووەتە بوارێکی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە لە چوارچێوەی پلاندانانی زمان و سیاسەتی زماندا. ئەم بەرژەوەندییە لە ئامانجەکانی بوارەکەوە سەرهەڵدەدات بۆ تێگەیشتن لە دۆخی ئێستای زمان و پێشبینیکردنی داهاتووەکەی، داڕشتنی ئەو داهاتووە بەپێی ئامانجە پلان بۆ دارێژراوەکان.

ئەم توێژینەوەیە داوای وەبەرهێنان لە زمانی کوردی دەکات نەک زمانی ئینگلیزی، کە لە بیست ساڵی ڕابردوودا بووەتە دیاردە. زۆرێک لە قوتابخانە تایبەت و ناحکومییەکان پشت بە زمانی ئینگلیزی دەبەستن وەک میدیای فێرکردن. کێشەکە لە ژمارەیەکی بەرچاوی ئەو خێزانانەدایە کە ئامادەن منداڵەکانیان بنێرن بۆ ئەو قوتابخانانەی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ جەخت لەسەر توانای فێربوونی زمانی ئینگلیزی دەکرێتەوە. لێرەوە ئەم توێژینەوەیە ئامانجی سودوەرگرتنە لەو ستراتیژانەی کە زمانە نێودەوڵەتییەکانی دیکە وەک ئینگلیزی و فەرەنسی بەکاریاندەهێنن، بۆ هاندانی کەسە ئەکادیمییەکانی کورد بۆ جێبەجێکردنی ڕێوشوێنی هاوشێوە. پێشبینی دەکرێت ئەم هەنگاوانە بۆ بەهێزکردنی زمانی کوردی بۆ وەرگرتنی ڕۆڵێکی هاوشێوە و بۆ بەرزکردنەوەی پێگەی خۆی لە سەرانسەری بورای جۆراوجۆردا بەکاربهێنرێت، بە تایبەتی لە کەرتی ئابووریدا. گرنگە

زمانی کوردی لە هەموو سێکتەرەکانی ژیاندا چالاک بکرێت و بتوانێت ئەو هەنگاوانە بنێت کە زمانە سەرکەوتووەکانی دیکەی وەک ئینگلیزی و فەڕەنسی گرتوویانەتە بەر، بەتایبەتی لەڕووی وەبەرهێنان لە زماندا.

وا دادەنرێت پشتگوێخستنی پەیوەندیی زمانی کوردی بە ئابوورییەوە کاریگەریی نەرێنی لەسەر مافی زمانەوانی و هەلی کار لە کوردستانی عێراقدا دەبێت. هەروەها وا دادەنرێت کە هەوڵی تاکەکەسی و پراکتیکەکانی کۆمەڵگا و بەڕێوەبردن لەڕووی وەبەرهێنانی زمان لە بوارە جیاوازەکانی ژیاندا نوێنەرایەتیی پراکتیک و بەڕێوەبردنی ڕاستەقینەی زمان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا دەکەن.

شێوازناسی ئابووری ئەو شێوازە زانستییەیە کە بۆ زۆرترین ڕەفتار بەکاردەهێنرێت(فریدمان، ١٩٥٣). بەم پێیە ئەم توێژینەوەیە لە ڕێبازی مێژوویی گوتار کەڵک وەردەگرێت بۆ شیکردنەوەی گوتار و هەواڵ و شرۆڤە و بەڵگەنامە فەرمییە جۆراوجۆرەکان. ئەم ماددانە زیاتر لە جۆری سەرەکی کوردی (سۆرانی) بەرهەم دەهێنرێن و سەبارەت بە مشتومڕە بەردەوامەکان بەوردی دەکۆڵرێنەوە. توێژینەوەکە سنووردارە بە پێشکەشکردنی وەسفێکی چۆنیەتی چالاکیی و پراکتیکەکانی زمان کە پەیوەندییان بە دەستپێشخەری ئابووری و گەشەپێدانەوە هەیە. ئەمەش بریتییە لە پشکنینی هەردوو کەرتی حکومی و ناحکومی لە سەرانسەری جیهاندا، بە گرنگیدانێکی تایبەت بە کوردستانی عێراق. جێگای سەرنجە، لە ڕوانگەی بابەت و شێوازەکانەوە، ئابووریی زمان پەیوەندیی بە زمانەوانیی کۆمەڵایەتی و فەلسەفەی زمانەوە هەیە. بەم شێوەیە مەودای لێکۆڵینەوەکە سنووردارە بە هەندێک چەمک و زاراوەی پەیوەندیدار و ئەو ڕێگایانەی کە پەیوەندییان بە پلاندانانی زمان و سیاسەتی زمانەوە هەیە، ئەمە جگە لە تایبەتمەندییەکانی وەبەرهێنانی زمانەوانیی لە ڕێگەی هەندێک پراکتیکی نێودەوڵەتی و ناوخۆییەوە. لەوەش زیاتر، تیشک دەخرێتە سەر ئەو لایەنە ستراتیژیانەی کە پاڵنەرن بۆ وەبەرهێنان لە زمانە نێودەوڵەتییەکانی ئینگلیزی و فەرەنسی کە پێویستە زمانی کوردی لاسایی بکاتەوە، پاشان زاڵترین بەربەست و میکانیزمەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو جۆرە لایەنە ستراتیژیانە دەگرێتەوە.

جێگای سەرنجە، هەندێک لێکچوون لەنێوان لێکۆڵینەوە لە ئابووریی زمان و لە زمانەوانیی کۆمەڵایەتیدا هەیە. ئابووریناس و زمانناسان دەتوانن بە جۆرێک یان جۆرێکیتر یارمەتی یەکتر بدەن. ئابووریناسان توانای فراوانکردنی دیدگای زمانناسانیان هەیە، لە کاتێکدا زمانناسان دەتوانن یارمەتیی ئابووریناسان بدەن لە گەڕان بەدوای بابەتگەلی نوێدا بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی پەیوەست بە زمانەوە. گومانی تێدا

نییە کە شیکاری ئابووریی زمان بۆ هەردوو زماناناس و ئابووریناس یارمەتیدەرێکی گەورەیە. بەم پێیە ئەم لێکۆڵینەوەیە گرنگییەکی زۆری بۆ کەسی ئەکادیمی و توێژەران و خوێندکارانی کورد هەیە، بۆئەوەی بزانن چی پێویستە بۆ ڕێکخستنی ڕاهێنان و پراکتیکەکانی زمان، جگە لەمەش زۆر گرنگە بە وردی لە ئاڵۆزییەکانی زمانی کوردی تێبگەین بۆ بەشداریکردنێکی کاریگەرانە لە کەرتی ئابووری بەپێی پێویست.

١,٢ زمان و ئابووری: پێناسە و زاراوەی بنەڕەتی

لە ساڵی (١٩٦٥) مارشال زاراوەی "ئابووریی زمانی" داهێنا، کە دەستپێکی هەوڵەکانی بوو بۆ لێکۆڵینەوە لە سیستەمی پەیوەندییەکان کە ئامانجە تایبەتەکان بەدی دێنن. ئامانجی تێگەیشتن بوو لە لۆژیکی پشت هەڵبژاردنی زمانە تایبەتەکان و پێگەی هەریەکەیان بە پشتبەستن بە تایبەتمەندییە تایبەتەکان لە ماوەیەکی دیاریکراودا. مارشال بەتایبەتی دیدگایەکی ئابووریی بۆ چارەسەرکردنی ئەم پرسانە بەکارهێنا، پەیوەندیی نێوان زمانێکی نموونەیی و ڕەچاوکردنی ئابووریی دووپاتکردەوە(فێهری، ٢٠١٣: ٢٥١).

پێدەچێت گرین (٢٠٠٦: ٧٧-٩٤) زاراوەی "ئابووریی زمان" و "زمانی ئابووری" وەک یەک بەکاربهێنێت، ئەمەش ئەوە پیشاندەدات کە هەردوو زاراوەکە چەمکێکی هاوشێوە لەناو و ناوەڕۆکدا دەگەیەنن. بەپێی پێناسەی گرین بۆ "ئابووریی زمان"، ئەم دەستەواژەیە بە شێوەیەکی سەرەکی سەرنج دەخاتە سەر ئەو پەیوەندییانەی کە تێیدا هۆکارە ئابوورییەکان ڕۆڵێکی چارەنووسساز دەگێڕن، بەبێ گوێدانە تێکەڵکردنی چەمک و شێوازناسی ئابووریی لە لێکۆڵینەوە لەو پەیوەندییانەی کە گۆڕاوە زمانەوانییەکان لەخۆدەگرن. پێدەچێت گرین چەمکی "ئابووریی زمان" بۆ پشکنینی پەیوەندیی نێوان زمان (یان زمانەکان) و ئابووری سنووردار بکات و بە ئەگەرێکی زۆرەوە چاوپۆشی لە پەیوەندیی لەگەڵ خودی ئابووریدا دەکات.

سەبارەت بە چەمکی "وەبەرهێنانی زمان"، ئەلزیرەعی(٢٠١٥: ١٤) جەخت لەوە دەکاتەوە کە زمان و وەبەرهێنان نوێنەرایەتیی دوو دیدگا دەکەن. وەبەرهێنانی زمانەوانی، وەک ئەوەی توێژەران هەستی پێدەکەن، هەوڵێکی ئابووری پێکدەهێنێت، کە لە دەوروبەری زماندا پێکهێنراوە، بەڵام ئەمە نکۆڵی لە بوونی ڕاهێنانە ئابوورییەکان ناکات کە سەرنجیان لەسەر زمانە. سەرەڕای ئەوەش، جێگەی سەرنجە تێڕوانین بۆ وەبەرهێنانی زمانەوانی، زۆرجار جەخت لەسەر لایەنە ئابوورییەکان دەکاتەوە، کە ئەگەری هەیە لایەنە زمانییەکانی پەیوەست بەوەوە پشتگوێ بخات. لە وەبەرهێنانی

زمانەوانیدا داهاتەکان ئاماژەن بۆ ڕەهەندێکی ستراتیژی، کە پێویستی بە سەرنجدان هەیە و ناتوانرێت چاوپۆشی لێبکرێت.

> ” گرنگە زمانی کوردی لە هەموو سێکتەرەکانی ژیاندا چالاک بکرێت و بتوانێت ئەو هەنگاوانە بنێت کە زمانە سەرکەوتووەکانی تر وەک ئینگلیزی و فەڕەنسی گرتوویانەتە بەر، بەتایبەتی لەڕووی وەبەرهێنان “

شایەنی باسە چەمکی پیشەسازیی زمان لەمڕۆدا تا دێت زیاتر باو دەبێت. ئەم زاراوەیە بە شێوەیەکی سەرەکی لەو چوارچێوەیەدا بەکاردەهێنرێت، کە فرە زمانەوانیی بۆ ئاسانکاری پەیوەندیکردن لەنێوان قسەکەرانی زمانە جیاوازەکاندا پێویستی بە خزمەتگوزاریی زمانەوانیی هەیە، وەک لە یەکێتی ئەورووپا یان کەنەدا. کۆمەڵەی جۆراوجۆر وەک کۆمەڵەی پیشەسازیی زمانەوانیی کەنەدی و ئەورووپی، کە بۆ پشتیوانیکردنی پیشەسازیی زمان دامەزراون. ئەم پیشەسازییە چالاکییە جۆراوجۆرەکان لەخۆدەگرێت، لەوانە خزمەتگوزاریی وەرگێڕان، پەرەپێدانی تەکنەلۆژیای زمان، پرۆسێسی زمان لەسەر بنەمای کۆمپیوتەر و پەروەردەی زمان(محمود، ٢٠١٨: ٥٧).

زمان لە بنەڕەتدا دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە. وەک تێجێرینا(٢٠٠٥) دەڵێت: "زمان وەک دامەزراوەیەک پرۆسەیەکی ئابووری ناوەڕۆکە"، کە سادەکردنەوە یان نەهێشتنی ئاڵۆزییەکان دەگرێتەوە. لە کاتی ڕەچاوکردنی ئەو بابەتانەی کە لەناو ئابووریی زماندا لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە، گرنگە جیاوازی لە نێوان توێژینەوە تیۆری و کارپێکراوەکاندا بکرێت (ژانگ و گرێنیەر، ٢٠١٢: ٥).

بەکورتی، جیاوازی لە نێوان ئابووریی فراوان و تەنگەبەری زماندا هەیە. هەستی بەرفراوانی ئابووریی زمان لە ڕوانگەی ئابوورییەوە مامەڵە لەگەڵ خودی زماندا دەکات (لەوانەش سەرچاوە و گەشەکردن و گۆڕانی)، لە کاتێکدا هەستی تەنگەبەری ئابووریی زمان بوارە دیاریکراوەکانی وەک زمان و باری ئابووری و شیکاری ئابووریی و گەشەسەندنی دینامیکی زمانەکان و شیکاری ئابووریی سیاسەتی زمان و پلاندانانی زمان و ڕێبازێکی تیۆری یاری بۆ زمان و تیۆری یاری و پراگماتیک لەخۆدەگرێت. لێرەوە پێشنیازدەکرێت کە پێشەنگی بە تێگەیشتنێکی بەرفراوانتر لە ئابووریی زماندا و دەستەواژەی "زمان و ئابووری" بدرێت، وەک دەربڕینێکی باشتر بۆ ئەم چەمکە

پێشنیازدەکرێت. لە ئەنجامدا ئەم پێناسەیەی خوارەوە پێشنیازکراوە:
"زمان و ئابووری" لقێکی ئابوورییە کە تیۆری ئابووری و بنەما و شێوازناسییەکان بۆ لێکۆڵینەوە لە کردەوەکانی زمان و قسەکردن بەکاردەهێنێت، کە بە دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی و ئابووریی باوی دەزانێت(هەمان سەرچاوە، ٢٨).

١,٣زمان و باری ئابووری

پەیوەندیی زمان و ئابووری، وەک خودی زمان و ئابووری، ڕەگ و ڕیشەی کۆنی هەیە. زمانناسی کۆمەڵایەتی ئەڵمانی فلۆریان کولماس لە ڕەهەندە تیۆریەکانی ئەم پەیوەندییە قووڵ بووەتەوە. کولماس بەدواداچوون بۆ پەیوەندیی نێوان وشەکان و دراو کرد و پێیوابوو هەروەک چۆن دراو بەهای هەیە، وشەکانیش بەهایان هەیە. جەختی لەوە کردەوە کە هاوسەنگی زمانەوانیی وەک هاوسەنگی فیزیکی گرنگە. کولماس وشەکانی بە پێکهاتەکانی بیرکردنەوە و پارەی نەخت بە پێکهاتەکانی وەبەرهێنان چواندووە، ئەمەش ڕۆڵی سەرەکییان پێشنیازدەکات. بە بۆچوونی کوولماس وشەکان وەک ئامرازێک بۆ ئاڵوگۆڕی کاڵای ئەخلاقی کاردەکەن، لەکاتێکدا دراو ئاڵوگۆڕی کاڵای فیزیکی یان ماددی ئاساندەکات. لە ڕوانگەی کارایی و چەمکییەوە، وشەکان ناوەڕۆکی ناماددی دەگەیەنن، لە کاتێکدا پارە ئەرکی ئاسانکردنی ئاڵوگۆڕکردنە. کولماس لە ڕێگەی شیکارییەکی تیۆری بەرفراوانەوە گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە تێگەیشتن لە ڕوانگەی زمانەوانییەوە پێویستی بە تێگەیشتن لە ئابووری جیهانی هەیە. بۆیە پێویستە زمان وەک فاکتەری ئابووریی سەربەخۆ سەیربکرێت (مەحمود، ٢٠١٣: ٢٠).
بە پوختی، دوو خاڵی سەرەکی دەبێت ئاماژەیان پێبدرێت:
یەکەم: زانینی زمانێک دەتوانرێت وەک کارامەییەکی بەنرخ سەیر بکرێت، کە نوێنەرایەتی وەبەرهێنانێک لە سەرمایەی مرۆیی دەکات. چەندین لێکۆڵینەوە ئەزموونی پشتگیریی لەو تێڕوانینە دەکەن، کە شارەزایی لە زمانێکدا کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر داهات هەیە. لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، توێژەرانی وەک کارلینەر (١٩٨١)، شاپیرۆ و ستێلکنەر (١٩٨١)، گرێنیەر (١٩٨٧)، مەکمانوس (١٩٨٥)، چیسویک و میلەر (١٩٩٥، ١٩٩٨، ١٩٩٩، ٢٠٠٣، ٢٠٠٧)، و ترێجۆ (١٩٩٧) گرنگی توانای زمانییان نیشاندا، بەتایبەتی لەنێوان کۆچبەران (دەستمان، ١٩٩٤؛ دەستمان و فابریی، ٢٠٠٣؛ لێسی و لیندلی، ٢٠٠١؛ شیڵدس و پرایس، ٢٠٠٢؛ بلیکلی و چین، ٢٠٠٤؛ ئەلداشێف و هاوکارانی، ٢٠٠٩). سەرەڕای ئەوەش، توێژینەوەکان ئاماژە بەوە دەکەن ڕەوانبێژی زیاتر لە زمانێکدا پەیوەندیی بە زیادبوونی مووچەوە هەیە. بۆ نموونە

لە ئەمریکادا خەمڵێندرا کە نەبوونی شارەزایی زمانی ئینگلیزی بووەتە هۆی لەدەستدانی مووچە لەنێوان ٣.٨٪ بۆ ٣٨.٦٪، جیاوازی لە ڕێژەی بێکاری لەنێوان ١٪ بۆ ٦.٥٪. (گۆنزالیس، ٢٠٠٥). جگە لەوەش، شارەزاییە زمانییە تایبەتەکان، وەک قسەکردن و گوێگرتن و خوێندنەوە و نووسین، دەرکەوتووە کە کاریگەریی ئەرێنی لەسەر داهات هەیە (چیسویک، ١٩٩١؛ کارنیڤال و هاوکارانی، ٢٠٠١). بۆیە لە ڕوانگەی سەرمایەی مرۆییەوە، پاڵنەرە ئابوورییەکان تاکەکان پاڵدەنێن بۆئەوەی بەدوای فێربوونی زماندا بگەڕێن (ژانگ، ٢٠٠٨a).

> ”ئابووریی زمان پەیوەندیی بە زمانەوانیی کۆمەڵایەتی و فەلسەفەی زمانەوە هەیە“

دووەم: زۆرجار ئەندامانی گروپە زمانە کەمینەکان لە دەستەبەرکردنی دامەزراندن ڕووبەڕووی ئاستەنگ دەبنەوە و لە ئەنجامدا بەهۆی هەڵاواردنەوە تووشی داهاتی کەمتر دەبنەوە، ئەمەش دەبێتە هۆی پەراوێزخستنیان لە بازاڕی کاردا (ژانگ و گرێنیەر، ٢٠١٢؛ ٧).

بەم پێیە زمان دوو لایەنی بنەڕەتی لەخۆدەگرێت، کە لە ڕوانگەی ئابوورییەوە لە کۆمەڵگەی زانیندا جیاوازن: لایەنی یەکەم داوای سەیرکردنی زمان دەکات وەک ئامرازێک لە ئابووریدا، کە گەلان لە پرۆسەی گەشەسەندنی ئابووری و کۆمەڵایەتیدا پشتیان پێبەستووە. لە ڕێگەی بەکارهێنانی زمانەوەیە کە تاکەکان و دامەزراوەکانی کۆمەڵگا، گواستنەوەی زانست و ئەزموون لەنێوانیاندا پشتڕاست دەکەنەوە و مسۆگەری دەکەن. هەروەها لە ڕێگەی کۆنترۆڵکردنی زمانەوەیە لە دیوی هێزی کارەوە، کە پرۆسەی گواستنەوەی زانست و تەکنەلۆژیا بۆ کۆمەڵگا ئاسانکاری بۆ دەکرێت. لێرەوە وەبەرهێنان لە زماندا دەبێتە شتێکی بنەڕەتی بۆ ئاسانکاری بۆ بەدەستهێنان و بڵاوکردنەوەی زانیاریی زانستی و لێهاتوویی تەکنیکی، بەڵام کۆمەڵگاکان مەیلی ئەوەیان هەیە ئەم ڕۆڵە بە کاریگەرتر بناسێنن کاتێک بە زمانی نەتەوەیی بەڕێوەدەچێت. لایەنی دووەم بریتییە لە سەیرکردنی زمان هەم وەک پیشەسازی و هەم وەک بەرهەمێک، کەڵکوەرگرتن لە گرنگی بەرچاوی پیشەسازیی کولتووری لە ئابووریی جیهانی و ڕێڕەوی گەشەی گەلان. وڵاتانی وەک هۆڵەندا و سوید و پۆڵەندا و دانیمارک پیشەسازیی کولتووری لە پێشینەی کەرتە پیشەسازییە گەورەکانی وەک خۆراک و کۆمپیوتەر

و بیناسازی دادەنێن، چونکە بەشدارییەکی دینامیکی لە دروستکردنی هەلی کار و سەرچاوەی داهاتی هەمەچەشن و زیادکردنی هەناردەکردن دەکات(مرایەتی، ٢٠١٤؛٨).

نەتەوایەتی زیاتر تیشک دەخاتە سەر پەیوەندیی نێوان زمان و داهات. لێکۆڵینەوەکانی پێنداکور و پێنداکور (١٩٩٨، ٢٠٠٢) پێشنیازی ئەوە دەکەن کە هەڵاواردن لە بازاڕی کار لە دژی گروپە کەمینەکان، بەشدارە لە کەمبوونەوەی داهاتی کۆمەڵگە زمانییە کەمینەکان لە کەنەدا. بە هەمان شێوە لێکۆڵینەوەکانی لێڤینسۆن (٢٠٠٧) لە گەڕانەوە بۆ قسەکردن بە زمانی ئینگلیزی لە باشووری ئەفریقا، لە چوارچێوەی جیهانگیریدا، دەریخست کە سپیپێستەکان زیاتر لە ڕەشپێستەکان بۆ قسەکردن بە زمانی ئینگلیزی دەگەڕێنەوە. ئەم جیاوازییە ئاماژەیە بۆئەوەی کە گەڕانەوەی تواناکانی زمان لەژێر کاریگەریی هۆکارەکانی وەک ڕەگەز و جیاکاریدایە(ژانگ و گرێنیەر، ٢٠١٢،٨).

جێگای ئاماژەیە هەندێک وڵات لە ڕووی ستراتیژییەوە زمان وەک ئامرازێکی ئابووری بەهێز بەکاردەهێنن. بۆ نموونە لە سەردەمی جاک شیراکدا وەک سەرۆکوەزیرانی فەرەنسا، پێشنیازێکی بۆ ئەو (٣٦) دەوڵەتە فەرەنسیفۆنە کرد، کە زمانی فەرمی فەرەنسییە، کە هەر کاتێک فەرەنسییان لەبری زمانی ئینگلیزی بەکارهێنا، لە قەرزەکانیان خۆشبێت. فەرەنسا لە ڕێگەی ئەم جۆرە دەستپێشخەرییانە بە شێوەیەکی چالاکانە زمانەکەی بەرەوپێشبرد و بڵاویکردەوە، بەردەوامە لە داکۆکیکردن لە دامەزراندنی بەشە فەرەنسییەکان لەسەر ئاستی جیهانی. بە هەمان شێوە دەسەڵاتدارانی ئیسپانیا هەوڵیانداوە بۆ دروستکردنی دامەزراوە بۆ فێرکردنی زمانی ئیسپانی لە دەرەوەی وڵات. لەژێر ڕۆشنایی ئەم کارانەی فەرەنسا و ئیسپانیا و بەریتانیا، پرسیارێک دەوروژێنێت: چ هەنگاوێک بنێین؟ جێی ئاماژەیە حکومەتی ئیسپانیا (٧٥) هەزار دۆلاری بۆ پرۆژەیەک تەرخانکرد، کە ئامانجی پێشخستنی زمانی ئیسپانی بوو لە دەرەوەی سنوورەکانی ئیسپانیا(تۆفیق، ٢٠٠٧: ٢٤).

پەیوەندیی نێوان زمان و ئابووری تا دێت گرنگتر دەبێت، چونکە زمان وەک ئامرازێکی بنچینەیی بۆ بەرهەمهێنان و ئاڵوگۆڕکردن و گەشەکردن و پیشەسازیی بەکاردەهێنرێت. هەروەها ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە پرۆسەکانی دروستکردنی سامان و سەرمایەداری و بودجەدا دەگێڕێت. دانپێدانانێک بە بازاڕە زمانەوانییەکاندا هەیە، کە کاڵا و خزمەتگوزارییە زمانییەکان تێیدا ئاڵوگۆڕ دەکرێن، هاوشێوەی بازرگانیکردن بە کاڵا فیزیکییەکان. جگە لەوەش هەموو سیاسەتێکی زمان پێویستی بە هەڵسەنگاندنی ئابووریی ورد هەیە. بۆ نموونە، حکومەتی کەنەدا لەم دواییانەدا دەستیکردووە بە

هەڵسەنگاندنی سیستەمی دوو زمانی و زمانەوانیی بۆ خزمەتگوزارییەکانی، تێچووەکەی بە (٢،٤) ملیار دۆلار مەزەندە دەکرێت. سوودەکانی گەیاندنی زمانی ئینگلیزی بۆ ئینگلیزەکان بە ملیارەها دۆلار مەزەندە دەکرێت. (فێهری، ٢٠١٣: ٨).

> ” لە کاتی ڕەچاوکردنی ئەو بابەتانەی کە لەناو ئابووریی زماندا لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە، گرنگە جیاوازی لەنێوان توێژینەوە تیۆری و کارپێکراوەکاندا بکرێت “

تێچووی وەرگێڕان لە یەکێتی ئەوروپادا، بەپێی هەڵبژاردنی فرەزمانەوانیی فەرمی، زیاتر لە (٤٠٪) بوودجەی ئیدارەی یەکێتییەکە بوو. زمان بەهۆی نەختینەییەکەیەوە بە دراو دەچوێنرا؛ تا زیاتر بەکاربهێنرێت، سوودەکانی بۆ خودی زمانەکە و قسەکەرانی زیاتر دەبن، هەرچەندە لەگەڵ زیادبوونی تێچوونەکانیدا بە (٢٣) زمانی فەرمی، بە هەموو زمانە نەتەوەییەکانەوە، پەیوەندیکردن لەناو دامەزراوەکانی یەکێتی ئەوروپادا ڕووبەڕووی ئاستەنگی بەرچاوەبێتەوە. ئەم فرەچەشنییە زمانەوانییە کاریگەریی سیاسی و ئابووریی هەڵدەگرێت، کە لەلایەن زانایانی بواری ئابووری و سیاسەتەوە بە شێوەیەکی بەرفراوان باسکراوە (هەمان سەرچاوە، ٤٢؛ سپۆڵسکی، ٢٠٠٤: ٥٤).

بەم شێوەیە ئەگەر هەوڵەکانی ڕابردوو سەبارەت بە لایەنە ئابوورییەکانی زمانی کوردی کەم بووبێتەوە، زۆر گرنگە دەسەڵاتداران لە هەنگاونان بەرەو پێشەوە هەنگاوی گونجاو بگرنەبەر. ئەمەش ڕەنگە بریتیبێت لە دامەزراندنی بەشی کوردی لە زانکۆکانی دەرەوەی عێراق بەتایبەت لە ئەوروپا و ئەمریکا، بۆ هاندانی بیانییەکان بۆ فێربوونی زمانی کوردی و پەروەردەکردنی هەستی هاندان و چالاکی. ڕێوشوێنی بەپەلە پێویستە بۆ وەبەرهێنان لە پەرەپێدانی زمانی کوردی، لە هەمان کاتدا ڕێکخستنی وەبەرهێنان لە زمانی ئینگلیزیدا، بەتایبەتی لەناو دامەزراوە پەروەردەییە تایبەت و ناحکومییەکان بگیرێتەبەر. سەرەڕای ئەوەی ناوبەناو باس لە ڕۆڵی ئابووریی لە بەرزکردنەوەی ئاستی کارکردنی زماندا دەکرێت، بەڵام لە کوردستانی عێراقدا جەختێکی کەم لەسەر پەیوەندیی نێوان زمان و ئابووری کراوەتەوە، بەڵام بەپێی ڕ. سابیر (٢٠٠٨،١١٠)، زۆر گرنگە پشتیوانی ئابووریی شانبەشانی پشتگیری سیاسی، بۆئەوەی زمانێک هێزی خۆی لە بەرامبەر زمانە باڵادەستەکاندا بپارێزێت. هەروەها جەمباز (٢٠١٤،٦٠)

تیشکدەخاتە سەر ئابووری وەک یەکێک لەو هۆکارانە، شانبەشانی پیشە، بازرگانی، کۆچ و ئایین، کە کاریگەریی لەسەر بڵاوبوونەوەی زمانێک هەیە.

١,٤ پەیوەندیی نێوان ئابووریی زمان و سیاسەتی زمان و پلاندانان

پەرەسەندنی بواری پلاندانانی زمان، شانبەشانی فەلسەفە تیۆرییە هەمەچەشنەکان و پاشخانی ئەکادیمیی توێژەرانی سەرەتایی لە سیاسەت و پلاندانانی زماندا، بووەتە هۆی سەرهەڵدانی دەستەواژەی "سیاسەتی زمان" و "پلاندانانی زمان" لە ئەدەبیاتی ڕۆژئاوادا بە شێوەیەکی ڕێکنەخراو، وا دیارە ئەم زاراوانە هەندێک جار کاتێک کۆدەکرێنەوە جیا دەبنەوە، بەڵام کاتێک جیا دەبنەوە یەکدەگرنەوە(محمود، ٢٠١٦: ١٧٩).

بە لێکۆڵینەوە لە ئەدەبیاتی سیاسەتی زمان و پلاندانان شانبەشانی ئابووریی زمان، چەند پراکتیزەیەکی کردەیی سەبارەت بە پەیوەندیی نێوان ئابووریی زمان و پلاندانان و سیاسەتی زمان سەرهەڵدەدەن. لەوانە:

١- لە هەوڵێکدا بۆ بەدەستهێنانی داهاتێکی ماددی و بەدەستهێنانی گەڕانەوەی بەرچاوی داهاتی نیشتمانی و هەبوونی هەلی کار، وڵات دەبێت زمان بە سەرچاوەیەکی باشی وەبەرهێنان بزانێت و سوودی کاریگەرانەی لێ وەربگرێت. ئەمەش لە ڕێگەی زۆرێک لە پڕۆژەکانەوە ئەنجام دەدرێت، وەک فێرکردنی زمانەکە بە کەسانی غەیرە زمانی دایکی لە ناوخۆ و دەرەوە و سوودوەرگرتن لە تەکنەلۆژیای دانانی پڕۆژەی زمان و بڵاوکردنەوەی پەروەردەیی...هتد.

٢- ئابووری ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە پشتیوانیکردن لە کاروباری زمانەوانیدا دەگێڕێت، بە بەکارهێنانی هێزی ئابووریی نەتەوەیەک بۆ بەهێزکردنی زمانەکەی و ئاسانکاری بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی. ئەم هەستە لەلایەن وەزیری ئابووری ئەڵمانیاوە خرایەڕوو، کە دەڵێت "کاتێک دەتەوێت کاڵا لە ئێمە بکڕیت، پێویست ناکات بە زمانی ئەڵمانی قسە بکەیت، بەڵام کاتێک دەتەوێت کاڵامان پێ بفرۆشیت، دەبێت ئەوە بکەیت"(دجایت، ١٩٩٤؛ ١٠٣). ئەم بەیاننامەیە جەخت لەسەر بەکارهێنانی هێڵی ئابووری بۆ بەهێزکردنی پێگەی زمانی ئەڵمانی دەکاتەوە و بەرزکردنەوەی ناوبانگەکەی لە مامەڵە بازرگانییەکاندا، کە ئەڵمانیا کڕیاری کاڵاکانە. بەڵام ڕەنگە ئەم هەڵوێستە پراگماتیکە بگۆڕێت ئەگەر ئەڵمانیا ببێتە فرۆشیاری کاڵاکانی و وەرگری پارە.

٣- بەکارهێنانی داتا ئابوورییەکان بۆ سیاسەتی زمان و بڕیارەکانی پلاندانان، بریتییە لە بەکارهێنانی چەمکە سەرەکییەکانی وەک تێچوون و میکانیزمەکانی پاشەکەوتکردن و

گەڕانەوەی ئابووری. ئەم توخمانە بۆ هەڵسەنگاندنی بژاردە جۆراوجۆرەکان و بڕیاردانی ئاگادارانە سەبارەت بە سیاسەت و پلاندانانی زمان زۆر گرنگن. بۆیە ڕۆڵی بنەڕەتی کە ڕەچاوکردنی ئابووری لە توێژینەوەی سیاسەتی زماندا دەیگێڕێت، ئەوەیە کە ئەکتەرە کۆمەڵایەتییەکان بتوانن لایەنە باش و خراپەکانی ڕێگا جۆراوجۆرەکان کە بەڕوویاندا کراوە هەڵسەنگێنن و بەشداری لە ڕوونبونەوەی بنەما و سیاسەتەکان بکەن(گرین، ٢٠٠٦، ٧٧-٩٤).

> ” تێگەیشتن لە ئابووری جیهانی هەیە
> بۆیە پێویستە زمان وەک فاکتەری ئابووریی
> سەربەخۆ سەیربکرێت “

٤- داتا ئابوورییەکان ڕۆڵێکی گرنگ لە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی زمان و دەستپێشخەرییەکانی پلاندانان دەگێڕن. بە شیکردنەوەی پێوەرە ئابوورییەکان، داڕێژەرانی سیاسەت دەتوانن کاریگەریی سیاسەتەکانی زمانی کە هەن و هەوڵە تەواوکراوەکانی پلاندانانی زمان هەڵسەنگێنن. ئەم تاقیکردنەوەیە بە شێوەیەکی گشتی ئامانجی دیاریکردنی ئەو بوارانەیە کە ڕەنگە ڕێکخستنەکان پێویست بن بۆ باشکردنی دەرئەنجامەکانی پەیوەست بە زمان. نموونەی ئەم ڕێبازە دەتوانرێت لە سیاسەتی زمانی وڵاتانی وەک ئوسترالیا و کەنەدا و ئەوانی دیکەدا بەدی بکرێت(محمود، ٢٠١٥، ١٦٧). گرنگە بزانین کە دیدگای ئابووری لە بڕیاردان بۆ پراکتیکی سێیەم و چوارەم بریتییە لە لێکۆڵینەوە لە لایەنە ئابوورییە بەرجەستەکراوەکان. بۆ نموونە لە کاتی ڕەچاوکردنی جێبەجێکردن یان هەڵسەنگاندنی سیستەمی پەروەردەیی دوو زمانەیی، تێچووی سیستەمێکی لەو جۆرە بە وردی هەڵدەسەنگێندرێت و لەگەڵ کاریگەرییە داراییەکانی سیستەمی پەروەردەیی تاک زمانەیی بەراورددەکرێت. سەرەڕای ئەوەش، چوارچێوەی کاتیی بەرنامەی پەروەردەیی دوو زمانەیی دیاریدەکرێت، لەگەڵ تێچووی پەیوەندیدار و داهاتە ئەگەرییەکان، چ لە کورتخایەن و چ لە درێژخایەندا. ئەم شیکارییە گشتگیرە بۆ دیاریکردنی بەهای گشتی بەرنامەکە یارمەتیدەرە. جگە لەوەش، قازانجە هێمادارەکان، ئەگەر بگۆڕدرێن بۆ داهاتی دراو، لەبەرچاو دەگیرێن و بۆ هەڵسەنگاندنی گشتی زیاد دەکرێن. ئەگەر سوودەکان لە تێچوونەکان زیاتر بن، ئەوە دەبێتە مشتومڕێکی زۆرەملێ بۆ پێشنیازکردن، بەندە بە سیاسەت و ئامانجەکانی، جا چ بۆ پەسەندکردن یان

بەردەوامبوون(گرین و ڤایلانکۆرت، ٢٠١٥: ١٢٤).

١,٥ لایەنەکانی وەبەرهێنانی زمانەوانی

وەبەرهێنانی زمانەوانی دیدگا جۆراوجۆرەکان لەخۆدەگرێت، یەکێک لەوانە لەلایەن کوولماس(١٩٩٢: ٨٦)ەوە هاتووە، کە دەتوانرێت دوو پێکهاتەی سەرەکی دەستنیشان بکرێت. پێکهاتەی یەکەم بریتییە لە وەبەرهێنانی زمانەوانی کە بۆ بەرزکردنەوەی بەکارهێنانی زمان ئاڕاستەکراوە، کە ڕەنگە بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ داهاتی دارایی بەدەستبهێنێت نەک ئەوەی کە جێی سەرنجی سەرەکی بێت. نموونەیەک کاری وشەسازییە، وەک دروستکردنی فەرهەنگی تاک زمانەیی و دوو زمانەیی یان فرە زمانەیی. ئەم جۆرە وەبەرهێنانە پێویستی بە هەوڵ و تێچوون و کاتێکی بەرچاو هەیە لەگەڵ قازانجی دارایی دەستبەجێ کە زۆرجار سنووردارە. بۆ نموونە، فەرهەنگی ئۆکسفۆرد بۆ زمانی ئینگلیزی لە کاتی پەرەپێدانیدا تووشی چەندین ئاڵەنگاری بوو، چونکە جەیمس مۆرای، وەک کۆکەرەوە، دان بە ململانێی داراییدا نا، کە زیاتر لە (٣٥) ساڵ دەخایەنێت، بەڵام ئەو بەشدارییە بێنرخەی لە دەوڵەمەندکردنی زماندا بەدەستهاتووە، لە ڕێگەی بڵاوکردنەوەی فەرهەنگی گشتگیرەوە بەدەستهاتووە، تەنیا لەڕووی دراوییەوە ناتوانرێت هەژماربکرێت. پێکهاتەی دووەم بریتییە لە وەبەرهێنانی زمانەوانی، کە سوودە ئابوورییەکان دەکاتە ئامانج، کە تێیدا وەبەرهێنان لە زماندا ئامانجی ئەوەیە ڕاستەوخۆ داهاتی دارایی بەدەستبهێنێت. نموونەیەکی دیار وەبەرهێنانە لە پەروەردەی زمان بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین، کە کەرتێکی ئابووری بەرچاو پێکدەهێنێت، کە کاریگەریی لەسەر داهاتی نیشتمانی لە هەندێک وڵاتدا هەیە. شایانی باسە کە پەیوەندییەکی بەرامبەر لەنێوان دوو لایەنی وەبەرهێنانی زمانەوانیدا هەیە. وەبەرهێنانەکان بە ئامانجی سوودی زمانەوانی دەتوانن کاریگەریی ئەرێنییان لەسەر پشتگیریکردنی هەوڵە ئابوورییەکان هەبێت و بە پێچەوانەشەوە. بۆ نموونە، لە کاتێکدا وەبەرهێنان لە فەرهەنگەکاندا بە پلەی یەکەم ئاڕاستەی دەوڵەمەندکردنی زمانەوانییە، بەڵام دەتوانن ڕێگە بۆ دەرفەتە ئابوورییەکان لە ماوەی درێژخایەندا ئاسانتر بکەن، وەک پەرەپێدانی تەکنەلۆژیای وەرگێڕانی ئامێری، کە پشت بە بنکەی داتاکانی وشە دەبەستێت. بە هەمان شێوە وەبەرهێنان لە فێرکردنی زمانەکان بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین، کە زۆرجار وەک سوودێکی ئابووری سەیردەکرێن، وەک میکانیزمێک بۆ پرۆژە و وەبەرهێنان لە بواری زمانەوانیشدا کاردەکەن. ئەمەش دەستپێشخەرییەکانی وەک پەرەپێدانی کۆدی زمان بۆ فێرخوازانی غەیرە زمانی زگماکی

و دروستکردنی کەرەستەی پەروەردەیی دەگرێتەوە(هەمان سەرچاوە، ٨٨).

بە لێکۆڵینەوە لە پراکتیکەکانی وەبەرهێنانی زمانەوانیی جیهانی و لێکۆڵینەوەی زانایانی وەک زیرەعی(٢٠١٥)، کولماس(١٩٩٢)، عەناتی(٢٠٠٦)، و گازۆلا و ویکسترۆم(٢٠١٦)، دەتوانین ستراتیژییە سەرەکییەکانی وەبەرهێنان کە پەیوەندییان بە زمانی کوردییەوە هەیە دەستنیشان بکەین:

١- پیشەسازی وشەسازی: پایەیەکی بنەڕەتییە بۆ بەڵگەنامەکردن و پاراستنی زمان، جگە لە بەشداریکردنیان لە ئاسانکاریکردنی وەبەرهێنانەکانی دیکەی وەک فێرکردنی زمان بۆ کەسانی غەیرە زمانی دایکی و وەرگێڕان و تەکنەلۆژیای زمانەوانی و ئەوانی دیکە. ئاماژە بەوە دەکرێت کە پیشەسازیی وشەسازی زمانی کوردی، لە ئێستادا ناتوانرێت لەگەڵ زمانەکانی دیکەی وەک ئینگلیزی، ئەڵمانی و فەڕەنسی بەراوردبکرێت، کە گەواهیدەری بەرهەمی وشەسازیی دامەزراوەیی کاریگەرن.

> ” چەندین میکانیزم هەن کە بەشداری دەکەن لە توانای زاڵبوونی زمانی ئینگلیزی بەسەر زمانی کوردیدا “

٢- فێرکردنی زمانێک بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین، نوێنەرایەتیی کەرتێکی وەبەرهێنانی بەرچاو دەکات، کە کاریگەرییە ئابوورییە ڕاستەوخۆکانی هەیە. لەڕاستیدا بە بەشداربوویەکی دیار لە داهاتی نیشتمانی لە هەندێک وڵاتدا دادەنرێت. ئەم وەبەرهێنانە لە خودی فێرکردنی زمانەوە درێژدەبێتەوە و لایەنە کاریگەرە جۆراوجۆرەکانی وەک فڕۆکەوانی، نیشتەجێبوون و بژێوی ژیان لەخۆدەگرێت. ئەو دامەزراوانەی لە فێرکردنی زماندا بەشدارن، لەگەڵ ئەرکە سەرەتایی و یاریدەدەرەکانی پەیوەست بەوانەوە، بەشداری لەم دیدگا ئابوورییەدا دەکەن. چەندین لایەنی وەبەرهێنان هەن، کە پەیوەندییان بە فێرکردنی زمانەکانەوە هەیە بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین، لەوانەش هەڵسەنگاندنی لێهاتوویی زمان، کە لە قەبارەدا گەشەیەکی بەرچاویان بەخۆوە بینیوە. بۆ نموونە تاقیکردنەوەی TOEFL کە ساڵانە زیاتر لە (٤٥٠٠) جار ئەنجامدەدرێت، زیاتر لە (٣٠) ملیۆن تاقیکەرەوە بۆ خۆی ڕادەکێشێت. لە ئەمریکا نرخی تاقیکردنەوەکان لە نێوان (١٦٠) بۆ (٢٥٠) دۆلاردایە. وەبەرهێنان لە کەرەستەی پەروەردەیی بۆ فێرکردنی زمان بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین، لایەنێکی دیکەی

بەرچاوی فێرکردنی زمانە. جێگای ئاماژەیە، چالاکییەکی بەرچاو لە پەروەردەدا هەبووە، جا لە ڕێگەی پلاتفۆرمە ئۆنلاینەکانەوە بێت یان ئەپڵیکەیشنی مۆبایلە زیرەکەکانی وەک بابێل، کە بە شێوەیەکی بەرفراوان بۆ فێرکردنی زمان ناسراون. بۆ نموونە تەنها لەسەر پلاتفۆرمی ئەندرۆید، بابێل نزیکەی (٥٠) ملیۆن بەکارهێنەری کۆکردووەتەوە و خزمەتگوزاری پەروەردەیی بە پارە پێشکەشدەکات. بەڵام گرنگە تیشک بخرێتە سەر کەلێنێک لە بەردەستبوونی تاقیکردنەوەی توانستی زمانی کوردی بۆ ئەو خوێندکارانەی لە ناوەڕاست و باشووری عێراقەوە هاتوون و داوای وەرگرتن بۆ خوێندنی باڵا لە زانکۆ حکومی و ناحکومییەکانی کوردستانی عێراق دەکەن. سەرەڕای ئەوەش، دەرفەتێک بۆ هەڵسەنگاندن و پێشخستنی فێربوونی زمانی کوردی لەنێو ئەم خوێندکارانەدا هەیە، کە نوێنەرایەتیی هەنگاوێک دەکات بەرەو وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا.

٣- وەرگێڕان نوێنەرایەتیی لایەنێکی چارەنووسساز لە وەبەرهێنانی زمان دەکات، بەتایبەت لە جیهانی ئەمڕۆدا، کە بە یەکگرتنی پەروەردەیی و شارستانی تایبەتمەندە، کە بەهۆی سروشتی کارلێکە جیهانییەکانەوە دەجووڵێتەوە. ئەم لایەنە وەبەرهێنانە بەتایبەتی لە وڵاتانی فرە زماندا دیارە، هەروەها ئەو وڵاتانەی کە سەرقاڵی چالاکییە بازرگانی و ئابوورییەکانن. چالاکیەکانی وەرگێڕان ڕۆڵێکی گرنگ لە دەوڵەمەندکردنی زانیاری زانستی و خۆجێیکردنی زانیارییەکان دەگێڕن. بۆ نموونە، لێکۆڵینەوەیەک کە تیایدا سەرنجی لەسەر یەکێتی ئەوروپا بوو، پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی لەنێوان وەبەرهێنان لە بەڕێوەبردنیی زمان و زیادبوونی بەرچاو لە فرۆشتندا، تا (٤٥٪)، لە ڕێگەی وەرگرتنی ستراتیژییەکانی زمانەوە ئاشکرا کرد. ئەم ستراتیژیانە بریتین لە دامەزراندنی ئەو کەسانەی کە زمانی ئامانج زمانی دایکیانە، دانانی ستافی شارەزای زمان و بەکارهێنانی وەرگێڕانی پیشەیی. ئامارەکانی چین زیاتر پەیوەندیی نێوان گەشەی ئابووری، فراوانبوونی بازاڕ و بڵاوبوونەوەی دەزگاکانی وەرگێڕان نیشاندەدەن. لەنێوان ساڵانی (١٩٩٨ بۆ ٢٠٠٢) ژمارەی دەزگاکانی وەرگێڕان لە چین لە (١٠٩) دەزگا بۆ زیاتر لە (٨٠٠) بەرزبووەتەوە، ئەمەش ڕەنگدانەوەی گەشەسەندنی ئابووری وڵاتەکە و چوونە ناو بازارە نوێیەکانە.

٤- تەکنەلۆژیا زمانەوانییەکان نوێنەرایەتیی تایبەتمەندییەکی دیار لە جیهانی ئەمڕۆدا دەکەن، کە شایەتحاڵی وەبەرهێنانی بەردەوامی بەرچاون. ئەم تەکنەلۆژیایانە ئامانج و بوارە جۆراوجۆرەکان لەخۆدەگرن، لە ئامرازە پەروەردەییەکانەوە کە زیرەکی دەستکرد بەکاردەهێنن بۆ ڕێنمایی و هەڵسەنگاندنی فێرخوازان، تا تەکنیکەکانی خزمەتگوزاریی گشتی وەک ناسینەوە و کارلێکی ئۆتۆماتیکی قسەکردن. بڕە پارەیەکی بەرچاو لەلایەن

کۆمپانیاکانەوە بۆ پەرەپێدانی ئەم تەکنەلۆژیایانە وەبەرهێنراوە. شایانی باسە گەشەسەندنی زمانی کوردی لەم بوارەدا لەگەڵ ئەو پێشکەوتنانەی کە لە زمانەکانی دیکەدا بەدیدەکرێن هاوتەریب نەبووە.

> ” کۆمەڵێک هۆکار بەشدارن لە پەراوێزخستنی زمانی کوردی. ئەم ئاستەنگانە ئاڵنگاری بەرچاو بۆ گەشەکردن و پاراستنی زمانی کوردی دروستدەکەن، وای لێدەکەن نەتوانێت بە شێوەیەکی کاریگەر لە سەرانسەری کەرتە جیاوازەکانی ژیاندا ڕکابەری زمانەکانی تر بکات “

١،٥،١ ئەزموونە نێودەوڵەتییەکان لە وەبەرهێنانی زماندا

ئەمڕۆ چەندین ئەزموونی نێودەوڵەتیی لە وەبەرهێنانی زمانەوانیدا هەن، هەریەکەیان لەڕووی کاریگەرییەوە جیاوازن، بەڵام پێداچوونەوە بە هەموو ئەم ئەزموونانە بە شێوەیەکی گشتگیر دەیسەلمێنێت کە لە چوارچێوەی ئەم توێژینەوەیەدا چالاکە، بۆیە ئەم توێژینەوەیە تیشکدەخاتە سەر دیاریکردنی دیارترین ئەزموونەکانی وەبەرهێنانی زمان لە سەرانسەری جیهاندا. بە دەرهێنانی داتا لە ڕاپۆرت و ئامارە فەرمییەکان، ئامانجی ئەوەیە ئەو تێڕوانینانە پێشکەشبکات کە دەتوانێت سوودی بۆ لایەنە پەیوەندیدارەکان لە عێراق و کوردستان هەبێت. گرنگە دان بەوەدا بنێین هەموو نموونەیەکی وەبەرهێنانی زمان پێویستی بە پشکنینی ورد هەیە. ئەم توێژینەوەیە ئامانجی دەرهێنان و تێبینی دانە لەسەر دیارترین ئەزموون و شارەزاییانی بەردەست، ناسینەوەی ئەوەی کە پێویستی وردبینی و ڕێکی لە شیکاریدا هەیە.

ئەزموونی بەریتانی وەک پێشەنگێک لە وەبەرهێنانی زمانەوانیدا وەستاوە، بەتایبەتی لە وەبەرهێنانەکەیدا لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی زگماکی نین. ڕاپۆرتێکی ئابووریی ئەم دواییە کە پشتگیری ئابووریی بەریتانیا لە ڕێگەی فێرکاریی زمانی ئینگلیزییەوە هەڵدەسەنگێنێت، ڕۆشنایی دەخاتە سەر خاڵە داتاییە گرنگەکان، وەک لە خوارەوە ئاماژەی پێکراوە:

١-نزیکەی (٦٥٠ هەزار) خوێندکار لە بەریتانیا زمانی ئینگلیزی دەخوێنن، هەروەها ژمارەی ئەو دامەزراوە باوەڕپێکراوانەی کە زمانی ئینگلیزی فێردەکەن (٥٥٠) خوێندکارە.

٢-بەهای ئابووری ناوەندەکانی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی لە چالاکییە ڕاستەوخۆکانیان زیاترە؛ ئەوان وەک کاتالیستێک بۆ گەشەپێدانی ئابووری لە ڕێگەی کارلێکەکانیان لەگەڵ دابینکەرانی ناوخۆیی بۆ پشتگیریکردن لە هەوڵە پەروەردەییەکان کاردەکەن.
٣-لە بەریتانیا فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بۆ ئەو کەسانەی کە زمانەکە زمانی دایکیان نییە، ساڵانە بە نزیکەی (٢٦،٥٠٠) هەلی کار پشتگیری ئابووریی بەریتانیا دەکات.
٤-چەند هێندە کاری دامەزراندن بۆ ئەم کارانە (٩.١)یە، ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە هەر کارێک لە ناوەندەکانی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی پشتگیری (٩) هەلی کار لە ئابووریدا زیاد دەکات. لەڕووی ئابوورییەوە، چەند هێندەکاری دامەزراندن ئاماژەیە بۆ ڕادەی ئەو کاریگەرییەی کە هەندێک ئەرک دەتوانن لەسەر پێگەی دیکەی ناو ئابووری فراوانتر هەیانبێت.
٥-کۆی خەرجییەکانی دامەزراوە پەروەردەییەکانی ئینگلیزی و کارمەندەکانیان لە بەریتانیا نزیکەی (٥٠٠) ملیۆن پاوەندە، کە نزیکەی (٣٥٠) ملیۆن پاوەند لە بەهای زیادکراودا دەستدەکەوێت. لە ڕووی ئابوورییەوە، بەهای زیادکراو نوێنەرایەتیی ئەو قازانج یان زیانە دەکات کە دوای ئەوەی لە هەموو تێچووەکان دەمێنێتەوە، بە کار و کەرەستەشەوە، لە داهات دەبڕدرێن. وەک پێوەرێک بۆ قازانجی ئابووری کاردەکات، کە ڕەنگدانەوەی ئەو گەڕانەوە یان زیانانەیە کە دوای ژمێریاریی بۆ هەموو شتە وەرگیراوەکان بەدەست هاتوون.
٦-لە بەریتانیا فێرکردنی زمانی ئینگلیزی بۆ ئەو کەسانەی کە زمانی دایکیان نییە پشتگیری ئابووریی بەریتانیا دەکات، کە ساڵانە بە نزیکەی (١.١) ملیار پاوەندە(محمود، ٢٠١٨: ٦٣).
٧-کۆی خەرجییەکانی فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی لە بەریتانیا یەک ملیار پاوەندە، کە بریتییە لە کرێی خوێندن و تێچووی شوێنی نیشتەجێبوون و تێچووی ژیان و خەرجییەکانی دیکەی پەیوەندیدار. ئەم خەرجییە لەو بڕە زیاترە کە فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی بۆ خزمەتگوزارییە حکومییەکان خەرجیدەکەن و ئەوەی لەم جۆرە خزمەتگوزارییانە وەریدەگرن. سەرەڕای ئەوەش، نزیکەی (١٩٤) ملیۆن پاوەند لە داهاتی گەنجینەی دەوڵەت زیاد دەکات، ئەمە جگە لەوەی کە بەشدارییەکی ئاشکرای لە ئابووریی بەریتانیادا هەیە لە ڕێگەی ئەو ژمارانەی پێشووەوە. جگە لەوەش فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی لە بەریتانیا بەردەوامن لە بەشداریکردن لە ئابووری بەریتانیا تەنانەت دوای گەڕانەوەیان بۆ وڵاتەکانیان بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ.

یەکێک لە بەناوبانگترین دامەزراوەکانی بەریتانیا کە تایبەتە بە پەیوەندییە کولتووری و پەروەردەییە نێودەوڵەتییەکان بە زمانی ئینگلیزی، کە لە دەرەوەی بەریتانیا بڵاودەکرێتەوە، ئەنجومەنی بەریتانیایە. (ئەنجوومەنی بەریتانیا، ڕاپۆرتی ساڵانەی و ژمێریاری (٢٠١٦-٢٠١٧، ٢٠١٧: ٥٤). لە دوایین ڕاپۆرتی ساڵانەی ئەنجوومەنی بەریتانیا، دەتوانرێت چەند دەرەنجامێک دەربکەین:

A.)(١٤٪)ی بودجەی ئەنجوومەنی بەریتانیا لە حکومەتی بەریتانیاوە دێت، لەکاتێکدا (٣.٨٥٪) لە ڕێگەی هاوردەکردنی خزمەتگوزارییەکانی لە فێرکردنی زمانی ئینگلیزی و تاقیکردنەوەی زماندا دێت.

B.)هاوردەی ئەنجومەنی بەریتانیا لە دارایی ساڵانی (٢٠١٦-٢٠١٧)دا نزیکەی (١٠٧٧) ملیۆن پاوەند بووە، واتە (٩٧) ملیۆن پاوەند بە بەراورد بە داهاتی دارایی ساڵانی پێشوو (٢٠١٥-٢٠١٦)زیادیکردووە.

”چارەسەرکردنی ئەو بەربەستانە زۆر پێویستە بۆ ئەوەی زمانی کوردی بتوانێت بوونی خۆی و توانای بەردەوامیی خۆی لە هەردوو چوارچێوەی ناوخۆیی و جیهانیدا دووپاتبکاتەوە“

C.)داهاتەکان بەم شێوەیە دابەشدەکرێن: (٦٠٪) (٦٥٠ ملیۆن) بۆ وانەوتنەوە و تاقیکردنەوەکان، (١٥٪) (١٥٨ ملیۆن) خێرخواز، (١٥٦) ملیۆن (١٤٪) گرێبەست، (٨٪) (٨٤ ملیۆن) هاوبەشی، و (٢٩) ملیۆن (٣٪) لایەنی دیکە.

D.)بەپێی ئەو پلانە ستراتیژییە، هاوردەی ئەنجومەنی بەریتانیا تا ساڵی (٢٠٢٠) دەگاتە (٥.١) ملیار پاوەند، هەروەها گەشەی ساڵانەی هاوردە بە ڕێژەی (٥.٨٪) هەیە، وەک ئەوەی پلانی بۆ دانراوە.

E.)چالاکییەکانی ئەنجومەنی بەریتانیا لە ساڵی (٢٠١٥)دا بەهای زیادکراوی ئابووریی بەریتانیای لێکەوتەوە، کە یەک ملیار پاوەندە و بەپێی پلانەکانی پێشوو، کۆی بەهای زیادکراو بۆ ئابووریی بەریتانیا تا ساڵی (٢٠٢٠)، (٥.٢) ملیار پاوەندی تێپەڕاندووە.

F.)ئەنجومەنەکە بە (١٤٠) دەستەی تاقیکردنەوە کار لەسەر تاقیکردنەوەکانی زمان و پیشەیی دەکات. تاقیکردنەوەی IELTS (تاقیکردنەوەی توانستی زمانی ئینگلیزی) کە بۆ (٩.٢) ملیۆن کەسی سودمەند ئەنجامدراوە.

G.)ئەنجومەنەکە زیاتر لە (٢١٠) هەزار کەسی ڕاهێناوە و زیاتر لە (٧٨٠٠) پڕۆژەی کۆمەڵایەتی و ڕۆشنبیری جێبەجێکردووە.
H.)کۆی ژمارەی سودمەندانی خزمەتگوزارییەکانی ئەنجومەن لە ماوەی ساڵانی (٢٠١٦-٢٠١٧) نزیکەی (٧٣١) ملیۆن کەس بووە؛ (١٢) ملیۆن کەس لە خزمەتگوزاریی ڕاستەوخۆی ڕووبەڕوو سوودمەندبوون؛ (١٧) ملیۆن کەس بەشداری پێشانگە و کۆنفرانسەکان بوون؛ (٣٦) ملیۆنیان لە سۆشیال میدیادا بوون و (٢٧) ملیۆن کەس لە خوێندنی ئەلیکترۆنی (بۆ مامۆستایان و خوێندکاران) سوودمەندبوون، ئەمە جگە لەوەی (٥٠٤) ملیۆن کەس لە بڵاوکردنەوەی کاغەزی و دەنگی سوودمەندبوون.
I.)بەپێی خەمڵاندنەکان خەرجی نێودەوڵەتیی خوێندکاران کە ڕاستەوخۆ دەگەڕێتەوە بۆ ئەنجومەنی بەریتانیا (٣.١) ملیار پاوەندە.
J.)ئەنجوومەنی بەریتانیا بەشداریی لە ڕەخساندنی (٢٠) هەزار و (٣٠٠) هەلی کاردا کردووە، کە (١٢٠٠) لە بەریتانیا هەن.
K.)خەرجییەکانی دامەزراوە و کۆمپانیاکانی بەریتانیا لە بودجەی ئەنجومەنەکەدا گەیشتە (٣٣٣) ملیۆن پاوەند.

لە بواری زمانی فەڕەنسیدا هەوڵی جۆراوجۆر بە ئامانجی بەهێزکردنی هێزی و پاراستنی گرنگی کولتووری و ئابوورییەکەی دیارە. لەنێو ئەم هەوڵانەدا بەشداریکردنی ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی فرانکۆفۆنی (OIF) هەیە کە لەلایەن فەڕەنسا لە ساڵی (١٩٧٠) ەوە دامەزراوە. لە ئێستادا ڕێکخراوی OIF لە (٥٦) ئەندامی وڵاتان پێکدێت، کە زمانی فەڕەنسی وەک زمانی دایک یان زمانی دووەم قسەی پێدەکرێت. OIF بە چوار ئامانجی سەرەکی کاردەکات، کە لە چوارچێوەی ستراتیژی دە ساڵەی خۆیدا بۆ فرانکۆفۆنی (٢٠٠٥-٢٠١٤)دا هاتووە. لە پێشەنگی ئەم ئامانجانەدا، پێشخستنی زمانی فەڕەنسی و فرەچەشنی کولتوورییە، کە بە دامەزراندنی چەندین سندوق بۆ گرێبەستکردنی پڕۆژە پەیوەندیدارەکان پشتگیری دەکرێت. جێگای ئاماژەیە، ئەمانە بریتین لە پارەی تایبەت بە بەرهەمهێنانی بینراو و وەرگێڕان، لەنێو ئەوانی تردا. دەستکەوتەکانی OIF بریتین لە پشتگیرییەکی بەرچاو بۆ زیاتر لە (١،٤٠٠) پڕۆژەی میدیایی بە زمانی فەڕەنسی، درێژکردنەوەی توانای گەیشتنی لە ڕێگەی ناوەندە کولتووری و زمانەوانییەکانەوە کە دەکەونە (٢٩٥) ناوەند لە سەرانسەری (٢١) وڵاتدا. پێکەوەکارکردن لەگەڵ (٦٧) ڕێکخراوی ناحکومی نێودەوڵەتیی زیاتر ئاسانکاری بۆ دەستپێشخەرییەکانی کردووە، لەوانەش ڕاهێنانی زیاتر لە (١٠) هەزار مامۆستا. ئەم هەوڵانە بەکۆمەڵ بەشدارن لە

پێشخستنی و پاراستنی زمانی فەرەنسی و میراتە کولتوورییەکانی لەسەر ئاستی جیهانی.
لە یەکێک لەو ڕاپۆرتانەی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسا ساڵی (٢٠١٤: ٢) دەرچووە، کە تایبەتە بە بڵاوکردنەوەی زمانی فەرەنسی لە جیهاندا، ئاماژە بەم خاڵانە کراوە:
•بە تیشکخستنە سەر شکۆمەندیی زمانی فەرەنسی لەسەر شانۆی جیهانی، شانازی بە بنکەی قسەکەرانی زیاتر لە (٢٢٠) ملیۆن تاکەوە دەکات. زمانی فەرەنسی پێگەیەکی دیار و بەرچاوی وەک زمانێکی بازرگانی نێودەوڵەتی هەیە، ئەمەش جەخت لەوە دەکاتەوە ئابووری فەرەنسا لە پلەی پێنجەمی جیهاندایە. سەرەڕای ئەوەش، وڵاتانی فەرەنسی زمان بە کۆ نزیکەی (١٢٪)ی بازرگانی نێودەوڵەتیی پێکدەهێنن.
•لە ئەنجامی بزووتنەوەی ئابووریی لەگەڵ وڵاتانی فەرەنسی زمان، (٣٠) هەزار هەلی کار لە فەرەنسا ڕەخسێنراوە.

> ” ئەو خێزانانەی توانای ناردنی منداڵەکانیان بۆ قوتابخانە ئەهلییەکان هەیە بە فێرکاری زمانی ئینگلیزی، زۆرجار ئەو جۆرە پەروەردەیە لە پێشینە دادەنێن، سەرەڕای تێچووی پەیوەندیدار، کە بەبێ مەبەست پێگەی زمانی کوردی لاواز دەکات “

•لە ساڵی (٢٠١٣)ەوە پرۆژەیەکی دیار بە ئامانجی وەرگرتنی (١٠٠) هەزار مامۆستای زمانی فەرەنسی لە سەرانسەری ئەفریقا دەستیپێکردووە. لە چوارچێوەی ئەم دەستپێشخەرییەدا، (٤٩٤) قوتابخانە لە (١٣١) وڵاتدا، سەرپەرشتی و پشتگیریدەکرێن.
•زیاتر لە (٧٠٠) ملیۆن یۆرۆ لە بودجەی ساڵانەی فەرەنسا بۆ بڵاوکردنەوەی زمانی فەرەنسی تەرخانکراوە.
•ساڵانە زیاتر لە (١٠) هەزار دیپلۆماتکاری بیانی لە فەرەنسا ڕاهێنانیان پێدەکرێت و ئەمەش خولی زمان دەگرێتەوە(کامپوس فرانس، ٢٠١٨: ٢).
لە ڕاپۆرتێکدا سەبارەت بە کاریگەریی خوێندکارە نێودەوڵەتییەکان لەسەر ئابووری فەرەنسا، دەتوانرێت ئەم زانیارییانەی خوارەوە دەربهێنرێت:
•لە ساڵی (٢٠١٤)دا، خوێندکارە بیانییەکان ساڵانە نزیکەی (٦٥.٤) ملیار یۆرۆیان لە ئابووریی فەرەنسادا زیادکردووە، کە بریتییە لە کرێی خوێندن و تێچووی ژیان و

تێچووی فرۆکەوانی و خەرجییەکانی دیکە. هاوکات کۆی کرێی خوێندن کە خوێندکارانی پەیمانگاکانی خوێندنی فەڕەنسی لە فەڕەنسا خەرجیانکردووە، ساڵانە (٨٦) ملیۆن یۆرۆ بووە. ژمارەی دانیشتوانی خوێندکاری بیانی لە فەڕەنسا (٢٩٥) هەزار و (٨٤) کەس بووە.

کۆنتێکستی کەنەدا کەیسێکی دیکەیە کە شایەنی ڕەچاوکردنە. کەنەدا ئەزموونی فرە زمانەوانیی دەکات، بەو پێیەی زمانی ئینگلیزی زمانی باڵادەستە و زمانی فەڕەنسی وەک زمانی دووەم لە سەرانسەری وڵاتدا ناسێنراوە. هەروەها لە ڕاپۆرتێکدا کە لەلایەن وەزارەتی پیشەسازییەوە دەرچووە، بە ناوی ڕاپۆرتی ئابووری کەنەدی بۆ هەڵسەنگاندنی پیشەسازیی زمان لە کەنەدا (دەستەی کۆنفرانسی کەنەدا)، (٢٠٠٧: ٢٣)، دەتوانرێت لەم خاڵانەی خوارەوە بەدیبکرێت:

•ڕاپۆرتەکە بوارە سەرەکییەکانی پیشەسازیی زمانی کەنەدا لەڕووی وەرگێڕان و ڕاهێنانی زمان و تەکنەلۆژیای زمانەوە دیاریدەکات.

•پیشەسازیی زمان بە نزیکەی (٢) ملیار دۆلار بەشداری لە ئابووری کەنەدا دەکات و (٥١٧٠٠) کار دەڕەخسێنێت.

•گەورەترین بەشداری لە پیشەسازی زمانەوانیدا کەرتی وەرگێڕانە، کە نزیکەی (٢.١) ملیار کەس بەشداری دەکات و (٢٥٢٠٠)هەلی کار دابیندەکات.

•ساڵانە پەروەردەی زمان نزیکەی دوو هەزار و ٤٣٢ ملیۆن دۆلار ڕاستەوخۆ دەداتە حکومەتی کەنەدا، خەرجی فێرخوازانی زمان ساڵانە نزیکەی ملیارێک دۆلارە. بە هەمان شێوە بەشدارییەکانی پەروەردەی زمان لە کەرتی تایبەت و حکومیدا ساڵانە نزیکەی یەک ملیار و نیو دۆلار بووە.

•کەرتی پەروەردەی زمان (١٤ هەزار و ٦٠٠) هەلی کار بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ و (١١ هەزار و ٩٠٠) هەلی کار بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بۆ کۆمەڵگەی کەنەدی دابیندەکات. بۆیە کۆی بەشداریی کەرتەکە لە دامەزراندندا (٢٦ هەزار و ٥٠٠) هەلی کارە.

•سەرەڕای گرنگی کەرتی تەکنەلۆژیای زمانەوانی، ئامارەکانی پەیوەست بەوەوە بە شێوەیەکی ورد لەبەردەستدا نین.

لە ڕاپۆرتێکدا کە لەلایەن بەڕێوەبەرایەتیی گشتی وەرگێڕانی کۆمیسیۆنی ئەورووپا لە ساڵی (٢٠٠٩) بڵاوکرایەوە، ئاماژە بەوە کراوە کە بازاڕی خزمەتگوزاری زمان لە ئەورووپا قەبارەی گەیشتووەتە (٨.٤) ملیار یۆرۆ. پێشبینییەکان ئاماژەیان بەوە کردووە، کە تا ساڵی (٢٠١٥)، ئەم پیشەسازییە پێشبینی دەکرا کە (٢٠) ملیار یۆرۆ تێپەڕێنێت(ڕینش و پۆرتێرا-زانۆتی، ٢٠٠٩، ٤).

جێگای سەرنجە کە هەندێک زانیاریی سەبارەت بە یەکێک لە بەناوبانگترین پلاتفۆرمەکانی فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە ئینتەرنێتدا بکۆڵینەوە، کە بە (Englishtown) ناسراوە، کە وەک بەشێک لە ستراتیژی پەرەپێدانی بەردەوامی خۆی ناوەکەی بۆ ((EF English Live گۆڕیوە. ئەم گۆڕانکارییە ڕەنگدانەوەی پابەندبوونی ماڵپەڕەکە بە پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری ڕاستەوخۆ و کارلێککاری زمانی ئینگلیزی، ئەمەش لە ناوە نوێیەکەیدا دیارە کە English Live، کە جەخت لەسەر پەیوەندیی ڕاستەوخۆ بە زمانی ئینگلیزی دەکاتەوە نەک ئاماژەیەک بۆ شارێکی دیاریکراوی ئینگلیزی. ماڵپەڕەکە لەلایەن خاوەنکارێکی ئەمریکی بیل فیشەرەوە لە ساڵی (١٩٩٦) دامەزراوە.

> ” جۆرێک لە وەبەرهێنانی زمان لە کوردستانی عێراقدا هەیە بەڵام بەداخەوە، ئەو زمانەی کە وەبەرهێنان دەکرێت زمانی کوردی نییە؛ بەڵکو ئینگلیزییە“

لە ڕێگەی Englishtownەوە، فیشەر پرۆگرامێکی یەکگرتووی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی ناساند، کە هاوتەریب بوو لەگەڵ چوارچێوەی ئەوروپی بۆ ئاماژەدان بۆ فێربوونی زمان، لەگەڵ کرێی مانگانەی لەسەر بنەمای بەشداریکردن. پلاتفۆرمەکە بەهۆی کتێبخانەی بەرفراوانی وانە کارلێککارە تۆمارکراوەکانی کە ئاستە جیاوازەکانی لێهاتوویی دەگرێتەوە، جیاوازە. سەرەڕای ئەوەش، فێرخوازان دەرفەتی بەشداریکردنیان لە پۆلە ئۆنلاینە ڕاستەوخۆکاندا هەیە، کە مامۆستایانی ڕاستەقینە سەرپەرشتی دەکەن و خوێندکارانی وڵاتانی جۆراوجۆر لە سەرانسەری جیهاندا بەشدارییان تێدا دەکەن. بەپێی ئامارەکانی ساڵی (٢٠١٠)، ماڵپەڕەکە شانازی بە نزیکەی (١٥) ملیۆن بەکارهێنەرەوە کردووە و هاوبەشی گرێبەستی لەگەڵ زیاتر لە (١٢٠٠) کۆمپانیا و دامەزراوە دروستکردووە. لەنێو ئەم هاوبەشانەدا دامەزراوە ناسراوەکانی جیهانی وەک نۆکیا، ئای بی ئێم، وەزارەتە جیاوازەکانی گەشتیاری و ڕووداوە دیارەکانی وەک ئۆڵۆمپیادی پەکین لە ساڵی (٢٠٠٨)دا هەبوون. لە ئەنجامدا، چاوەڕوان دەکرا کە داهاتی پەخشی پلاتفۆرمەکە زۆر بێت(محمود، ٢٠١٨: ٦٧).

پێداچوونەوە بە ئامارەکانی پێشووی وڵاتانی جیاوازەوە تیشکدەخاتە سەر گرنگیدانێکی بەرچاو بە پیشەسازی زمانەوانی، ئەمەش لە ڕاپۆرتە ساڵانەییەکاندا دیارە، کە لەلایەن دامەزراوە حکومییەکان و دامەزراوە یاساییەکان و ناوەندەکانی توێژینەوەوە

بڵاودەکرێنەوە. ئەمەش جەخت لەسەر پابەندبوون بە چاودێریکردنی بە پەرۆش و چاودێریکردنی بەردەوامی ڕەوتی پیشەسازی دەکاتەوە. جێگای ئاماژەیە، ژمارەکان چیتر لە کایەی هەزاران یان ملیۆنان کەسدا دەمێننەوە، بەڵکو لە چوارچێوەی دراوەکانی کاریگەریی ئابووریی بەرچاودا گەیشتوونەتە ملیارەها دۆلار. ئەمەش شایەتی پەرەسەندنی دانپێدانانی گرنگی پیشەسازیی زمانەوانییە. ئەو ڕاپۆرتانەی کە لەلایەن توێژەرانەوە بەوردی لێکۆڵینەوەیان لەسەر کراوە، پابەندبوونی چەندین وڵات نیشاندەدەن بۆ بەڵگەنامەکردن، بەدواداچوون و داوای فیدباک لە لایەنە پەیوەندیدارەکان لە ناو پیشەسازیی زمانەوانیدا. ئەم هەوڵانە بریتین لە لێکۆڵینەوەی گشتگیر لە دیمەنی ئابووری و خۆبەخشییەکی چەسپاو بۆ پەروەردەکردنی گەشەی بەردەوام لە ڕێگەی دیدێکی ڕوون و پلاندانانی ستراتیژی. ئەو دینامیزمەی کە لە حاڵەتەکانی پێشوودا لەناو پیشەسازیی زمانەوانیدا بینراوە، جەخت لەسەر پێویستی سەرمایەی بەهێز و دیدێکی یەکگرتوو و پلاندانانی کاریگەر بۆ بەدەستهێنانی داهاتێکی بەرچاو دەکاتەوە.

یەکێک لەو دۆزینەوە دیارانەی کە لە ئامارەکانی پێشوودا ئاماژەی پێکراوە، پەیوەندیی ڕاستەوخۆی نێوان وەبەرهێنانی زمانەوانی و گەڕانەوەی ئابووریی بەرجەستەیە. وەبەرهێنان لە زماندا نەک هەر سوودی ئابوریی ڕاستەوخۆی لێدەکەوێتەوە، بەڵکو خودی زمان بەهێز دەکات و پێگەی خۆی پتەوتر دەکات و بنکەی قسەکەرەکانی فراوانتر دەکات، بەمەش گرنگی کولتووری و شارستانییەکەی لە جیهانی هاوچەرخدا بەرزدەکاتەوە. جگە لەوەش، کاریگەرییە ئابوورییە ناڕاستەوخۆکان هەن، وەک بەرزبوونەوەی جووڵەی ئابووری، کە شایەنی باسە. جگە لەوەش، کاریگەرییە کولتوورییەکان وەک یەکێک لە بەرچاوترین دەستکەوتە ناڕاستەوخۆکان دەستنیشان دەکرێت، کە بە شێوەیەکی ئاڵۆز لەگەڵ هاوتا ئابوورییەکەیدا تێکەڵبووە. بۆ نموونە، ڕاپۆرتەکان جەخت لەسەر کاریگەرییە بەردەوامەکانی ئەو وڵاتە دەکەنەوە کە خوێندنی زمانی تێدا ڕوودەدات، تەنانەت دوای گەڕانەوەی خوێندکاران بۆ وڵاتەکانی خۆیان. جۆرێک لە پەیوەندیی سۆزداری بەرامبەر بە وڵاتانی خوێندن دەمێنێتەوە، کە ڕەنگە لە لایەنە ئابوورییەکاندا ڕەنگدانەوەی هەبێت. ئەم دیاردەیە پەیوەندیی هاوژیانی نێوان نزیکایەتی کولتووری و پەسەندکردنی ئابووریی دەخاتەڕوو(چالۆنەر، ئیڤانس، و پراگنێل، ٢٠١٥، ١٥).

بەکورتی ڕاپۆرتە جۆراوجۆرەکان فرەچەشنی وەبەرهێنەرەکان و فرەیی دەروازەکانی وەبەرهێنان نیشاندەدەن، تا ئەو کاتەی کە بووەتە پیشەسازییەکی زمانەوانی، کە

قورسایی خۆی لە داهاتی نیشتمانی هەندێک وڵاتدا هەیە. بە هەمان شێوە ڕاپۆرتەکانی پێشوو نیشاندەدەن کە جۆرێک لە هەماهەنگی و یەکگرتن و مامەڵەکردن لەگەڵ دامەزراوە جۆراوجۆرەکانی حکومی و بازرگانی و کۆمەڵگەی مەدەنی بۆ چەسپاندنی پیشەسازیی زمانەوانی هەیە.

> ” نائارامییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق، وەبەرهێنانی زمانی کوردی بە شێوەیەکی نەرێنی پێچەوانە کردەوە “

١,٥,٢ لایەنە ستراتیژییەکانی وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا

ڕەچاوکردنی ستراتیژی هەیە، کە جەخت لەسەر گرنگی وەبەرهێنان لە زمانەکانی وەک زمانی کوردیدا دەکاتەوە، کە ڕەهەندی کولتووری و شارستانی و گرنگی دیمۆگرافی و جوگرافی و توانای ئابووری لەخۆدەگرێت. هەریەک لەم ڕەهەندانە قورساییەکی بەرچاویان هەڵگرتووە و وەک هاندەرێکی زۆرەملێ بۆ وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا کاردەکات. سەرەڕای پێکهاتە ناوازەکانی زمانی کوردی لەناو بازاڕی زمانەوانیدا، کە لە هەلومەرجێکی لەباردا بەهادار و کێبڕکێی زمانی کوردی دەکەن، بەڵام دیمەنە زمانەوانییەکانی ئێستای ئاڵەنگاری دەخاتەڕوو. هۆکارە جۆراوجۆرەکان لە دۆخی ناجێگیری زمانی کوردیدا بەشدارن، لە پێش هەموویانەوە چەندین میکانیزم هەن کە بەشداری دەکەن لە توانای زاڵبوونی زمانی ئینگلیزی بەسەر زمانی کوردیدا. جگە لەوەش هۆکاری دیکەی وەک کاریگەریی سۆشیال میدیا و بەربڵاوی دامەزراوە پەروەردەییە تایبەت و ناحکومییەکان و پەرەسەندنی وەرگرتنی وشەسازیی ئینگلیزی لەژێر پەردەی قەرزکردنی وشە و ئەدای ژێر ئاستی داکۆکیکارانی زمانی کوردی و بڕیارەکانی دەسەڵاتدارانی کوردی پەسەندکردنی ئینگلیزی بەسەر زمانی کوردیدا، ئەمانە هەموویان بەشدارن لە پەراوێزخستنی زمانی کوردی. ئەم ئاستەنگانە ئاڵەنگاری بەرچاو بۆ گەشەکردن و پاراستنی زمانی کوردی دروستدەکەن، وای لێدەکەن نەتوانێت بە شێوەیەکی کاریگەر لە سەرانسەری کەرتە جیاوازەکانی ژیاندا ڕکابەری زمانەکانی دیکە بکات، بەتایبەتی لە بواری ئابووریدا. چارەسەرکردنی ئەو بەربەستانە زۆر پێویستە بۆ ئەوەی زمانی کوردی بتوانێت بوونی خۆی و توانای بەردەوامیی خۆی لە هەردوو چوارچێوەی ناوخۆیی و جیهانیدا دووپاتبکاتەوە.

لە ڕووی ئابوورییەوە هەڵبژاردنی زمانە فەرمییەکان ڕاستەوخۆ کاریگەریی لەسەر هەلی دامەزراندن و بەکارهێنانی پۆستە چۆڵەکان هەیە. نموونەیەکی زەق لەم داینامیکییە لە هەوڵەکانی دایک و باوکانی ئیسپانیدا دیارە، کە لە ئەمریکا نیشتەجێن، کە پەروەردەی زمانی ئینگلیزی بۆ منداڵەکانیان لە پێشینەی کارەکانیان دادەنێن، تەنانەت لەو ناوچانەی کە دانیشتووانێکی بەرچاوی قسەکەری ئیسپانی هەن. سەرەڕای پەیوەندییە کولتوورییەکان لەگەڵ زمانی ئیسپانی، ئەم دایک و باوکانە بۆ سەرکەوتنی داهاتووی منداڵەکانیان دان بە پێویستی شارەزایی زمانی ئینگلیزیدا دەنێن، چونکە زمانی ئینگلیزی وەک زمانی باڵادەست لە سەرانسەری هەموو ویلایەتەکانی ئەمریکادا کاردەکات. ئەمەش جەخت لەسەر ئەو تێڕوانینە دەکاتەوە کە نەبوونی زمانی ئینگلیزی مەترسی لەسەر ئاسۆی منداڵەکانیان دروستدەکات. بە هەمان شێوە لە سەردەمی ڕژێمی بەعس لە عێراق، زمانی عەرەبی وەک زمانی فەرمی دامەزرا، هاوتەریب بوو لەگەڵ زۆرینەی زمانەکان لەو وڵاتەدا. تۆفیق(٢٠٠٧: ٥٧) تیشکدەخاتە سەر ئەوەی کە شارەزایی لە زمانی عەرەبیدا دەرگا بەڕووی هەلی کاری زیاتردا دەکاتەوە. دایک و باوک بە داننان بە پێویستی دەستەبەرکردنی داهاتوویەکی باشتر بۆ منداڵەکانیان، فێربوونی زمانی عەرەبی بە شتێکی پێویست دەزانن. بە پێچەوانەوە لە کوردستانی عێراقدا، داینامیکی زمانەوانیی جیاواز دەکرێتەوە، کە زمانی عەرەبی بەهۆی ڕەچاوکردنی ئابوورییەوە ناوبانگێکی زۆری بەدەستهێناوە، بەتایبەتی خزمەتکردنی کڕیارە عەرەبەکان. ئەو خێزانانەی توانای ناردنی منداڵەکانیان بۆ قوتابخانە ئەهلیەکان هەیە بە فێرکاری زمانی ئینگلیزی، زۆرجار ئەو جۆرە پەروەردەیە لە پێشینە دادەنێن، سەرەڕای تێچووی پەیوەندیدار، کە بەبێ مەبەست پێگەی زمانی کوردی لاواز دەکات. بە سەرنجدان بە گرنگیدانی زاڵ بە زمانە بێگانەییەکان لە هەوڵە ئابوورییەکان لە چوارچێوەی کوردستانی عێراقدا، پێویستییەکی زۆر بۆ دەسەڵاتە سیاسییەکان بۆ تەرخانکردنی سەرچاوەکان بەرەو پتەوکردنی پێگەی زمانی کوردی سەرهەڵدەدات. وەبەرهێنان لە پاراستنی زمانەوانی لە ئێستادا دەتوانێت سوودی درێژخایەن بەدەستبهێنێت، خەرجییەکانی داهاتوو کەمبکاتەوە و مەترسی پەراوێزخستنی زمانەوانی کەمبکاتەوە. ئەم ڕێبازە چالاکانە زۆر گرنگە بۆ ئەوەی دۆخی دەوڵەتانی ڕۆژئاوای عەرەبی زمان وەک جەزائیر و مەغریب و تونس دووبارە نەکرێنەوە، کە ساڵانە پارە بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی زمانی فەڕەنسی لەسەر دانیشتووانەکانیان تەرخاندەکەن(سپۆڵسکی، ٢٠٠٤: ١٣٤-١٣٥).

١,٥,٣ ئاستەنگەکانی سەرمایەگوزاری زمانەوانی لە زمانی کوردیدا

دوای لێکۆڵینەوە لە ئەزموونە نێودەوڵەتییە جۆراوجۆرەکان لە سەرمایەگوزاریی زمانەوانی و ئەو داهاتە بەرچاوانەی کە بەدەستیانهێناوە، پرسیارێکی ڕەخنەگرانە سەبارەت بە بەربەستە سەرەتاییەکانی بەربەستی سەرمایەگوزاریی لە زمانی کوردیدا دێتەئاراوە. بۆچی ڕەهەندە ستراتیژییەکانی زمانی کوردی بۆ دامەزراندنی پیشەسازییەکی سەرمایەگوزاریی سەرکەوتوو بەکارنەهێنراون؟ لەژێر ڕۆشنایی ئەم لێکۆڵینەوەیە، گرنگیدان بە دەستنیشانکردن و چارەسەرکردنی ئەو ئاستەنگانە لەپێش هەموو شتێکدایە بۆ دارشتنی ستراتیژییەکی کارا بۆ وەبەرهێنان لە زمانی کوردی لە کوردستانی عێراقدا.

> ”پێویستە زیاتر جەخت لەسەر وەبەرهێنان لە زمانی کوردی لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستانی عێراق بکرێتەوە“

بەم پێیە، وردەکارییەکانی گفتوگۆکە سەبارەت بە بەربەستەکانی بەردەم وەبەرهێنانی زمانەوانی پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی یەکگرتوو هەیە، کە تێیدا توێژەر سەیری بەشە پەیوەندیدارە جیاوازەکان بکات (وەبەرهێنەر و ژینگەی وەبەرهێنان و لایەنەکانی وەبەرهێنان) و بە وردی ئەم بەربەستانە دەربهێنێت، بە مەبەستی گەیشتن بە دەستنیشانکردنێکی ورد. ئەم لێکۆڵینەوەیە ئاماژە بەوە دەکات کە جۆرێک لە وەبەرهێنانی زمان لە کوردستانی عێراقدا هەیە، بەڵام، بەداخەوە، ئەو زمانەی کە وەبەرهێنان دەکرێت، زمانی کوردی نییە؛ ئینگلیزییە، بە ئەگەرێکی زۆرەوە بەهۆی ئەم بەربەستانەی خوارەوەیە:

١)نەبوونی هۆشیاریی لەنێوان بڕیاردەران و خاوەن سەرمایەدا سەبارەت بە گرنگی وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا، لەگەڵ گەڕانەوەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی ئابووری و کولتووری و شارستانی و سیاسیدا، ئاڵەنگاریەکی بەرچاوی هەبووە. ئەم کەموکوڕییە لە تێگەیشتن، هەستی ترس و دڵەڕاوکێی لەنێو وەبەرهێنەرانی بەتوانادا چاندووە، کە بووەتە ڕێگر لە وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا.

٢)نەبوونی ژینگەیەکی لەبار بۆ وەبەرهێنان، بەربەستێکی دیکەی بەرچاوە. لە زۆرێک لە شارەکانی کوردستاندا، نەبوونی ڕێکارە بیرۆکراتییە ڕێکوپێکەکان بۆ بەڕێوەبردنی

وەبەرهێنان بە زمانی کوردی، وەبەرهێنەرانی بەتوانا بێزار دەکات. ئاڵۆزییەکانی ناو یاسا و ڕێساکانی ئێستا ئەم پرسە خراپتر دەکەن، ئەمەش وا لە وەبەرهێنەران دەکات ڕوو لە وەبەرهێنانی فیزیکی سەرنجڕاکێشتر بکەن. بۆ نموونە، ئاڵۆزییەکانی پەیوەست بە وەرگرتنی مۆڵەتی فەرمی بۆ دامەزراندنی دامەزراوەکانی خوێندن، کەمی ڤیزە بۆ خوێندکارە بیانییەکان و بەربەستە بیرۆکراتیکییەکانی پەیوەست بە ڕێکارەکانی دامەزراندن، وادەکات وەبەرهێنەران لە بەدواداچوونی وەبەرهێنان بە زمانی کوردی ڕابگرن.

٣)دۆخی ئابووری هەرێمی کوردستانی عێراق: نائارامییەکانی هەرێمی کوردستانی عێراق، وەبەرهێنانی زمانی کوردی بە شێوەیەکی نەرێنی پێچەوانە کردەوە.

> ” پەیوەندییەکی هاوژیانی لەنێوان ئابووری و وەبەرهێنانی زمانەوانیدا هەیە. وەبەرهێنان لە زماندا نەک هەر دەوڵەمەندی دەکات، بەڵکو بەرنامەکانی لە سەرانسەری بوارە جیاوازەکاندا زیندوو دەکاتەوە “

چارەسەرکردنی ئەم ئاستەنگانە پێویستی بە هەوڵی یەکگرتوو هەیە بۆ پەروەردەکردن و هۆشیارکردنەوەی بڕیاردەران سەبارەت بە گرنگی وەبەرهێنانی زمانەوانیی لە زمانی کوردیدا و گەڕانەوەی ستراتیژی لە سەرانسەری بواری ئابووری، کولتووری و سیاسیدا. ئەم جۆرە دەستپێشخەرییە هۆشیارییانە خزمەت بە دوو مەبەستی سەرەکی دەکەن: یەکەم: پەروەردەکردنی تێگەیشتن لە گرنگی وەبەرهێنانی زمانەوانی لەنێو بڕیاردەرەکاندا، بەمەش ژینگەیەکی ڕێکخستنی و وەبەرهێنانی لەبار دروستدەکات، کە خاوەن وەبەرهێنانەکان بۆ لای خۆی ڕابکێشێت و هاندانی سەرمایەی پێویست بۆ پێشخستنی وەبەرهێنانەکان لە زمانی کوردیدا. دووەم: زۆر گرنگە پەیوەندیی لەنێوان وەبەرهێنانەکان بە زمانی کوردی و دامەزراوە ئەکادیمییە تایبەتمەندەکان لە هەرێمی کوردستانی عێراق دروستبکرێت. ئەم پەیوەندییە دڵنیای دەدات لەوەی کە ئەم جۆرە پرۆژانە پشتگیری ئەکادیمی وەردەگرن، دڵنیای دەدات لە ڕێبازێکی زانستی کە نەک تەنها گەرەنتی بەردەوامیی خۆیان بکات لەناو کۆمەڵگادا، بەڵکو هەڵوێستی ئەرێنی بەرامبەریان پەروەردە دەکات.

١،٦ دەرەنجامەکان

ئەم خاڵانەی خوارەوە گرنگترین ئەو خاڵانەن کە ئەم توێژینەوەیە دەریدەخات:

١)وڵاتان بۆ کردنە سەرمایەکی گەورە بۆ ناو وەبەرهێنانی زمانەوانی لە بەرژەوەندیی پەرەپێدانی زمان و وەبەرهێنان و بەدەستهێنانی گەڕانەوەی گەورەی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی ئابووری پێشبڕکێ دەکەن، لەکاتێکدا لە عێراق پێچەوانەکەی ڕاستە.

٢)پێویستە زیاتر جەخت لەسەر وەبەرهێنان لە زمانی کوردی لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستانی عێراق بکرێتەوە. ئەمەش کەمکردنەوەی هەژموونی زمانی ئینگلیزی بەدوای خۆیدا دەهێنێت، کە بەداخەوە لەسەر حیسابی زمانی کوردی دێت.

٣)پەیوەندییەکی هاوژیانی لەنێوان ئابووری و وەبەرهێنانی زمانەوانیدا هەیە. وەبەرهێنان لە زماندا نەک هەر دەوڵەمەندی دەکات، بەڵکو بەرنامەکانی لە سەرانسەری بوارە جیاوازەکاندا زیندوودەکاتەوە، لە ئەنجامدا بنکەی بەکارهێنەرانی فراوانتردەکات. جگە لەوەش، ئەم جۆرە وەبەرهێنانە بۆ دامەزراندنی بوونی زمان لە بوار و کەرتە چارەنووسسازەکاندا ئاسانکاری دەکات، بەمەش هەم کاریگەریی زمانەوانی و هەم کاریگەریی ئابووری بەرچاو دروستدەکات.

٤)لە کاتێکدا بەهۆی جیهانگیری ئابووری جیهانییەوە، بەکارهێنانی زمانەکان ڕۆڵێکی چارەنووسسازتر لە چالاکییە ئابوورییەکان دەگێڕێت، گرنگیدان بە پەیوەندیی نێوان زمان و تیۆری ئابووری پەرەیسەندووە.

٥)بابەتەکانی پەیوەست بە زمان و پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئابووریدا هەندێک سەرنجی زانایانی بۆ خۆیان ڕاکێشاوە، کە ئەوانەی بەرپرسی زمانی کوردین دەبێ گرنگییان پێبدەن.

٦)وەک دیسیپلینێک یان بوارێکی خوێندن، ئەوە تیۆری سەرمایەی مرۆیی و ئابووریی پەروەردەیە کە ئابووریی زمانیان بەرەو پێگەیشتن بردووە.

٧)ئینگلیزی بووەتە زمانی جیهان، بەڵام ڕاپۆرتێکی نوێ دەریدەخات کە، لە هەندێک لە ئابوورییە پێشەنگەکانی ئەوروپا، پێدەچێت توانای زمانی ئینگلیزی لە دابەزیندابێت.

٨)ڕاپۆرتەکە پەیوەندییەک لەنێوان ئاستی توانای ئینگلیزی وڵاتێک و سەرکەوتنەکانیدا لەسەر کۆمەڵێک پێوەری گەشەپێدان، وەک داهاتی گشتی و بەرهەمهێنان، دەخاتەڕوو.

٩)زمانە فەرمیەکان بە نزیکییەوە پەیوەستن بە پیشە و بەکارهێنانی پۆستە چۆڵەکاندا، بەڵام لە کوردستانی عێراق هەرچەندە زمانی فەرمی کوردییە، بەڵام زۆرجار لە کاتی ڕاگەیاندنی پۆستە چوڵەکاندا پێشەنگی دەدرێت بە زمانی ئینگلیزی و هەندێکجاریش

بە زمانی عەرەبی. ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەوەی کە پشتگوێخستنی گرنگی زمانی کوردی لە ئابووریدا کاریگەریی نەرێنی لەسەر مافی زمانەوانی و هەلی کار لە کوردستانی عێراقدا دروستکردووە

١٠)کاتێک هەوڵە تاکەکەسییەکان و پراکتیکەکانی کۆمەڵگا و بەڕێوەبردن سەبارەت بە وەبەرهێنانی زمان لە سەرانسەری بوارە جیاجیاکاندا بەوردی ڕەنگدانەوەی پراکتیک و بەڕێوەبردنی زمان لە ناوچەی کوردستانی عێراقدا، وەڵام و کاردانەوەی ئەرێنی بەرامبەر بە وەبەرهێنانی زمانەوانی لە کوردستانی عێراقدا دروستدەبێت. بە داخەوە ئەم لێکۆڵینەوە وێنەیەکی تاریک لە چۆنیەتی بەڕێوەبردنی زمان لەڕووی ئابوورییەوە ئاشکرادەکات، ئەمەش نە بۆ زمانی کوردی و نە بۆ ئابووریی کوردی نیشانەیەکی باش نییە.

١,٧ پێشنیازەکان:

بۆ چالاککردنی ڕۆڵی زمان لە بوار و سکتەرە جیاوازەکانی ژیاندا هەنگاو و ڕێسای جۆراوجۆر هەن دەتوانن لە لایەن حکومەت و دامودەزگاکانەوە هەڵبگیرێن، بەتایبەت لە کەرتی ئابووریدا. واتە ئەم خاڵانەی خوارەوە لەلایەن حکومەت و دامەزراوەکانەوە لەبەرچاو بگیرێن:

١.دەسەڵاتی سیاسی لە کوردستانی عێراق پێویستە بڕە پارەیەک بۆ بەرزکردنەوەی دۆخی زمانەوانیی زمانی کوردی تەرخانبکات بۆئەوەی لە داهاتوودا کەمتر خەرجبکات.

٢.هەندێک لە حکومەتەکان زمان بۆ کاریگەریکردنە سەر بڕیاری ئابووری بەکاردەهێنن، وا باشترە حکومەتی کوردیش هەمان کار بکات.

٣.بۆ ئاسانکاری دروستکردنی ژینگەی سەرنجڕاکێشی وەبەرهێنان لە کوردستانی عێراقدا، پێشنیازدەکرێت دەسەڵاتی کوردی کار لەسەر هۆشیاری هەموو ئاستەکان بکات.

٤.پێشنیازدەکرێت حکومەت داوا لە کەسە ئەکادیمییەکان و ئابووریناسان بکات، کە لێکۆڵینەوەی ئەزموونی زیاتر لەسەر وەبەرهێنان لە زمانی کوردیدا بکەن، بۆئەوەی بەوردی سەبارەت بە کەموکوڕییەکان وەڵامبدەنەوە و لێکۆڵینەوە لە هەندێک حاڵەتی سەرکەوتووی وەبەرهێنانی زمان بکەن.

سەرچاوەکان:

-Al-Anati، W. (2006). Arabic Shares in the Linguistic Market. Afkar Journal. Vol. 207
-Al-Mahmoud، M. (2013). Language Planning through Investing Language Attitudes. Saarbrucken: Lambert Academic Publishing.
-(2015). Language Planning and Language Policy in Australia: Case Study. Linguistic Studies Journal. Vol. 17
-(2016). Review of the Textbook on Methods for Research in Language Policy and Planning. Language Planning
-and Language Policy Journal. 2nd ed. Vol. 3
-(2018). Economical Language Planning: Vision of Arabic Language. The Journal of Linguistic and Literary
-Studies. 2nd ed. 10th year.
-Al-Zira'ai، H. (2015). Investment in Arabic Language through the Economics of Language. Al-Riyath: The International Centre of King Abdulla bin Abdul-Aziz for Serving Arabic Language)
-British Council. (2017). Annual Report and Accounts 2016-2017. Manchester: British Council.
-Campus France، Beyond Influence: The Economic Impact of International Students in France، les notes de، Campus France، N 45، 2014.
-Coulmas، F. (1992). Language and Economy. Oxford: Blackwell Publishers
-Chaloner، J.; Evans، A. & Pragnell، M. (2015). Supporting the British Economy through Teaching English as a Foreign Language: An Assessment of the Contribution of English Language Teaching to the United Kingdom Economy. London: Capital Economics.
-Ding، Z. G. (2008). Translation and Interpreting Industry and Regional Economic Development. Proceedings of 2008 Conference on Regional Economy and Sustainable Development. Liu Shuguang.
-Djite، P. (1994). From Language Policy to Language Planning: An Overview of Languages other than English in Australia. Deakin: National Languages and Literacy Institute of Australia.
-Fehri، F. A. (2013). Language Policy in Arabic States. Beirut: Dar Al-Kitab Al-Jadeed.
-Friedman، (1953). The Methodology of Positive Economics. In M. Friedman. Essays in Positive Economics (pp. 3-43). Chicago، IL:
-University of Chicago Press
-Gaz، R. (2011). Foreign Languages for Economic Development. European Universities Network on Multilingualism Symposium. Barcelona.
-Gazzola، M. and Wickstrom، B. (2016). The Economics of Language Policy. Berlin: MIT Press. ISBN: 9780262034708
-Grin، F. (2006). Economic Considerations in Language Policy. In: Ricento، Thomas (Ed.): An Introduction in Language Policy. Maiden/Oxford: Blackwell. S. 77-94
-Grin، F. & Vaillancourt، F. (2015). The Economics of Language Policy: An Introduction

to Evaluation Work، in Research Methods in Language Policy and Planning: A Practical Guide، edited by Hult، F. and Johnson، D. (Hoboken: John Wiley & Sons).
-Jabir، Z. (2014). Investment in Translation، Investment in Language: Implications of Translation Strategies on Language and its Economy. In the third International Conference for Arabic Language: Investment in the Arabic Language and its National، Arabic and International Future. Dubai.
-Jambaz، T. (2014). Buni Natawa u Siyasati Zman (Nation Building and Language Policy). Hawler: Haji Hashim Publication Centre.
-Marschak، J.، 1965. The Economics of Language. Behavioral Science، 10: 135-140
-Mrayati، Muhammad. (2014). Language and Sustainable Development: The Role of Language in Transforming into a Knowledge-Based Economy and a Society Knowledge. Al-Riyath: The International Centre of King Abdulla bin Abdul-Aziz for Serving Arabic Language)
-Rinsche، A. & PorteraZanotti، N. (2009). The Size of the Language Industry in the EU. Bruxelles: European Commission Directorate General for Translation.
-Spolsky، B. (2004). Language Policy. Cambridge: Cambridge University Press.
-Sabir، R. (2008). Kultur u Nasyonalizm (Culture and Nationalism). Slaimani: Tishk Publication Centre.
-Tejerina، B. (2005). Language and economy. Market for symbolic exchange and consumption of linguistic products in Euskara. Euskal Herriko Unibertsitatea <cjptemob@lg.ehu.es>
-Timsit، A. (2019). Quartz. Politico Magazine in Washington، DC.
-Tofiq، K. F. (2007). Asayeeshi Natawayee w Plani Zman (Terwaninek) (National Security and Language Planning (An Overview). Halwer: Aras Publication Centre.
-The Conference Board of Canada. (2007). Economic Assessment of the Canadian Language Industry. Ottawa: Industry Canada.
-Zhang، W. and Grenier، G. (2012). How can Language be linked to Economics? A Survey of Two Strands of Research. Ottawa

هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە سیاسەت و پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراقدا

توێژینەوەی: د. مؤمن یاسین محەمەدئەمین_ زانکۆی جیهان_سلێمانی
پ.د. جەواد غولامی_ زانکۆی ورمێ
و: بەڵێن ڕێبوار خوێندکاری بەشی وەرگێڕان زانکۆی جیهان_ سلێمانی

پوختە

سەرەڕای ڕووماڵکردنی بەربڵاوی سیاسەتی زمان لە ئەدەبدا، لێکۆڵینەوەی کەم هەیە کە لێکۆڵینەوە لە سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی بکات لە ئاستە باڵاکان بەگشتی و لە چوارچێوەی خوێندنی باڵای هەرێمی کوردستانی عێراق بەتایبەتی. توێژینەوە چۆنایەتییەکەی ئێستا لێکۆڵینەوەی لە تێڕوانینەکانی خوێندکارانی EFL بۆ سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی کردووە، سیاسەتە پەروەردەییەکانی ئێستا، ئامانجەکانی فێربوون لە چوارچێوەی کوردیدا لە سەرانسەری ڕەگەز و بوارەکانی خوێندندا. بۆ ئەم مەبەستە، وەشانێک لە پرسیارنامەی یانگ (٢٠١٢) وەرگیرا و بەڕێوەچوو بۆ خوێندکارانی زانکۆی EFL کە پسپۆڕی زانستە نەرم و ڕەقەکان بوون (N=٣٠٠ ، نێر ٣٤٪، مێ ٦٧٪) لە دوو زانکۆی ئەهلی و دەوڵەتی لە کوردستانی عێراق. شیکاری ئاماری داتا بەدەستهێنراوەکان هەڵوێستی ئەرێنی خوێندکارانی بەرامبەر فێربوونی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی نێودەوڵەتیی لە هەردوو زانستی نەرم و ڕەقدا ئاشکراکرد. جێگای سەرنجە، خوێندکاران جەختیان لەوە کردووە کە پێویستە سەرجەم خوێندکارانی کوردی عێراق لە پۆلەکانی زمانی ئینگلیزی و زمانی کوردیدا فێری زمانی ئینگلیزی بن. هەروەها توانای زمانی ئینگلیزییان بە دەستکەوتێکی ئەکادیمی بەرچاو دەزانی، بەڵام هەندێکیان هەستیان بە نارازیبوون لە دۆخی ئێستای خوێندنی ئینگلیزی دەکرد. دۆزینەوەکانی ئەم توێژینەوەیە تێڕوانین و پێشنیاز بۆ داڕێژەرانی سیاسەتی پەروەردەی ئینگلیزی، کارگێڕان و ڕاهێنەران لە ئاستە باڵاکاندا پێشکەشدەکەن.

وشە سەرەکییەکان: هەڵوێستەکان، EFL، پەروەردەی زمانی ئینگلیزی، کوردستانی عێراق، سیاسەتی زمان.

پێشەکی

ئێستا زمانی ئینگلیزی پەرەیسەندووە و بووەتە زمانێکی جیهانی، بووەتە زمانێکی باو کە ڕۆژانە لەلایەن تاکەکانەوە بەکاردەهێنرێت و چەندین نەتەوەی گرتووەتەوە. بەپێی زانیارییەکانی نیتل و ڕۆمەین(٢٠٠٠)، وەک زمانی باڵادەست لە زیاتر لە شەست ویلایەتدا کە لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە دانپێدانراون، کاریگەریی هەیە. جگە لەوەش زمانی ئینگلیزی بە توندی خۆی وەک زمانی فەرمی و سەرەتایی میدیای جیهانی جێگیرکردووە(کریستاڵ، ٢٠٠٣). هەروەها لە بواری ئەکادیمی و شوێنی کار و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و بڵاوکراوەکاندا پێگەیەکی باڵادەستی هەیە. بەدواداچوون بۆ ئیکۆلۆژیا و بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی لە سەدەی بیستەمدا، هەڵکشانێکی بەرچاو لە زمانی ئینگلیزیدا ئاشکرادەکات، کە بەهۆی جیهانگیری و دیاربوونی ئەمریکا لە سەرانسەری جیهاندا، بەتایبەتی لە ناوچەکانی وەک ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و جیهانی عەرەبیدا. لە ئەنجامی ئەم هەژموونەدا، جیهانگیریی لێکدراوەتەوە و ئێستا خەڵک لە سەرانسەری جیهاندا "ئەمریکیبوون" و "ماکدۆناڵدبوون" وەک زاراوەی بەدیل بەکاردەهێنن(ئێرلینگ، ٢٠٠٢؛ زوغوڵ، ٢٠٠٣)

> ” ئاستی لێهاتوویی خوێندکار لە بەدەستهێنانی زمانی دووەمدا پەیوەندییەکی نزیک بە هەڵوێستەکانیانەوە هەیە بەرامبەر بەو زمانە “

ژمارەیەکی زۆر لە زانایان بەدواداچوونیان بۆ سوودەکانی بەکارهێنانی بەربڵاوی زمانی ئینگلیزی و جیهانگیریی کردووە. تۆلیفسۆن(٢٠٠٠) پێشنیازی ئەوە دەکات کە زمانێکی جیهانی کارایی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان بەرزدەکاتەوە، لە هەمان کاتدا ئەگەری ململانێی سیاسی و بەربەستەکانی بەردەم پەیوەندیی نێوان کولتوورییەکان کەمدەکاتەوە. بە هەمان شێوە، کیرکپاتریک(٢٠٠٩) ئاماژە بەوە دەکات کە وەک زمانێک لە ناو ASEAN (کۆمەڵەی گەلانی باشووری ڕۆژهەڵاتی ئاسیا)، ئینگلیزی بە شێوەیەکی بەرچاو پێویستی وەرگێڕان ڕێکدەخات و تێگەیشتن لە یەکتر ئاساندەکات. بە پێچەوانەوە زۆرێک لە تاکەکان ئاماژە بە هێزی فەلسەفی و کولتووری و هەژموونی ئینگلیزی دەکەن، هەروەها ئەو سوودە ئابوورییانەی کە بە گەلانی نوخبە دەبەخشێت، کە زۆرجار وەک جۆرێک لە "کۆلۆنیالیزمی مانادار" پەسەندەکرێت(فیلیپسۆن، ١٩٩٢؛

٢٠٠٣). لە ئەنجامدا زمانی ئینگلیزی بە شێوەیەکی باو وەک جیهانگیرترین زمان بۆ بوارە ئەکادیمییەکان لە سەرانسەری جیهاندا دادەنرێت، ئەمەش دەبێتە هۆی قەرزکردنی بەرفراوان و پیجینکردن لە زمانەکانی دیکەدا. جگە لەوەش، وەک زمانی باڵادەست لە کایە ئابووری، پەروەردەیی و پەیوەندییەکاندا سەرهەڵدەدات، بە ئاسانی خۆی لەگەڵ چوارچێوە کولتوورییە جۆراوجۆرەکاندا دەگونجێنێت. لەڕووی زمانەوانییەوە، زمانی ئینگلیزی کاریگەرییەکی بەرچاوی لە بوارەکانی وەرگێڕاندا هەیە(ماکالن، ١٩٨٩؛ کاچرو، ١٩٩١؛ کۆلوماس، ١٩٩٢؛ پێنیکوک، ١٩٩٤؛ کریستاڵ، ١٩٩٧؛ کاناگاراجا، ١٩٩٩؛ فیلیپسۆن، ٢٠٠٣).

توێژینەوەی پێشوو

بڵاوبوونەوەی دەزگاکانی فێرکردن و فێربوون، زانکۆکان و دامەزراوەکانی وەرگرتنی فێرکاری زمانی ئینگلیزی ڕۆژانە لە زیادبووندایە. جگە لەوەش، بەکارهێنانی بەربڵاوی سۆشیال میدیا و تەکنەلۆژیا بووەتە هۆی گۆڕانکارییەکی بەرچاو لە زمانەکانی قسەکردنی ڕۆژانەی ناوخۆییدا، کە لە ئەنجامدا کاریگەرییەکی بەرچاوی زاراوە و دەربڕینە ئینگلیزییەکانی دروستکردووە.

بە لەبەرچاوگرتنی ناوبانگی ئینگلیزی لە جیهاندا، لایەنی جۆراوجۆر وەک کاریگەریی لەسەر پەروەردە و فێرکردن دەستنیشانکراون. یەکێک لە لایەنە گرنگەکان بریتییە لە دیدگای خوێندکاران سەبارەت بە چۆنیەتی فێرکردن و پراکتیزەکردنی زمان. زۆرێک لە زانایان جەختیان لەسەر گرنگی ڕەچاوکردن و تێکەڵکردنی هەڵوێستی خوێندکاران لە بابەتە پەروەردەییەکان کردووەتەوە(فریدریش، ٢٠٠٠؛ گاردنەر، ١٩٨٥؛ سپۆلسکی، ٢٠٠٠؛ تریاندیس، ١٩٧١) گاردنەر (١٩٨٥) پێی وابوو کە ئاستی لێهاتوویی خوێندکار لە بەدەستهێنانی زمانی دووەمدا پەیوەندییەکی نزیک بە هەڵوێستەکانیانەوە هەیە بەرامبەر بەو زمانە. بەگشتی ئەو فێرخوازانەی هەڵوێستی ئەرێنییان هەیە، مەیلیان هەیە زمانی ئامانج بە شێوەیەکی کاریگەرتر بەدەستبهێنن بە بەراورد بەوانەی هەڵوێستی نەرێنییان هەیە. ڕەنگە هەڵوێستە ئەرێنییەکان توانای فێربوون لە ماوەی دیاریکراودا بەرزبکەنەوە. جگە لەوەش، بەهۆی کاریگەرییە ژینگەییەکان وە هەڵوێستەکان بە تێپەڕبوونی کات دەگۆڕدرێن(ئۆکسفۆرد، ١٩٩٤؛ گاردنەر، ١٩٨٥).

بە دڵنیاییەوە سیستەمی پەروەردەیی دەبێت دان بە هەڵوێستە دینامیکییەکانی خوێندکاراندا بنێت و وەڵامی بداتەوە. سولەیمانی و حەنەفی(٢٠١٣) پێیان وایە کە مامۆستایانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی (EFL) پێویستە لەگەڵ هەڵوێستی

خوێندکاراندا بگونجێن و ڕێز لە پێشبینییە پێشوەختەکانیان بگرن، چونکە ئەم هۆکارانە دەتوانن کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر سەرکەوتنیان لە فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا هەبێت. کەسگین و ئارسلان(٢٠١٥) دیدێکی سەرنجڕاکێش دەخەنە ڕوو، پێشنیازی ئەوە دەکەن کە هەڵوێستی گروپێکی کارکردن بەرامبەر بە زمانی ئینگلیزی ڕەنگە جیاواز بێت بە پشتبەستن بە هۆکارەکانی وەک ڕەگەز، باری پەروەردەیی و ئابووری دایک و باوک. ئەم جیاوازییە بە شێوەیەکی گشتی لە ڕووی شوێنی نیشتەجێبوون و دەرچوونەوە بەدی ناکرێت. بەم شێوەیە جیاوازی تاک و ڕەگەزی لە فێربوونی زماندا هەمیشە و تا ڕادەیەک بێئەنجام ماوەتەوە. بۆ نموونە، ئەمین(٢٠١٧) ڕایگەیاندووە کە فێرخوازانی مێینەی EFL هەڵوێستی ئەرێنی زیاتریان بەرامبەر بە فێربوون هەیە و لەڕووی پەیڕەوکردنی ستراتیژییەکانی پەیوەندیی پراکتیکی چالاکترن. هەر لە هەمان کاتدا، ئاکدامار(٢٠٢٠) گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە خوێندکارانی مێینە بەتایبەتی هەڵوێستی ئەرێنی زیاتریان هەیە لە خوێندکارانی نێرینە بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی، بەڵام ئایا ئەم ئەنجامانە لە سەرانسەری چوارچێوە و شوێنە پەروەردەییەکان ڕاستن یان نا، ئەمە پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی گشتگیرتر هەیە.

> ”زۆرێک لە تاکەکان ئاماژە بە هێزی فەلسەفی و کولتووری و هەژموونی ئینگلیزی دەکەن“

بڵاوبوونەوەی زمانی ئینگلیزی و وەشانەکانی لە وڵاتە جیاوازەکاندا، کە پێیدەوترێت ئینگلیزی جیهانییەکان، بووەتە هۆی پاڵنەرێک بۆ ژمارەیەک توێژەر بۆ دیاریکردنی هەڵوێستی خوێندکارانی ئینگلیزی بەرامبەر بە بەکارهێنانی لە چوارچێوەی جیاوازدا. نموونەیەک کە شایەنی پەیڕەوکردنە، مۆدێلی بازنەی ناوەندیی کاچرو(١٩٨٥)ە، کە پاڵنەرێکە بۆ ماتسودا(٢٠٠٠) بۆ دیاریکردنی هەڵوێستی فێرخوازانی گەنجی ژاپۆنی بەرامبەر بە بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی. ئەنجامەکان دەریانخست کە ئەم فێرخوازانە دیدگای ئەرێنییان بۆ ئینگلیزی ژاپۆنی وەک جۆرێک لە ئینگلیزییە جیهانییەکان نەبووەو پێیان باشە فێری وەشانی قسەکەرانی زمانی دایکی ببن. بە هەمان شێوە، فریدریش(٢٠٠٠) ڕاپرسییەکی ئەنجامدا بە مەبەستی دیاریکردنی هەڵوێستی

فێرخوازانی بەڕازیلی پەیوەست بە ئینگلیزیەوە، بۆی دەرکەوت کە بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی فێرخوازان بۆ بەشداریکردن لە کارلێکە نێودەوڵەتییە جۆراوجۆرەکان بەهێزدەکات. موتار(٢٠١٩) ئاماژەی بەوەدا کە هەڵوێست بەشێکی گەورەی هەیە لە دیاریکردن و ئاڕاستەکردنی ڕەفتاری فێرخوازان، لە کۆتاییدا دەبێتە هۆی دەستکەوتی زمانی دووەم. کیرکپاتریک و شو(٢٠٠٢) توێژینەوەیەکیان بۆ لێکۆڵینەوە لە هەڵوێستی فێرخوازانی زمانی چینی لە ئاستی زانکۆدا بەرامبەر بە جۆرەکانی زمانی چینی و ئینگلیزی زمانە ڕەسەنەکان ئەنجامدا. دۆزینەوەکانیان دەریانخستووە کە خوێندکاران حەزیان لە فۆرمەکانی زمانی ئینگلیزی ڕەسەن کردووە. هەروەها هیلیارد(٢٠١٤) هەڵوێستی ئەرێنی خوێندکارانی بەرامبەر زمانی ئینگلیزی نیشاندا و پێیوابوو کە سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی پێویستە لە وڵاتانی ئاسیادا سیستماتیک بێت. زیاتر لەگەڵ چوارچێوەی ئەم توێژینەوەیەدا هاوتەریب بێت، ئەبو-سنوبەر(٢٠١٧) لێکۆڵینەوەی لە خوێندکارانی زانکۆ لە وڵاتانی جیهانی عەرەبی و چۆنیەتی هەستکردنیان بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی کرد. بە هەمان شێوە موتەر(٢٠١٩) بۆی دەرکەوت کە تێڕوانینە ئەرێنییەکانی خوێندکارانی عێراق بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە سەرانسەری ڕەگەز و زانکۆکاندا جیاواز نەبوون.

> ” خوێندکارانی مێینە بەتایبەتی هەڵوێستی ئەرێنی زیاتریان هەیە لە خوێندکارانی نێرینە بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی “

پەروەردەی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراق: سیاسەت و پەروەردە:

لەم ڕۆژانەدا زمانی ئینگلیزی بووەتە ئەو زمانەی کە ملیۆنان کەس لە جیهاندا وەک ئامرازێکی پەیوەندیکردن بەکاریدەهێنن. زوغوڵ(٢٠٠٣) لە وتارەکەیدا سەبارەت بە پێداگۆژیی زمانی ئینگلیزی لە جیهانی عەرەبیدا ئاماژەی بەوە کردووە کە وڵاتانی ئاسیا و بەتایبەت ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەڕووی پەیوەندیکردنەوە لەڕووی پەروەردەی ئینگلیزییەوە بە خێرایی گەشەدەکەن، بەڵام هێشتا خوێندکاران لە هەرێمی کوردستانی عێراق لە قۆناغی ناوەندی و ئامادەیی تووشی کێشەی جددی لە پەیوەندیکردن بە زمانی ئینگلیزی دەبنەوە. جگە لەوەش پێدەچێت خوێندکارانی هەرێمی کوردستان پێویستیان بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی هەبێت بۆ پەیوەندیکردن و کارکردن لەسەر ئاستی

نێودەوڵەتی. لەمبارەیەوە حکومەتی هەرێمی کوردستان (٢٠٠٧) بڕیاریدا مەنهەجێکی نوێی زمانی ئینگلیزی بە ناوی سەنراپز بۆ قۆناغی ناوەندی و ئامادەیی دابڕێژێت، کە تیشک دەخاتە سەر چوار کارامەیی گرنگ کە بریتین لە نووسین و خوێندنەوە و گوێگرتن و قسەکردن(ئەمین، ٢٠١٧).

هەروەک ئاماژەمان پێدا حکومەتی هەرێمی کوردستان لە ساڵی (٢٠٠٧)ەوە هەنگاوی بەرچاوی بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندن ناوە. بەم پێیە زمانی ئینگلیزی لە پۆلە سەرەتاییەکان لە قوتابخانەکاندا ناسێندرا، هەروەها پێشخستنی بیرکردنەوەی داهێنەرانە لە پۆلەکاندا خرایە نێو پرۆگرامی خوێندنی قوتابخانەکانەوە. (سەنراپز بۆ کوردستان) ماڵپەڕی فەرمی مەنهەجی نوێی خوێندن وەک مەنهەجێکی تەواوەتی ئینگلیزی پێناسەدەکات، کە تایبەت بۆ قوتابیانی سەرەتایی و ناوەندیی نووسراوە. "مەنهەجەکە ڕێبازێکی کارلێککەرانەی هەیە، کە گوێگرتن و قسەکردن و خوێندنەوە و نووسین بەیەکەوە دەبەستێتەوە بە گرنگیدانێکی ڕوون بە پێکهاتە ڕێزمانییەکان. ڕێبازێکی سەرنجڕاکێشە بۆ فێربوون لە ڕێگەی یەکە هاندەرەکانی سەر بنەمای بابەتیەکان و نووسینی سەرکێشی و زۆر شتی تر، ناساندنی زمانەکان و چالاکییە جیاوازەکان"(سەنراپز بۆ کوردستان).

کۆلێژەکانی کوردستانی عێراق کە لەلایەن دەوڵەتەوە پارەیان بۆ دابیندەکرێت، تێچووی خوێندن ناسەپێنن، هەروەها شوێنی نیشتەجێبوون و خزمەتگوزاریی بێبەرامبەر بۆ خوێندکارانی دەرەوەی شار دابیندەکەن(ئەمین، ٢٠٢٠). لە ئەنجامدا ژمارەی فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی (EFL) لە قوتابخانە سەرەتاییەکان و باخچەی ساوایاندا بە شێوەیەکی بەرچاو بەرزبووەتەوە، ئەمەش بووەتە هۆی دامەزراندنی هەردوو دامەزراوەی دەوڵەتی و تایبەت و قوتابخانە کە زمانی ئینگلیزی وەک میدیای فێرکردن بەکاردەهێنن. لە کوردستانی عێراق پێنج ئاستی جیاوازی کۆلێژ لە زانکۆ دەوڵەتییەکان هەیە کە دەرچوانیان بڕوانامەیان بۆ وانەوتنەوە بە زمانی ئینگلیزی پێدەدرێت.

•کۆلێژی زمانەکان لە زانکۆ دەوڵەتییەکان (لە هەموو زانکۆکانی دەوڵەتی و ئەهلی بەردەستە).

•کۆلێژی هونەر (لە هەموو زانکۆکانی دەوڵەت بەردەستە).

•کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەتی (لە هەموو زانکۆکانی دەوڵەت بەردەستە).

•کۆلێژی پەروەردە و زانستە مرۆییەکان (لە هەندێک زانکۆی دەوڵەت بەردەستە).

•کۆلێژی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی (لە زانکۆ ئەهلییەکان بەردەستە).

بە پشتبەستن بەو شتانەی لە سەرەوە باسمان کرد، زانیارییەکی ناتەواو لەسەر دیدگای خوێندکاران سەبارەت بە بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی هەیە، هەرچەندە حکومەتی هەرێم بۆ بەدەستهێنانی ئەم زمانە هانیاندەدات و هەڵوێستی خوێندکاران و ئەو گۆڕاوانەی کە کاریگەرییان لەسەر پرۆسەی فێربوونی زمانەکەیان هەیە، گرنگییەکی کەمیان پێدراوە. بۆیە ڕەنگە لێکۆڵینەوەکانی ئێستا زانیاریی پێویست لەسەر لایەنە جیاوازەکانی فێرکردنی زمانی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراقدا بخاتەڕوو. بۆ چارەسەرکردنی ئەم بۆشاییانە، ئەم لێکۆڵینەوەیە لە هەڵوێستی فێرخوازانی کوردی EFL و هۆشیارییان بۆ جۆرەکانی ئینگلیزی بەتایبەت ئینگلیزی کوردی تاوتوێ کردووە. هەروەها لێکۆڵینەوەی لەو هۆکارانە کردووە کە ڕەنگە هۆکاری جیاوازی هەڵوێستەکانیان ڕوونبکەنەوە، هەروەها لێکۆڵینەوەی لەو مەبەستانە کردووە کە خوێندکارانی زانکۆی کورد بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی و تێڕوانینەکانیان بۆ سیاسەتەکانی خوێندنی ئینگلیزی لە کوردستانی عێراقدا.

> ” بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی فێرخوازان بۆ بەشداریکردن لە کارلێکە نێودەوڵەتییە جۆراوجۆرەکان بەهێزدەکات “

ئەم پرسیارە توێژینەوەییانەی خوارەوە وەڵام دراونەتەوە:

پ١. خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی چ هەڵوێستێکیان هەیە؟

پ٢. خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی چ هەڵوێستێکیان هەیە؟

پ٣. ئایا خوێندکارانی نێر و مێ لەڕووی هەڵوێستەکانیانەوە بەرامبەر فێربوونی زمانی ئینگلیزی جیاوازن؟

پ٤. ئایا هەڵوێستی خوێندکاران بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە سەرانسەری پسپۆڕییەکانی زانکۆدا جیاوازە؟

شێواز:

دیزاینی توێژینەوەکە:

توێژینەوەی ئێستا دیزاینێکی شێوازی تێکەڵاوی بەکارهێناوە، کە هەردوو ڕێبازی توێژینەوەی چۆنایەتی و چەندایەتیی لەخۆگرتووە. توێژینەوەی چۆنایەتی

ڕۆڵێکی گرنگ لە زانستەکانی ڕەفتاردا دەگێڕێت، بە ئامانجی ئاشکراکردنی هاندەرە بنەڕەتییەکانی ڕەفتار. ئەم جۆرە لێکۆڵینەوەیە لە کاریگەرییە جۆراوجۆرەکان دەکۆڵێتەوە، کە فێرخوازان هاندەدەن بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی دیاریکراو مامەڵە بکەن(کومار، ٨،٢٠٠٨).

ژینگەی توێژینەوە:

بۆ مەبەستی ئەم توێژینەوەیە، کۆی گشتی (٣٠٠) خوێندکاری زانکۆ (لە هەردوو ڕەگەزی نێر و مێ) لە زانکۆ دەوڵەتی و ئەهلییەکانی عێراق و کوردستان، واتە زانکۆی سلێمانی و زانکۆی گەشەپێدانی مرۆیی، وەک بەشداربووان بە بەکارهێنانی سامپڵی ئاسانکاری هەڵبژێردران، بەشداربووان نزیکەی دە ساڵ زمانی ئینگلیزییان خوێندبوو. ئەوان خوێندکار بوون کە لە پسپۆڕییە جیاوازەکان لە چوارچێوەی زانستە نەرمەکاندا ناویان تۆمارکردبوو، وەک مێژوو و زمان و ئەدەبی کوردی، زمان و ئەدەبی عەرەبی، بانکی و دارایی، هەروەها زانستە ڕەقەکان لەوانەش پزیشکی ددان و تەکنەلۆژیای زانیاری. گرنگە ئاماژە بەوە بکەین کە خوێندکارانی زانکۆ بەهۆی سەقامگیری و ڕەوایی و بەشداری چالاکانەیان لە چالاکییە ئەکادیمی و کۆمەڵایەتی و پیشەییەکاندا هەڵبژێردران(کیرکپاتریک و شو، ٢٠٠٢؛هی و لی،٢٠٠٩).

ئامراز و ڕێکارەکان:

بۆ کۆکردنەوەی زانیارییەکان، پرسیارنامەیەک وەک ئامرازی سەرەکی توێژینەوەکە بەکارهێنرا. بەپێی دۆرنی و تاگوچی(٢٠١٠)، پرسیارنامەکان بە یەکێک لەجێی متمانەترین ڕێگاکانی کۆکردنەوەی زانیاریی لە توێژینەوەکانی زمانی دووەمدا دادەنرێت. ئامێرەکە هەردوو داتای چەندایەتی و چۆنایەتیی دروستکرد، لەگەڵ شیکاری بە پلەی یەکەم ڕێبازێکی چەندایەتیی پەیڕەوکرد. وەڵامەکان لەسەر پێوەرێک لەنێوان (١ بۆ ٦) تۆمارکران، لەگەڵ وەسفکەرەکانی وەک SD (بەتوندی ناڕازیم)، D (ناڕازیم)، SLD (کەمێک ناڕازیم)، SLA (کەمێک ڕازیم)، A (ڕازیم)، SA (بە توندی ڕازیم).

پرسیارنامەکە لە (٤٠) پرسیاری هەڵبژاردن پێکهاتبوو، کە لە سێ بەشدا پۆلێنکرابوون:

بەشی یەکەم: هەڵوێستەکان بەرامبەر بە زمانی ئینگلیزی.

بەشی دووەم: هەڵوێستەکان بەرامبەر بە سیاسەتی ئێستای پەروەردەی ئینگلیزی.

بەشی سێیەم: هەڵوێستەکان بەرامبەر بە مەبەستەکانی فێربوونی زمانی ئینگلیزی.

سەرەڕای ئەوەش، بەشی چوارەم زانیاری دیمۆگرافی وەک ڕەگەز، تەمەن، نمرەی

کۆلێژ، پسپۆڕی و ساڵی دەستپێکردنی فێربوونی ئینگلیزی لەخۆگرتبوو.

ئەنجامەکان

هەڵوێستەکان بەرامبەربە فێربوونی زمانی ئینگلیزی

یەکەم پرسیاری توێژینەوەکە ئامانجی لێکۆڵینەوە بوو لە هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆی کوردی عێراق بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی. خشتەی یەکەمی خوارەوە فرێکوێنسی و ڕێژەی سەدی وەڵامەکانی بەشداربووان لەم ڕووەوە نیشاندەدات.

خشتەی (١)

فرێکوێنسی و ڕێژەی سەدی هەڵوێستی بەشداربووان بەرامبەر بە ELL

	Part I. Your attitudes toward English	SD	D	SLD	SLA	A	SA
1	English is an international language.	2(%)	21	1	6	104	166
2	English is the language used most widely in the world.	5	5	7	27	120	136
3	Knowing English is important in understanding people from other countries.	0	0	8	40	112	140
4	Knowing English is important in understanding the cultures of English-speaking countries, like the USA or the U.K.		1	2	31	127	139
5	If I have a chance, I would like to travel to English-speaking countries, like USA or UK.	2			21	111	166
6	I do not like learning English.	235	51	2	0	0	12
7	British English and American English are the major varieties of English in the world.	0	0	9	51	117	123
8	Many varieties of English exist in the world.			8	43	170	79
9	Non-native English speakers can also speak Standard English. (Here, Standard English refers to English spoken in English-speaking countries, like USA or UK.)	0	3	8	27	181	81
10	As long as people understand me, it is not important which variety of English I speak.	28	31	20	43	113	65
11	Like ―Singaporean English and ―Indian English, Kurdistan should have its own variety of English: ―Kurdistan English.	66	40	38	28	80	48
12	When I speak English, I want to sound like a native speaker.	29	30	12	3	110	116
13	When I speak English, I want to be identified clearly as Kurdish.	126	42	18	69	26	19

شیکاریی وەڵامەکانی بڕگەی یەکەم ئاماژەی بەوەدا کە (٨٧٪)ی بەشداربووان لەگەڵ جەماوەری نێودەوڵەتی زمانی ئینگلیزیدا هاوڕان یان بە توندی هاوڕان. بە هەمان شێوە وەڵامی بڕگەی دووەم دەرکەوتووە کە (٨٧٪)ی بەشداربووان پێیان وایە زمانی ئینگلیزی زۆرترین زمانی بەکارهێنراوە لە جیهاندا. بە هەمان شێوە (٨٤٪)ی بەشداربووان ئارەزووی زانینی زمانی ئینگلیزییان بۆ تێگەیشتن لە کەسانی وڵاتانی دیکە نیشانداوە(بڕگەی ٣). بۆ بڕگەی چوارەم کە دیدگاکانی لایەنە کولتوورییەکانی وڵاتانی زمان ئینگلیزی وەک ئەمریکا یان بەریتانیا کردە ئامانج، (٨٩٪)ی بەشداربووان هاوڕابوون یان بە توندی هاوڕابوون. ئەو زانیاریانەی کە بۆ بڕگەی پێنجەم بەدەستهاتوون، کە لێکۆڵینەوە لە خواستی ئەوان بۆ گەشتکردن بۆ وڵاتانی زمان ئینگلیزی وەک ئەمریکا یان بەریتانیا دەکەن، دەریخستووە کە (٩٢٪) ڕازیبوون یان بە توندی ڕازیبوون. بە پێچەوانەوە بۆ بڕگەی شەشەم کە پرسیاری "من حەزم لە فێربوونی زمانی ئینگلیزی نییە"، تەنیا (٤٪) ی بەشداربووان هاوڕابوون یان بە توندی هاوڕابوون. سەبارەت بە بڕگەی حەوتەم، (٨٠٪)ی بەشداربووان هاوڕان یان بە توندی هاوڕان لەسەر ئەوەی کە ئینگلیزی بەریتانی و ئینگلیزی ئەمریکی دوو جۆری بەناوبانگی ئینگلیزین لە جیهاندا. بە هەمان شێوە وەڵامەکانی بڕگەی (٨، ٨٣٪) ڕێککەوتنیان سەبارەت بە بوونی چەندین جۆری ئێستای ئینگلیزی لە جیهاندا ئاشکراکرد. لە پەیوەندیی لەگەڵ بڕگەی (٩، ٦٨.٧٪)ی بەشداربووان لەسەر توانای ئەو کەسانەی کە خەڵکی ڕەسەن نین بۆ بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی ستاندارد هاوڕابوون. سەبارەت بە بڕگەی (١٠، ٥٩٪)ی بەشداربووان یان هاوڕابوون یان بە توندی هاوڕابوون، کە گرنگ نییە بە کام جۆری ئینگلیزی قسە دەکەن بە مەرجێک خەڵک لێی تێبگەن. بۆ بڕگەی (١١، ٤٣٪)ی بەشداربووانی هەڵبژێردراو هاوڕابوون یان بە توندی لەگەڵ وەڵامەکاندا بوون. سەرەڕای ئەوەش، (٧٥٪)ی بەشداربووان هاوڕابوون یان بە توندی هاوڕابوون کە قسەکردنیان وەک قسەکەرانی زمانی دایک بێت، دەکرێت لایەنێکی گرنگ بێت لە ژینگەکانی قسەکردندا(بڕگەی ١٢). لە کۆتاییدا ئەنجامەکان دەریانخست کە تەنها (١٥٪)ی بەشداربووان پێیان باشە لە کاتی قسەکردن بە زمانی ئینگلیزی بەڕوونی وەک کورد بناسرێنرێن.

هەڵوێستەکان بەرامبەر بە سیاسەت و پەروەردەی زمانی ئینگلیزی:

پرسیاری دووەمی توێژینەوەکە لێکۆڵینەوەی کرد لە هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆی کورد بەرامبەر بە سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی لە ناوچەکەدا. خشتەی (٢) فرێکوێنسی و ڕێژەی سەدی وەڵامەکان نیشاندەدات.

خشتەی (٢)

فرێکوێنسی و ڕێژەی سەدی هەڵوێستی بەشداربووان بەرامبەر بە سیاسەتی زمانی ئینگلیزی

	Part II: Your attitudes toward the current English education policy	SD	D	SLD	SLA	A	SA
1	All Kurdish students should learn English.	2	0	61	61	89	138
2	Kurdistan college students should use English in either spoken or written communications with each other.	30	25	22	35	106	82
3	English education should start from elementary school in Kurdistan.	34	51	7	28	38	142
4	English should not be a compulsory subject in the National College Entrance Examination in Kurdistan.	108	90	50	27	15	10
5	I would not take English if it were not a compulsory subject in school.	129	88	47	8	24	4
6	If English were not taught at school, I would study it on my own.	7	58	25	56	32	122
7	Oral language skills are more important than literacy skills in college English education.	21	41	42	56	123	17
8	College English classes should be entirely conducted in English.	25	42	21	15	121	76
9	College classes should be conducted in both English and Kurdish.	28	88	12	35	108	29
10	Besides English classes, other college classes, such as Math, should be also conducted in English.	13	23	8	67	119	70
11	I am satisfied with the English education policy in the Kurdistan region.	44	86	10	43	103	14
12	I am satisfied with the English education curriculum in the Kurdistan region.	31	73	21	45	93	37
13	I am satisfied with the English learning textbooks and other materials used in our school.	22	80	31	43	58	66
14	I am satisfied with the English teaching methods used in our school.	48	43	59	21	91	38
15	American English is the best model for Kurdish learners of English.	22	39	49	20	39	131
16	British English is the best model for Kurdish learners of English.	14	71	45	24	113	33
17	I prefer native speakers rather than non-native speakers as my English teachers.	23	37	28	42	84	86

ئەنجامەکان بۆ بڕگەی یەکەم ئاماژەیان بەوە کردووە کە (٧٩٪)ی بەشداربووان ڕازیبوون یان بە توندی هاوڕان لەسەر ئەوەی کە هەموو خوێندکارە کوردەکان فێری زمانی ئینگلیزی بن. بۆ بڕگەی دووەم، (٦٢٪)ی بەشداربووان هاوڕان یان بە توندی

هاوڕان لەسەر ئەوەی کە خوێندکارانی کۆلێژەکانی کوردستان لە گفتوگۆی قسەکردن یان نووسراودا زمانی ئینگلیزی بەکاربهێنن. بەهەمان شێوە بۆ بڕگەی (٣، ٦٣٪)ی بەشداربووان پێداگرییان لەسەر دەستپێکردنی خوێندنی ئینگلیزی لە قوتابخانە سەرەتاییەکانی کوردستاندا کردووە. سەبارەت بە بڕگەی چوارەم، کە لە دیدگای بەشداربووان دەکۆڵێتەوە، کە ئایا زمانی ئینگلیزی دەبێت بابەتێکی ناچاری بێت لە تاقیکردنەوەی وەرگرتنی کۆلێژی نیشتمانی لە کوردستان، تەنها (٨٪) هاوڕابوون یان بە توندی لەگەڵ ئەم خاڵەدا بوون. بە هەمان شێوە، سەبارەت بە بڕگەی پێنجەم، تەنیا (٩٪)ی بەشداربووان هاوڕان لەسەر بیرۆکەی ئەوەی کە بڕاردەی فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە قوتابخانە وەک بابەتێک کە بە بتوانن بە ویستی خۆیان فێری ببن یان نا. لە بەرامبەردا بۆ بڕگەی شەشەم، (٥١٪) ئاماژەیان بەوە کردووە کە ئینگلیزی دەخوێننەوە. بۆ بڕگەی (٧، ٤٧٪)ی بەشداربووان هاوڕان لەسەر گرنگی توانای زمان لە خوێندنی ئینگلیزی کۆلێژدا. ئەنجامەکانی بڕگەی (٨) ئاماژەیان بەوە کردووە کە (٦٥٪)ی بەشداربووان ڕەزامەندییان لەسەر بەکارهێنانی زمانی ئینگلیزی وەک زمانی سەرەکی فێرکردن لە پۆلەکانی کۆلێژدا دەربڕیوە. بەپێی ئەنجامەکانی بڕگەی (٩، ٤٧٪)ی بەشداربووان ڕازیبوون یان بە توندی ڕازیبوون لەسەر وەرگرتنی وانەکانی کۆلێژ بە هەردوو زمانی ئینگلیزی و کوردی. سەبارەت بە بڕگەی (١٠، ٦٣٪) ی بەشداربووان ڕازیبوون یان بە توندی ڕازیبوون لەگەڵ فێرکردنی وانەکانی تری کۆلێژ بە زمانی ئینگلیزی، وەک بیرکاری، جگە لە وانەی ئینگلیزی. بۆ بڕگەی (١١، ٣٠٪) ی بەشداربووان ڕەزامەندیی خۆیان لە سیاسەتی پەروەردەی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان دەربڕیوە. سەرەڕای ئەوەش، (٤٣٪)ی بەشداربووان بۆیان دەرکەوتووە کە ڕێبازی پەروەردەیی گشتییان قبوڵکردووە یان بە توندی هاوڕان. بەڵام ئەنجامەکان بۆ بڕگەی (١٣) ئاماژەیان بەوە کردووە کە (٤٣٪)ی بەشداربووان ناڕازیبوون لە مەنهەجی خوێندنی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان. سەبارەت بە بڕگەی (١٤، ٤١٪) لە کتێبی فێربوونی زمانی ئینگلیزی و ئەو کەرەستانەی دیکە کە لە قوتابخانەکاندا بەکاردەهێنرێن ڕازیبوون. بۆ بڕگەی داهاتوو (٤٣٪) ڕازیبوون بەو شێوازانەی فێرکردنی ئینگلیزی کە لە قوتابخانەکانیاندا بەکاردەهێنرێن. بە پشتبەستن بە ئەنجامەکانی بڕگەی (١٦، ٦٠٪)ی بەشداربووان پێیان وابوو کە ئینگلیزی ئەمریکی باشترین مۆدێلە بۆ فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی کوردی. سەبارەت بەو پرسیارەی کە ئایا ئینگلیزی بەریتانی باشترین مۆدێلە بۆ فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی کوردی، (٤٩٪)ی بەشداربووان هاوڕابوون یان بە توندی لەگەڵ یەکێک لە بەدیلەکاندا هاوڕان. لە کۆتاییدا، بۆ بڕگەی (٢٠)، ئەنجامەکان

دەریانخست کە تەنها (٥٧٪)ی بەشداربووان پێیان باشە بە زمانی ئینگلیزی لەگەڵ ئەو قسەکەرانەی کە زمانی دایکیان ئینگلیزییە نەوەک لەگەڵ ئەو قسەکەرانەی کە زمانی دایکان ئینگلیزی نییە.

> ” تێڕوانینە ئەرێنییەکانی خوێندکارانی عێراقی بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە سەرانسەری ڕەگەز و زانکۆکاندا جیاواز نەبوون “

هەڵوێستەکان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لەڕووی ڕەگەزەوە

پرسیاری سێیەمی توێژینەوەکە باس لە هەڵوێستی خوێندکارانی نێر و مێی زانکۆی کورد بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی کرا. بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، لە سەرەتادا ئاساییبوونی زانیارییە کۆکراوەکان پشکنینیان بۆ کرا. ئەنجامەکان سەبارەت بە گریمانەی ئاساییبوون لەم خشتەیەی خوارەوەدا خراوەتەڕوو.

خشتەی (٣)

ئاساییبوونی زانیارییە کۆکراوەکان

Table 3
Normality of the Collected Data

N	Skewness		Kurtosis	
Statistic	Statistic	Std. Error	Statistic	Std. Error
300	-2.122	.141	4.087	.281
300	-1.927	.141	4.747	.281
300	-.867	.141	.077	.281
300	-.929	.141	1.024	.281
300	-2.010	.141	8.224	.281
300	3.700	.141	13.818	.281
300	-.675	.141	-.309	.281
300	-.541	.141	.393	.281
300	-1.149	.141	2.893	.281
300	-.826	.141	-.510	.281
300	-.136	.141	-1.473	.281
300	-1.135	.141	-.181	.281
300	.523	.141	-1.126	.281
Valid N (listwise)		300		

بەو پێیەی بەهاکانی skewness و kurtosis ناچنە مەودای (-٢ بۆ +٢)، دەتوانرێت بڵێین کە داتا کۆکراوەکان بە شێوەیەکی ئاسایی دابەشنەکراون. بۆیە بۆ شیکردنەوەی

جیاوازییە ڕەگەزییەکان لە تێڕوانینەکانی فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا، تاقیکردنەوەی مان-ویتنی وەک تاقیکردنەوەیەکی ناپارامێتری ئەنجامدرا. ئامارە وەسفکراوەکان لە خشتەی (٤)ی خوارەوەدا هاتووە.

خشتەی (٤)

ئاماری وەسفکەر لە سەرانسەری ڕەگەزدا

Table 4
Descriptive Statistics across gender

	Gender	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Attitudes	Male	180	147.97	26634.50
	Female	120	154.30	18515.50
	Total	300		

وەک لە خشتەکەدا دەردەکەوێت، پلەی مامناوەندی بۆ مێینەکان کەمێک زیاترە لە پلەی نێرەکان، بەڵام خشتەی (٥)ی خوارەوە ئەنجامەکانی مان-ویتنی یو ڕاپۆرت دەکات و گرنگی جیاوازییەکان ئاشکرادەکات.

خشتەی (٥)

جیاوازی هەڵوێستی قوتابی نێر و مێ

Table 5
Difference between male and female students' attitudes

	Attitudes
Mann-Whitney U	10344.500
Wilcoxon W	26634.500
Z	-.621
Asymp. Sig. (2-tailed)	.535
a. Grouping Variable: Gender	

بەپێی خشتەکە، بەهای (p) کەمترە لە ٠.٠٥ (٥.٣٥) و بەمجۆرە هیچ جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لەنێوان هەڵوێستی نێر و مێ سەبارەت بە فێربوونی زمانی ئینگلیزیدا نییە. بە واتایەکی تر، بە پشتبەستن بە ئەنجامەکان، ڕەنگە دەربکەوێت کە هەردوو ڕەگەزەکە هەمان بۆچوونیان سەبارەت بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستان هەیە.

هەڵوێستەکان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لەڕووی بەشی خوێندنەوە

پرسیاری کۆتایی توێژینەوەکە لێکۆڵینەوەی لەوە کرد کە ئایا جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لە دیدگای خوێندکاران لە سەرانسەری پسپۆڕییەکان (ئینگلیزی و نائینگلیزی) لەسەر فێربوونی زمانی ئینگلیزی هەیە یان نا. خشتەی (٦)ی خوارەوە وەسفکەر بۆ هەردوو جۆری سەرەکی نیشاندەدات.

خشتەی (٦)

ئەنجامی ئاماری وەسفکەری داتاکان

Table 6
Results of Descriptive Statistics of the Data

	Major1	N	Mean Rank	Sum of Ranks
Attitudes	En-Stu	180	152.49	27447.50
	No-En-Stu	120	147.52	17702.50
	Total	300		

وەک لە خشتەی (٦)دا هاتووە، پلەی ڕێژەی ئاسایی گروپی نائینگلیزی سەبارەت بە دیدگاکان بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی بەرزترە. خشتەی (٨) زیاتر جیاوازییە ئامارییە گرنگەکان ئاشکرادەکات.

خشتەی (٧)

جیاوازی هەڵوێستی قوتابیانی ئینگلیزی و نائینگلیزی

Table 7
Difference between English and non-English students' attitudes

	Attitudes
Mann-Whitney U	10442.500
Wilcoxon W	17702.500
Z	-.487
Asymp. Sig. (2-tailed)	.626
a. Grouping Variable: Major1	

بەپێی خشتەی (٧)، دەتوانرێت دەربکەوێت کە جیاوازییەکی ئاماری بەرچاو لەنێوان هەڵوێستەکان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لەنێوان ئەو خوێندکارانەی کە پسپۆڕن لە زمانی ئینگلیزی و ئەوانەی کە پسپۆڕن لە بوارەکانی نائینگلیزیدا نییە($p <$ ٠,٠). بە واتایەکی تر، بە پشتبەستن بە دۆزینەوەکانمان، ڕەنگە بگەینە ئەو ئەنجامەی کە پسپۆڕییەکانی خوێندکاران کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر هەڵوێستەکانیان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستاندا نییە.

ئەنجامگیری:

زمانی ئینگلیزی ناوبانگێکی جیهانی بەدەستهێناوە و بە شێوەیەکی بەرفراوان بۆ پەیوەندیی نێوان کولتوورەکان بەکاردەهێنرێت، ئەمەش بووەتە هۆی زاڵبوونی زمانەکە بەسەر زمانەکانی دیکەدا تا ڕادەیەکی بەرچاو. هۆکاری جۆراوجۆر بەشدارن

لە بەدەستهێنانی زمانێکی بیانی، لەوانە هەڵوێست و دڵەڕاوکێ و دەرئەنجامی فێربوون و لێهاتوویی و زیرەکی و ناسنامەی کەسی و تەمەن. لەنێو ئەم هۆکارانەدا، هەڵوێستی فێرخوازان بەتایبەتی لە فێربوونی زماندا بە گرنگ دادەنرێت. لەم لێکۆڵینەوەیەدا تیشکخرایە سەر پشکنینی هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆ بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە چوارچێوەیەکی کوردیدا. بۆ لێکۆڵینەوە لە هەڵوێستی خوێندکارانی زانکۆی کورد بەرامبەر بە خوێندنی ئینگلیزی لە هەرێمی کوردستانی عێراق، پرسیارنامەیەک بۆ (٣٠٠) خوێندکار بەڕێوەچوو، وەڵامەکانیان بەوردی شیکرایەوە. دۆزینەوەکان دەریانخستووە کە خوێندکارە کوردەکان هەڵوێستی ڕەفتاری ئەرێنییان نواندووە و لە کاتی پەیوەندیکردن لە پۆلەکانی زمانی ئینگلیزیدا هەستیان بە ئاسوودەیی کردووە. جگە لەوەش بەشداربووان لە کوردستانەوە ناکۆکییان لەگەڵ ئەو تێڕوانینە دەربڕی کە قسەکردن بە ئینگلیزی هەستی دڵەڕاوکێ یان نیگەرانی لێدەکەوێتەوە. ئەوان شانازییان بە قسەکردن و خوێندن و پراکتیزەکردنی زمانی ئینگلیزی و هەروەها پەیوەندیکردن لەگەڵ ئەو هاوڕێیانەی کە بە ئینگلیزی قسە دەکەن نیشاندا. جگە لەوەش، خوێندکارانی زانکۆی کورد بە بەکارهێنانی دەستەواژەی وەک 'متمانە'، 'ئارام'، 'توانای دەربڕینی خۆمان' و 'شارەزایی زمانی ئینگلیزی کەسایەتیمان بەرز دەکاتەوە'، هەڵوێستەکانیان خستەڕوو. تێبینی کرا کە زۆرینەی بەشداربووانی کورد بە توندی ئەو بیرۆکەیەیان ڕەتکردەوە کە قسەکردن بە ئینگلیزی لەبەردەم خوێندکارانی دیکەدا دەتوانێت ببێتە هۆی هەستکردن بە شەرمەزاری.

> ”خوێندکاران لە هەرێمی کوردستانی عێراق لە قۆناغی ناوەندی و ئامادەیی تووشی کێشەی جددی لە پەیوەندیکردن بە زمانی ئینگلیزی دەبنەوە“

دۆزینەوەکان داتای وەسفکەریان سەبارەت بە هەڵوێستی فێرخوازانی زانکۆی کورد بەرامبەر بە خوێندنی ئینگلیزی پێشکەش کرد و بە گشتی هەڵوێستەکانیان ئەرێنییە. شیکاری داتاکان دەرکەوت کە خوێندکارە کوردەکان خوێندنی زمانی ئینگلیزی بە گرنگ دەزانن، ئەمەش وایان لێدەکات هەست بە پەروەردە و زانیاریی زیاتر بکەن. بەپێی وەڵامەکان، خوێندکارانی کورد لە هەرێمی کوردستانی عێراق پێشبینی ئەنجامێکی باشتر لە بابەتەکانی ئینگلیزیدا دەکەن. بەپێی دەرئەنجامەکانی توێژینەوەکە، زۆرینەی

بەشداربووان هاوڕان لەسەر ئەوەی کە شارەزایی لە زمانی ئینگلیزیدا ئامانجێکی گرنگە لە ژیانیاندا. جگە لەوەش نیشانیاندا کە چێژیان لە خوێندنی زمانە بیانییەکان وەرگرتووە و زیاتر هەستیان بە متمانە بەخۆبوون کردووە. ئەمەش بە شێوەیەکی سەرەکی بۆ ئارەزووی فێربوون و قسەکردن بە زمانی ئینگلیزی دەگەڕێتەوە.
دۆزینەوەکان لەگەڵ توێژینەوەیەکدا دەگونجێت کە ئەبو-مەلهیم(٢٠١٩) ئەنجامی داوە، کە لێکۆڵینەوەی لە هەڵوێستی خوێندکارانی ئوردنی بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی کردووە، کە (٦٤٪)ی خوێندکاران وەڵامی ئەرێنییان داوەتەوە. بە هەمان شێوە، گێتی(٢٠٢٠) لێکۆڵینەوەی لە هەڵوێستی خوێندکارانی زمانی ئینگلیزی وەک زمانێکی بیانی (EFL) کرد بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی لە قوتابخانەی ناوەندیی گشتگیری دێبرێ مارکۆس لە شاری دێبرێ مارکۆس لە ئەسیوپیا و هەڵوێستێکی ئەرێنی لەنێو خوێندکاراندا دۆزیەوە. بەتایبەتی توێژینەوەکە دەریخستووە کە زۆرینەی خوێندکارانی پۆلی (١٠) هەڵوێستێکی ئەرێنییان بەرامبەر بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی نیشانداوە. ئەم دۆزینەوانە لەگەڵ لێکۆڵینەوەکانی دیکەی ئەم بوارەدا یەکدەگرنەوە. چەندین لێکۆڵینەوە ئاماژەیان بەوە کردووە کە خوێندکارە هاندراوەکان زیاتر خاوەنی متمانەی زیاترن بە زمانی دووەمیان، ئەمەش دەبێتە هۆی زیادبوونی ئارەزووی پەیوەندیکردن(براون، ٢٠٠٠؛ ئێلیس، ١٩٩٤؛ نۆلز، ٢٠٠٠).

> ” پێدەچێت خوێندکارانی هەرێمی کوردستان پێویستیان بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی هەبێت بۆ پەیوەندیکردن و کارکردن لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی “

دەرەنجامەکانی توێژینەوەکە سەبارەت بە هەڵوێستی ئەرێنی خوێندکارانی کورد بەرامبەر بە سیستەمی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی بە پێچەوانەی توێژینەوەکانی پێشووترە(حەمە کەریم، ٢٠١٨؛ عەبدوڵلا، ٢٠١٥). بۆ نموونە ئەم توێژینەوەیە گۆڕانکارییەکی بەرچاوی لە هەڵوێستی خوێندکارانی کورد بەرامبەر بە زمانی ئینگلیزی بەدیکرد(ئەحمەد و هاوکارانی، ٢٠٢١).
گرنگە ئاماژە بەوە بکەین کە ڕەنگە هۆکاری جۆراوجۆر لە هەڵوێستی ئەرێنی خوێندکارانی کورد بەرامبەر بە خوێندنی زمانی ئینگلیزی بەشداربن. ئەم هۆکارانە دەتوانن بریتیبن

لە بوونی مامۆستایانی زمانی ڕەسەن، کاریگەریی هاوڕێیان و هەڵوێستی دایک و باوک بەرامبەر بە فێربوونی زمان. سەرەڕای ئەوەش، هۆکارە دەرەکییەکانی وەک سیاسەت و ئابووری، کاریگەریی میدیا و پێشکەوتنی تەکنەلۆژی دەتوانن کاریگەرییەکی بەرچاویان هەبێت لەسەر پەرەسەندنی هەڵوێستی ئەرێنی لەنێوان خوێندکارانی زانکۆی کورددا بەرامبەر بە سیاسەتەکانی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی. هەروەها گریمانە دەکرێت کە لەم ڕووەوە هەڵوێستی لەباری دایک و باوکان بەرامبەر بە خوێندنی ئینگلیزی ڕەنگە کاریگەریی لەسەر دیدگای خوێندکاران هەبێت.

> ” خوێندکارە کوردەکان هەڵوێستی ڕەفتاری ئەرێنییان نواندووە و لە کاتی پەیوەندیکردن لە پۆلەکانی زمانی ئینگلیزیدا هەستیان بە ئاسوودەیی کردووە “

دەرئەنجام:

لە بواری فێربوونی زماندا، زانایان هەوڵی بەرفراوانیان بۆ ئاشکراکردنی گرنگی هەڵوێستەکان تەرخانکردووە. هەڵوێستەکان کە بە پێکهاتەیەکی بنەڕەتی دادەنرێت لە سەرانسەری هەموو بنەماکاندا، بەهۆی ڕۆڵی گرنگیان لە داڕشتنی گەشەکردنی ڕەفتاری مرۆڤدا، سەرنجی زیاتریان بەدەستهێناوە. ئۆپنهایم(١٩٩٢) هەڵوێستی وەک حاڵەتێکی ئامادەیی پێناسەکردووە، کە ڕەنگدانەوەی مەیلی وەڵامدانەوە یان کاردانەوەیە بەرامبەر بە شتێک بە شێوەیەکی دیاریکراو.

لێکۆڵینەوەکەی ئێستا قوڵبووەتەوە لە هەڵوێستی فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی لە زانکۆ کوردییەکانی عێراق سەبارەت بە فێربوونی زمانی ئینگلیزی، تیشکی خستووەتە سەر ڕەگەز و جیاوازییە گەورەکان. دۆزینەوەکان هەڵوێستێکی ئەرێنییان لە نێوان فێرخوازان بەرامبەر فێربوونی زمانی ئینگلیزی ئاشکراکردووە، هیچ جیاوازییەکی بەرچاو لەنێوان فێرخوازانی نێر و مێدا بەدینەکراوە. ئەمەش لەنێوان فێرخوازاندا ئاماژەیە بۆ هۆشیارییەکی بەکۆمەڵ سەبارەت بە گرنگی زمانی ئینگلیزی وەک ئامرازێکی پەیوەندیکردن. جگە لەوەش، دۆزینەوەکان ئاماژەیان بە هیچ جیاوازییەکی گەورە لەنێوان فێرخوازاندا بە پشتبەستن بە بوارەکەی خوێندنیان نەکردووە. هەرچەندە گۆڕانکارییەکی کەم لە وەڵامەکانی فێرخوازاندا بەدیکرا، بەڵام زۆربەی بەشداربووان ئامادەیی و بەپەرۆشیان بۆ فێربوونی زمانی ئینگلیزی بۆ دەستکەوتە ئەکادیمییەکانیان نیشاندا.

ئەم توێژینەوەیە هەم کاریگەرییە تیۆرییەکان و هەم کاریگەرییە پراکتیکییەکانی لەخۆگرتووە. لە ڕووی تیۆرییەوە، تێڕوانینێکی بەنرخ پێشکەش بە توێژەران و زانایان دەکات، کە وەبەرهێنانیان لە سیاسەتی پەروەردەی زماندا کردووە بە چارەسەرکردنی پرسە گرنگەکان لەناو ئەم بوارەدا. لە ڕوانگەی پراکتیکییەوە، تێڕوانینێکی کرداریی بۆ بڕیاردەرانی هەرێمی کوردستانی عێراق دابیندەکات، داوای دووبارە هەڵسەنگاندنی سیاسەتی پەروەردەی زمانی ئینگلیزی و شێوازەکانی وانەوتنەوە بۆ دانانی ستانداردی نوێ دەکات. سەرەڕای ئەوەش، چوارچێوەی توێژینەوە کە لەم لێکۆڵینەوەیەدا بەکارهاتووە دەتوانێت وەک مۆدێلێک بێت بۆ لێکۆڵینەوەکانی داهاتوو کە مامەڵە لەگەڵ پرسە هاوشێوەکان دەکەن. سەرەڕای ئەوەش بەهۆی دابینکردنی ڕێنماییەکانی بۆ پراکتیکەکانی فێرکردنی ئینگلیزی، توێژینەوەکە ڕەنگە سەرنجی خەڵک لە بوارەکانی بەدەستهێنانی زمانی دووەم، ئینگلیزی جیهانی و فێرکردنی زمانی ئینگلیزی ڕابکێشێت.

سەرچاوەکان:

-Abu-Snoubar، T. K. (2017). An evaluation of EFL students' attitudes toward English language learning in terms of several variables. International Journal of English Language Teaching، 5(6)، 18-34.

-Ali Ahmed، S.، Jabbar Othman، B.، Gardi، B.، Sabir، B. Y.، Burhan Ismael، N.، Abdalla Hamza، P.، & Anwar، G. (2021). Students' Attitudes towards Learning English in the Kurdistan region of Iraq. International Journal of English Literature and Social Sciences، 6(3)، 072- 087.

-Abu-Melhim، A. R. (2009). Attitudes of Jordanian college students towards learning English as a foreign language. College Student Journal، 43(2)، 682-694.

-Ahmed، S. (2015). Attitudes towards English Language Learning among EFL Learners at UMSKAL. Journal of Education and Practice، 6(18)، 6-16.

-Akdamar، H. S. (2020). Students' attitudes towards English in the Turkish secondary school context (Master's thesis، Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

-Amin، M. Y. M. & Mohammadkarimi، E. (2019). ELT Students' attitudes toward the effectiveness the anti-plagiarism software، Turnitin، Applied Linguistics Research Journal، 3(5): 63–75.

-Amin، M. Y. M. (2017). Communication Strategies and Gender Differences; A case study. International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926، 4(3)، 226-238.

-Amin، M. Y. M. (2017). English Language Teaching Methods and Reforms in English Curriculum in Iraq; an Overview. Journal of University of Human Development (UHDJ)،

3(3)، 578-583.
-Amin، M. Y. M. (2018). The Effectiveness of "Training Course for English Teachers In Iraqi Kurdistan" and Improving Teachers' Confidence. International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926، 5(1)، 137-148.
-Amin، M. Y. M.، & Rahimi، A. (2018). Challenges Faced by Novice EFL Teachers. International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926، 5(1)، 149-166.
-Amin، M. Y. M. (2020). Educational Policy in the Age of Covid-19. Unpublished article.
-Arslan MU، Akbarov A. (2012). EFL learners' perceptions and attitudes towards English for specific purposes. Acta Didactica Napocensia.5(4): 25-30.
-Canagarajah، A. S. (1999). Resisting linguistic imperialism in English teaching. Oxford University Press.
-Crystal، D. (1997). English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press. Crystal، D. (2003). English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press. Crystal، D. (March 2008). Two Thousand million? Updates on the statistics of English. English Today، 93(24)، 3-6.
-Dornyei Z. (1990). Conceptualizing motivation in foreign-language learning. Language Learning. 40(1): 45-75.
-Dörnyei، Z. & Taguchi، T. (2010). Questionnaires in Second Language Research: Construction، Administration، and Processing. 2nd Edition. UK: Routledge.
-Dörnyei، Z. (1994). Motivation and motivating in the foreign language classroom. The modern language journal، 78(3)، 273-284.
-Erling، E. (2001). The Current Status of the English Language Has Changed and These Changes Must Be Recognized in Both the School and the University." (http://us erpage.fu- berlin.de/-berling/globalesEnglishInBerlinerSchulen.htm)
-Finch A. (2008). An Attitudinal Profile of EFL Learners in Korea. Electronic Journal of Foreign Language Teaching. 5(2): 206-219.
-Friedrich، P. (2000). English in Brazil: functions and attitudes. World Englishes، (2)، 215-223. Galloway، N. (2011). An investigation of Japanese university students' attitudes towards English.
-Unpublished Ph.D. dissertation، University of Southampton، UK. Available.
-Gardner R. (1980). On the validity of affective variables in second language acquisition: Conceptual and statistical considerations. Language Learning. 30 (2): 255-270.
-Getie، A. S. (2020). Factors affecting the attitudes of students towards learning English as a foreign language. Cogent Education، 7(1)، 1738184.
-Gardner R. (1985). Social psychology and second language learning. The role of

attitudes and motivation. London: Edward Arnold.
-Gardner RC، Lambert WE. (1959). Motivational variables in 2nd language acquisition. Canadian
-Journal of Psychology. 13(4): 266–272.
-Graddol، D. (1997) The Future of English? London: British Council.
-Graddol، D. (1999). The Decline of the Native Speaker. AILA Review، 13، 57–68.
-Graddol، D. (2000). The future of English? A guide to forecasting the popularity of the English language in the 21st century (2nd ed.). London: The British Council.
-Hilliard، A. (2015). Tanzanian Students' Attitudes Toward English. Tesol Journal، 6(2)، 252-280.
-Johnson Y. (2012). Attitudes towards EFL learning and extensive reading in Japanese engineering students. 10: 65-81.
-Kachru، B. B. (1992). The other tongue (2nd ed.). Urbana، IL: University of Illinois Press.
-Kachru، B. B. (1996). World Englishes: Agony and ecstasy. Journal of Aesthetic Education، 30(2)، 135-155.
-Kesgin، N.، & Arslan، M. (2015). Attitudes of students towards the English language in high schools. Anthropologist، 20(1-2).
-Kirkpatrick، A. (2007). Setting attainable and appropriate English language targets in multilingual settings: a case for Hong Kong. International Journal of Applied Linguistics، 1(3)، 376-391. 157
-Kirkpatrick، A.، & Xu، Z. (2002). Chinese pragmatic norms and China English '. World Englishes، 21(2)، 269-279.
-Kumar، C.R. (2008). Research Methodology. New Delhi: APH Publishing Corporation.
-Kurd_lal Working Groups (2003) Kurdish Language and Linguistics. Retrieved December 24، 2008، from http://www.cogsci.ed.ac.uk/~siamakr/kurd_lal.html.
-Kurdastanica (1991) Kurdish Population. Retrieved February 10، 2010، from http://www.kurdistanica.com/?q=gallery&g2_itemId=95.
-Kurdistan (1996) Who are the Kurds? Retrieved February 10، 2009، from http://www.cool.mb.ca/~kakel/kurds.html.
-Kurds Homepage (1996) Kurdistan. Retrieved December 24، 2008، from http://www.cool.mb.ca/~kakel/kurdistan.html.
-Kwachka، P. (1992) Discourse structures، cultural stability، and language shift. International Journal of the Sociology of Language، 93: 67–74.
-Latifah، A.L.، Mansor، F.، Ramli، B.، Wardah، M.، & Ng Man، S. (2011). The Role of Motivation، Attitude، Anxiety، and Instrumental Orientation in Influencing Learners' Performance in English as Second Language in OUM. Available online: http://eprints.

oum. edu.my/565/1/role_motibvation.pdf
-Matsuda، A. (2000). Japanese attitudes toward English: A case study of high school students.
-Unpublished doctoral dissertation، Purdue University، West Lafayette، Indiana.
-Matsuda، A. (2002). International understanding through teaching world Englishes. World Englishes، 21(3)، 436-440.
-Matsuda، A. (2003). Incorporating world Englishes in teaching English as an international language. TESOL Quarterly، 37(4)، 719-729.
-Mutar، Q. M. (2019). Attitudes of Iraqi Students toward Learning the English Language. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding، 6(2)، 425-437.
-Nettle، D. & Romaine، S. (2000). Vanishing Voices: The Extinction of the World'sLanguages.
-New York: Oxford University Press.
-Nunan D. (2000). Language Teaching Methodology (2nd Impression). Harlow: Pearson Education Ltd.
-Pennycook، A. (1994). The Cultural Politics of English as an International Language. Longman Group Ltd: Harlow.
-Pennycook، A. (1998). English and the Discourses of Colonialism، Routledge. Pennycook، A. (2001). Critical Applied Linguistics. Lawrence Erlbaum Associates. Pennycook، A. (2007). Global Englishes and transcultural flows. London: Routledge. Phillipson، R. (1992). ELT: the native speaker's burden? ELT Journal، 46(1)، 12-19. Phillipson، R. (1992). Linguistic Imperialism، Oxford University Press.
-Phillipson، R. (2000)، Rights to Language، Lawrence Erlbaum Associates.
-Poladian، Arshak (2004) Mas'alit Asl Al-Akrad fi Almasadir Alarabia [The Question of the Origin of Kurds in the Arabian Sources]. Abu Dabi: The UAE Center for the Strategic Research.
-Richards، J.C.، & Schmidt، R. (2002). Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics، Third Edition. Longman: Pearson Education Limited.
-Sayadian S، Lashkarian A. (2010). Investigating Attitude and Motivation of Iranian University Learners towards English as a Foreign Language. Contemporary Issues in Education Research. 3(1): 137-148.
-Soleimani، H.، & Hanafi، S. (2013). Iranian medical students' attitudes towards English language learning. International Research Journal of Applied and Basic Sciences، 4(12)، 3816- 3823.
-Spolsky، B. (2000). Language motivation revisited: Anniversary article. Applied

Linguistics، 20(2)، 157 169. http://dx.doi.org/10.1093/applin/21.2.157.
-Sridhar، S.N. (1982). Bridging the Paradigm Gap: Second language Acquisition Theory and Indigenized varieties of English. In The Other Tongue، ed. Kachru، B.B. 1996. New Delhi: Oxford University Press.
-Tollefson، J. W. (2000). Policy and Ideology in the Spread of English. In J. K. Hall & W. G. Eggington (Eds.). The Sociopolitics of English Language Teaching (pp. 7-21). Clevedon: Multilingual Matters.
-Tollefson، J.W. (1995). Power and inequality in language education. Cambridge: Cambridge University Press.
-Triandis، H. C. (1971). Attitude and Attitude Change. Wiley Foundations of Social Psychology Series.
-Turkyilmaz، M. (2015). The relationship between reading attitude، metacognitive awareness of reading strategies، personality and self-regulation: A study of modeling. Education، 136(1)، 11-18.
-Wenden A. (1991). Learner Strategies for Learner Autonomy. London: Prentice-Hall.
Widdowson، H. G. (1994). The ownership of English. TESOL Quarterly، 28، 377-389
-Yang، X. (2012). Attitude and Motivation in L2 Learning among UM Master Students. International Journal of Management and Sustainability، 1(1)، 13-22. Available online: http://www.pakinsight.com/pdffiles/ijms%20pp.13-22.pdf
-Zainol Abidin MJ، Pour-Mohammadi M، Alzwari H. (2012). EFL Students' Attitudes towards Learning the English Language: The Case of Libyan Secondary School Students. Asian Social Science. 8(2): 119-134. doi:10.5539/ass.v8n2p119
-Zughoul، M. (2003). Globalization and EFL/ESL pedagogy in the Arab world. Journal of Language & Learning، 1(2)، 106-146.

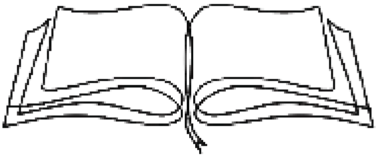

گەوهەرەکانی زمانی کوردی

ئیبراهیم ئەمین باڵدار لە "کڵاو ڕۆژنەی" کازیوەی زمانی کوردیدا

نووسین: د. سـەعید محەمەد

باڵـدار ئـەو پەپولە دڵناسکە بـوو، بـەرەو گـەنجینـەی فـەرهـەنگی کـوردی باڵی دەگرێتەوە، بۆ ئەوەی لە هەگبەی "هەنبانە بۆرینە"ی کوردەواری وشە و بابەتی هەڵەچن کۆبکاتەوە، لە پاڵ ئەو بەهرە یەزدانییە بەهێزەدا پاکنووسیان بکات و قەواڵەی بەختی پاشـەڕۆژی ملیۆنەها خوێندکاری کوردی پێ بکاتـەوە. وەفـاو دڵـسۆزی دوو بنەمای سـەرەکی بـواری پـەروەردەو خـوێندنن، کـە لـە (باڵـدار)ی بلیمەتدا کۆبوبونەوە، بۆیە ڕاستـەوخـۆ کاریان کـردە سـەر گـۆڕانکارییەکانی بـەرەو پێشچوونی پرۆسـەی خـوێندن، کـوردانـە ڕووبـەڕووی ئـەو پێشـهات و بـۆچـوونـانـە بـووەوە کـە پێچـەوانـەی پێشـەنگی خزمەتگوزاری و ڕابەری نەتەوەکەمانن، بۆیە تا خۆی مابوو نەیانتوانی تۆزقاڵێک لە بایەخی کتێبەکەی کەمبکەنەوە.

دوای مردنیشی گۆڕەپانەکە والایە هەر یەکە لە ئاشێ لێ دەکات و هەر یەکە لە پەنای سێبەری قوتی زمانێکدا بە ئارەزوو خواستی خۆی بێ گوێدانە پارێزگاری سامانی نەتەوەیی و زانستی بنەماکانی پەروەردەیی و هاوچەرخ فتوای خۆی دەدات، ئەوانیش دەیانەوێت بە پێشەکییەکی سادە ڕۆحی (باڵدار)ی مامۆستا شاد. ئەوە خۆیان دەخەڵەتێنن.

هەر بۆیە کردەی باڵدار لە ژیانی ئێمەدا کردەیەکی داهێنەرانەیە، دەیەوێت بە "ئەلف و بێیەکی نوێ"وە، لە جیهاندا لە دایکببین و زمان و ژیانمان پێ ئاشنا بکات.

کردەی داهێنەرانە هەمیشە پێویستی بە زمانێکی نوێ و هەنگاو نانە بۆ زمانێک، کە هەڵگری خەونی فڕین و دەربازبوونت بۆ چارەنووسمان. باڵدار ئەو زانایەیە کە توانی وێنەی ئەو دەنگانەی زمانی کوردی بگرێت کە پێش خۆی لە ئارادا نەبوون. بۆیە کۆششەکانی فڕین بوو بە ئاسمانی زمانی کوردیدا، مێژووی گەلی کورد پڕیەتی لە سەروەری و ژیانی سەربەرزانە، سەری نەتەوەکەمانی بەرز کردووەتەوە، ناوی لە مێژووی گەلەکەیدا بە شکۆوە تۆمارکردووە، ئەویش باڵداری پەروەردەکارە، جەوهەری پەروەردەیی بوونی خۆی ئاشکرا دەکات، کە نەک هەر تەنیا منداڵی ئێمەی بۆ خوێندنەوە دنەدا، بەڵکو هانیشداین تێیدا وەکو جیهانێکی جیاواز لە واقعی دەوروبەری خۆمان بژین (هەموو لە بیرمانە کاتێک لە قوتابخانە دەگەڕاینەوە) بە هەڵمی پەنجەرەکە دەمانووسی: (دارا دوو داری دی!).

> ” کردەی باڵدار لە ژیانی ئێمەدا کردەیەکی داهێنەرانەیە، دەیەوێت بە "ئەلف و بێیەکی نوێ"وە، لە جیهاندا لە دایکببین و زمان و ژیانمان پێ ئاشنا بکات “

جگە لەوەش باڵدار دانەری کتێبی (ئەلف و بێی) کوردییە و نزیکەی نیوسەدەیە ڕانگاڵەی زمانی کوردی و خوێندەواری لە (دارا دوو داری دی) ئەم ڕۆڵە دڵسۆزەی گەلەکەمان نۆشیوە.

لەڕووی پەروەردەییەوە باڵدار دەروازەیەک بوو بۆ گوڵستانی زمانی کوردی، ئالوودەی ئەندێشەکانی منداڵان بووەو لە نزیکەوە بە بەردەوامی ناخی منداڵانی ناسیووە، زانیویەتی چ وشەیەکی جوان و بەکەڵک سارێژی باری دەروونی و کۆمەڵایەتی پەروردەیی ئەوان دەکات و گەشەی پێ دەکات.

دڵنیا بووەو زانیویەتی منداڵ لەو تەمەنەدا چۆن بیردەکاتەوە و چۆن دەدوێت و چی بەلاوە خۆش و چێش بەخشە.

بۆیە چەند لەم مرۆڤە مەزنە بدوێن هێشتا لە چاو گەورەیی خۆیدا دڵۆپی بە دەریایە، هەموومانی بە دونیای خوێندن ئاشناکرد، ڕێبازەکانی وانەوتنەوە و گرنگیدان بە ڕێگەی دەنگ، بەستنەوەی بابەتەکە بە ژیانی ڕۆژانەی منداڵ و دەوروبەری، دارشتنی بابەتەکان لە ڕادەی تێگەیشتنی منداڵداو ناسینەوەی ئەندامانی خێزان و پێوەندییان بە یەکترەوە، ئاشکراکردنی پێداویستییەکانی ناوماڵ، چەسپاندنی گیانی بەزەیهاتنەوە بە گیاندارانـدا بەتایبەتی گیانداره ماڵییەکان، شارەزابوونی یارییە خۆماڵیی و فۆلکلۆرییەکان، ڕواندنی هەست و سۆز خۆشەویستی و وەفاو دڵسۆزی لە دەروونی قوتابییانداو دوورکەوتنەوە لە کارە دزێوەکان و ناسینەوەی ڕەنگەکان، یەکخستن و نزیکردنەوەی دەنگ و شێوەی پیتەکان، یان هێماکان بۆ ئاسانکاری کردەی فێرکردن.
ئەم ئەرکە گەورەیە و ئەم پەیامە پیرۆزە کە (باڵدار) هۆکاری هەڵگرتنی بوو بە بەرپرسیارێتییەوە گەیاندیە نەتەوەکەی، بۆیە لەپێناو پاراستنی تایبەتمەندیی نەتەوەیی و ڕێکخستنی کردەی فێرکردن و بەرژەوەندیی پاشەڕۆژێکی پرشنگدار و شیاو بۆ ڕۆڵەکانمان، با بگەڕێینەوە بۆ ڕووناکییەکەی (باڵدار) کە تەنیا گۆشەیەک لەم کوردستانەدا نەما ڕووناکی نەکاتەوە.

> ” باڵدار ئەو زانایەیە کە توانی وێنەی ئەو دەنگانەی زمانی کوردی بگرێت کە پێش خۆی لە ئارادا نەبوون “

ئەوانەی دوێنێ بەرنامەی (باڵدار) یان وەلانا ئەوانەی ئەمڕۆش هەوڵی پینەپەڕۆی بەرهەمەکەی (باڵدار) دەدەن، با بەخۆیاندا بچنەوە، چونکە بەری ڕۆژ بە بێژنگ ناگیرێت.
دەستوەرنەدەنە سامانی نەتەوەی و خۆتان شەرمەزاری مێژوو نەکەن.

پرۆفایل:

- (ئیبراهیم ئەمین باڵدار) ساڵی (١٩٢٠) لە گەڕەکی سابوونکەرانی شاری سلێمانی لەدایکبووە.
- خوێندنی قۆناغی سەرەتایی لە قوتابخانەی (فەیسەڵییە) تەواوکردووە.
- ساڵی (١٩٣٩-١٩٤٠) لە بەغدا خویندنی (دار المعلمین)ی ڕیفی تەواوکردووە.
- ساڵی (١٩٤٠) بوو بە مامۆستای لادێی قەمچوغە، جاسەنە، لەوێوە خولیایی دانانی (ئەلف و بێ) بۆ منداڵانی کورد کەوتە بیرو هۆشییەوە.

- ساڵی (١٩٤٨) توانی شاکاری (ئەلف و بێ) دابنێت و ڕۆژبەڕۆژ بەسەر قوتابییەکاندا ئەزموونیان بکاتەوە.
- لە قوتابخانەکانی، تەوێڵە، هەڵەبجە، چوارتا، مامۆستا بووە.
- ساڵی (١٩٤٩) (ئەلف و بێ) یەکەی تەواوکردو وەزارەتی مەعاریفی ئەوکات بڕیاری لە چاپدانی دا.
-ساڵی (١٩٥١) لە چاپخانەی (نەجاح) لە شاری بەغدا (ئەلف و بێ) یەکەی چاپکرا.
- ساڵی (١٩٥٣) لەلایەن هونەرمەندی نەمر (بەدیع باباجان) وێنەکانی کێشرا.
- ساڵی (١٩٥٥) (ئەلف و بێ) یەکی بۆ گەورەکانیش دانا.
- ساڵی (١٩٥٦) لە لایەن خاتوو (تروودی میتلمان)ەوە جارێکی دی وێنەکانی بۆ کێشراوە.
- ساڵی (١٩٥٦) لە بەغدا کۆلێجی بازرگانی و ئابووری تەواوکردووە.
- ساڵی (١٩٦١) لە کۆلێجی سان فرانسیسکۆ لە ئەمریکا بڕوانامەی (ماستەر)ی لە پەروەردەو دەرونزانیدا وەرگرتووە.
- ساڵی (١٩٦٨) لە زانکۆی سلێمانی بەشی ئەدەبییات بووە بە مامۆستا.
- ساڵی (١٩٨١) گوێزرایەوە بۆ زانکۆی سەڵاحەدین لە هەولێر.
- ساڵی (١٩٨٢) گوێزرایەوە بۆ زانکۆی موستەنسرییەی بەغدا تا خانەنیشین کرا.
- لە ڕۆژی (١٢/ ٧ / ١٩٩٨) کۆچی دوایی کردو هێنرایەوە بۆ سلێمانی لە زێدی خۆی لە گردی سەیوان بە خاک سپێردرا.

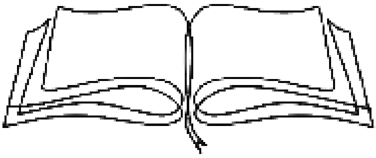

فەرهەنگی زمانەوانی

هەژموونی زمانیی

م.ی. عەزیز ڕەئووف

زمان وەک ئامڕازێکی بنەڕەتیی پەیوەندی و دەربڕین، دەسەڵاتێکی بێئەندازەی لە داڕشتنی کۆمەڵگا و کولتوور و ناسنامەدا هەیە، بەڵام ئەم دەسەڵاتە بە یەکسانی بەسەر هەموو زمانەکاندا دابەشنەکراوە. لە زۆرێک لە بەستێنەکاندا هەندێک زمان بەسەر زمانەکانی دیکەدا زاڵن، ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی کە بە هەژموونی زمان ناسراوە. ئەم وتارە هەوڵدەدات بنەماکانی بنەمای هەژموونی زمان و کاریگەرییەکانی و ئەو ئاڵنگارییانەی کە بۆ هەمەجۆریی زمانەوانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی دروستیدەکات، بکۆڵێتەوە.

لە ناوەڕۆکی خۆیدا، هەژموونی زمان سەبارەت بە داینامیکی دەسەڵاتە. ڕەنگدانەوەی دابەشبوونی نایەکسانی دەسەڵاتی زمانەوانییە، کە زمانێک لە چوارچێوەی یان ناوچەیەکی دیاریکراودا دەسەڵاتی بەسەر زمانەکانی دیکەدا هەیە. ئەم باڵادەستییە زۆرجار لە هۆکاری مێژوویی و سیاسی و ئابووری و کولتوورییەوە سەرچاوە دەگرێت. بۆ نموونە ئەو زمانانەی پەیوەستن بە زلهێزە کۆلۆنیالیزمەکان یان زلهێزە ئابوورییە جیهانییەکانەوە، مەیلیان هەیە کاریگەریی هەژموونیان بەسەر زمانە بچووکەکان یان پەراوێزخراوەکاندا هەبێت.

پلەبەندییە کۆمەڵایەتییەکان ڕۆڵێکی گرنگ لە بەردەوامکردنی هەژموونی زماندا دەگێڕن. زۆرجار زمانە باڵادەستەکان پەیوەستن بە پێگەی کۆمەڵایەتی و ئیمتیاز و شکۆمەندیی باڵاترەوە، لە کاتێکدا زمانە پەراوێزخراوەکان دەخرێنە سەر چینە کۆمەڵایەتییە نزمەکان. ئەمەش نایەکسانی هەبوو بەهێزتر دەکات و دەتوانێت ببێتە هۆی پەراوێزخستنی کەمینە زمانەوانییەکان، کە ڕەنگە بە پشتبەستن بە توانای زمانیان ڕووبەڕووی هەڵاواردن یان دوورخستنەوە ببنەوە.

کاریگەریی کولتووری لایەنێکی دیکەی سەرەکی هەژموونی زمانە. زاڵبوونی زمانێکی دیاریکراو زۆرجار ڕەنگدانەوەی کاریگەریی کولتووری و هەژموونی ئەو تاقمەیە کە قسەی پێدەکەن. ئەمەش دەتوانێت نۆرم و بەها و پراکتیزە کولتوورییەکان لەناو کۆمەڵگایەکدا دابڕێژێت و پێگەی هەژموونگەرانەی زمان و قسەکەرانی زیاتر بچەسپێنێت.

هەروەها هۆکارە ئابوورییەکان بەشدارییەکی بەرچاو لە هەژموونی زماندا دەکەن. زۆرجار زمانە باڵادەستەکان زمانی بازرگانی و پەیوەندیی نێودەوڵەتین. لە ئەنجامدا قسەکەرانی زمانە باڵادەستەکان لە دەرفەتە ئابوورییەکان و دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەکاندا، سوودێکی کێبڕکێیان هەیە. ئەم دەسەڵاتە ئابوورییە زیاتر پێگەی هەژموونگەرانەی ئەم زمانانە بەهێزتر دەکات و نایەکسانی نێوان گروپە زمانەوانییەکان بەردەوام دەکات. جگە لەوەش، زۆرجار هەژموونی زمان پەیوەستە بە ئیمپریالیزمی زمانەوانییەوە، کە هەژموونی زمانێک لەڕێگەی کۆلۆنیالیزم، جیهانگیری، یان جۆرەکانی تری هەژموونی کولتووری و سیاسییەوە بەسەر ئەوانی دیکەدا دەسەپێنرێت. ئەمەش دەتوانێت ببێتە هۆی وەرچەرخانی فرەچەشنی زمانەوانی، چونکە زمانە پەراوێزخراوەکان لە بەرژەوەندیی زمانی باڵادەستدا سەرکوت دەکرێن یان تەنانەت بنبڕ دەکرێن.

> ” هەژموونی زمان سەبارەت بە داینامیکی دەسەڵاتە. ڕەنگدانەوەی دابەشبوونی نایەکسانی دەسەڵاتی زمانەوانییە، کە زمانێک لە چوارچێوەی یان ناوچەیەکی دیاریکراودا دەسەڵاتی بەسەر زمانەکانی تردا هەیە “

کاریگەرییەکانی هەژموونی زمان قووڵ و دوور مەودان. نەک تەنها کاریگەریی لەسەر دەستڕاگەیشتن بە دەرفەت و سەرچاوەکانی تاکەکان هەیە، بەڵکو کاریگەریی لەسەر هەستی ناسنامە و سەربەخۆیی ئەوانیش هەیە. زمان لە نزیکەوە پەیوەستە بە ناسنامەی تاک و گروپەوە و پەراوێزخستنی زمانەکان دەتوانێت ببێتە هۆی وەرینی میراتی کولتووری و لەدەستدانی هەمەجۆریی زمانەوانی.

بەڵام سەرەڕای ئەم ئاڵنگارییانە، کەمینە زمانەوانییەکان و گرووپە پەراوێزخراوەکان زۆرجار بەرەنگاری هەوڵەکانی سەرکوتکردنی زمانەکانیان دەبنەوە. ئەوان لەڕێگەی زیندووکردنەوەی زمان و داکۆکیکردن و چالاکیی کولتوورییەوە ماف و دەزگای زمانەوانی خۆیان دووپات دەکەنەوە. هەوڵەکان بۆ تەحەدای هەژموونی زمان بریتین

لە پێشخستنی فرەچەشنی زمانەوانی، پاراستنی زمانە مەترسیدارەکان و داکۆکیکردن لە مافەکانی زمان.

هەژموونی زمان، کە زمانێک لە لایەنە جۆراوجۆرەکانی وەک سیاسەت، ئابووری، کولتوور و پەروەردەدا بەسەر زمانەکانی دیکەدا زاڵبێت، دەتوانێت چەند زیانێکی هەبێت، لەوانە:

یەکەم: لە ڕووی کولتوورییەوە: کاتێک زمانێکی باڵادەست خۆی بەسەر ئەوانی تردا دەسەپێنێت، دەتوانێت ببێتە هۆی وەرینی زمانە کەمینەکان و کولتوورە پەیوەندیدارەکانیان. ئەمەش دەتوانێت ببێتە هۆی لەدەستدانی دیدگا و نەریت و شێوازی ژیانی جۆراوجۆر.

دووەم: پەراوێزخستن: ڕەنگە قسەکەرانی زمانە کەمینەکان لە کۆمەڵگادا ڕووبەڕووی پەراوێزخستن و هەڵاواردن ببنەوە، چونکە ڕەنگە شارەزایی زمانیان لە بوارە جۆراوجۆرەکانی وەک پەروەردە، دامەزراندن و حوکمڕانیدا بەهای نەدرێت یان دانپێدانانیان پێدا نەبێت.

سێیەم: دەستڕاگەیشتن بە دەرفەتە سنووردارەکان: ئەو کەسانەی کە شارەزا نین لە زمانی باڵادەستدا، لەوانەیە بۆ دەستڕاگەیشتن بە خوێندن ڕووبەڕووی بەربەست ببنەوە، دامەزراندن، چاودێریی تەندروستی و دەرفەتەکانی تر، ئەمەش دەبێتە هۆی نایەکسانی کۆمەڵایەتی- ئابووری.

> ” هۆکارە ئابوورییەکان بەشدارییەکی بەرچاو لە هەژموونی زماندا دەکەن. زۆرجار زمانە باڵادەستەکان زمانی بازرگانی و پەیوەندیی نێودەوڵەتین “

چوارەم: کەمبوونەوەی فرەچەشنی زمانەوانی: هەژموونی زمان دەتوانێت بەشدار بێت لە دابەزینی فرەچەشنی زمانەوانی لە ئاستی جیهانیدا، بەو پێیەی زمانە باڵادەستەکان سێبەر و سەرکوتکردنی زمانە کەمینەکان دەکەن، ئەمەش دەبێتە هۆی لەناوچوونیان.

پێنجەم: ناهاوسەنگی لە پەیوەندییەکانی دەسەڵاتدا: هەژموونی یەک زمان دەتوانێت ناهاوسەنگی دەسەڵات لەنێوان پێکهاتە زمانەوانییە جیاوازەکاندا بەهێز بکات و نایەکسانییەکان بەردەوام بکات و ڕێگری لە یەکگرتوویی و یەکگرتنی کۆمەڵایەتی بکات.

شەشەم: لەدەستدانی میراتی زمانەوانی: زۆرجار زمانە کەمینەکان زانیاریی کولتووری و مێژوویی ناوازە لەگەڵ خۆیاندا هەڵدەگرن. کاتێک ئەم زمانانە بەهۆی

هەژموونی زمانەوە نامێنن، لایەنە بەنرخەکانی میراتی مرۆڤ لەدەستدەچن.
حەوتەم: سەختی پەیوەندیکردن: لە کۆمەڵگا فرە زمانەکاندا، هەژموونی زمان دەتوانێت بەربەستی پەیوەندیکردن لەنێوان قسەکەرانی زمانە جیاوازەکاندا دروستبکات، ئەمەش ڕێگری لە گفتوگۆ و لێکتێگەیشتن و هاوکاری کاریگەر دەکات.
هەشتەم: ڕێگری لە گەشەکردنی مەعریفی دەکات: بۆ ئەو تاکانەی کە بە زمانێکی کەمینە وەک زمانی یەکەم قسە دەکەن، ناچاربوون بە فێربوون و کارکردن بە زمانێکی باڵادەست دەتوانێت ڕێگری لە گەشەکردنی مەعریفی و دەستکەوتی ئەکادیمی بکات.
نۆیەم: بەرخۆدان و ململانێ: هەوڵدان بۆ سەپاندنی زمانێکی باڵادەست دەتوانێت ببێتە هۆی بەرخۆدان و ململانێ لەلایەن قسەکەرانی زمانە کەمینەکانەوە، کە ئەگەری ئەوە هەیە گرژی و ناسەقامگیری کۆمەڵایەتی زیاتر بکات.
دەیەم: لەدەستدانی ناسنامەی زمانەوانی: زۆرجار زمان لە نزیکەوە بە ناسنامەی تاک و دەستەجەمعی بەستراوەتەوە. هەژموونی زمان دەتوانێت ببێتە هۆی سەرکوتکردنی شوناسە زمانەوانییەکان، کە دەبێتە هۆی هەستکردن بە نامۆبوون و لەدەستدان لەنێو کۆمەڵگا زیانلێکەوتووەکاندا.
بە گشتی لە کاتێکدا زمانێکی باڵادەست ڕەنگە لە ڕووی پەیوەندی و دەستڕاگەیشتن بە سەرچاوەکانەوە سوودی کردەیی پێشکەشبکات، بەڵام زیانەکانی هەژموونی زمان، گرنگی پێشخستنی فرەچەشنی زمانەوانی و دەستەبەرکردنی ماف و دانپێدانانی هەموو زمانەکان و قسەکەرەکانیان دەردەخەن.

لە کۆتاییدا، هەژموونی زمان ڕەنگدانەوەی دابەشبوونی نایەکسانی دەسەڵات و کاریگەریی زمانەوانیی لەناو کۆمەڵگاکاندا دەبینرێت. ڕەگ و ڕیشەی لە دینامیکی دەسەڵات، پلەبەندییە کۆمەڵایەتییەکان، کاریگەریی کولتووری و هۆکاری ئابووری ڕۆڵیان لەم نێوەندەدا هەیە. بەڵام بێ بەرەنگاری نییە، بەو پێیەی کەمینە زمانەوانییەکان و گرووپە پەراوێزخراوەکان ماف و دەزگای زمانەوانی خۆیان دووپات دەکەنەوە. تێگەیشتن لەو بنەمایانەی کە بنەمای هەژموونی زمانن، زۆر گرنگە بۆ پێشخستنی هەمەجۆریی زمانەوانی، یەکسانی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی لە جیهانی ئێمەدا بوونیان هەیە.

سەرچاوە:

Tomuschat، Christian. "The (hegemonic?) role of the English language." Nordic Journal of International Law 86، no. 2 (2017): .
Guo، Yan، and Gulbahar H. Beckett. "The hegemony of English as a global language: A critical analysis." Education and Social Development. Brill، 2008.

تەوەری ژمارەی داهاتوو
فرە دیالێکتی و رۆڵی لە سەر پێویستی زمانی یەکگرتوو

گۆڤاری زمانەوانی لە ژمارەی داهاتوودا، تەوەرێکی گرنگ و هەنووکەیی دەکاتەوە کە بریتییە لە «فرە دیالێکتی و رۆڵی لە سەر پێویستی زمانی یەکگرتوو»، لەم سۆنگەیەشەوە پێشوازی لە توێژینەوە و نوسینی پسپۆڕانی زمان و توێژەران دەکات، ئێمە بە جەختکردنەوەمان لەسەر پابەندبوون بە بنەمای کاری ئەکادیمی، هەوڵ دەدەین وەڵامی چەند پرسیارێکی گرنگ بدەینەوە:

- کاریگەرییە کۆمەڵایەتی-ئابوورییەکانی پێشخستنی زمانێکی یەکگرتوو لە کۆمەڵگەیەکی فرە دیالێکتدا چین و چۆن کاریگەری لەسەر کۆمەڵگە زمانەوانییە جیاوازەکانی ناو میللەت هەیە؟
- دۆخی زار و شێوەزارەکانی زمانی کوردی لە چی ئاستێکدایە و چی بکرێت بۆ بە فەرمیکردنی زمانی یەکگرتوو؟
- سیاسەتەکانی زمان و دەستنیشانکردنی زمانێکی یەکگرتوو چۆن کاریگەرییان لەسەر فرەچەشنی زمانەوانی و پاراستنی زار و شێوەزار لەناو کوردستاندا هەیە؟
- چ ستراتیجێک دەتوانرێت جێبەجێ بکرێت بۆ هاوسەنگکردنی پێشخستنی زمانێکی یەکگرتوو لەگەڵ پاراستن و پێشخستنی زار و شێوەزارە جیاوازەکان؟
- چۆن شارەزایی لە زمانێکی یەکگرتوودا پەیوەندی بە ئاستی خوێندن و هەلی کار و بزاوتی کۆمەڵایەتی لە نێوان گروپە زمانەوانییە جیاوازەکاندا هەیە؟

داواکارین لە توێژەران و لێکۆڵەرانی بەڕێز کە توێژینەوە و نوسینەکانیان لەسەر ئەو تەوەرانەی ئاماژەیان پێکراوە تا ڕێکەوتی ٢٠٢٤/٥/١٥ بنێرن بۆ گۆڤاری زمانەوانی.

تەوەری ژمارەی داهاتوو

گۆڤاری زمانەوانی

سیاسەت و ڕێنمایی نووسین

گۆڤارێکی وەرزی، ئەکادیمی و زمانەوانییە، کە (دەزگای زمانەوانیی کوردی - زانکۆی جیهان) دەریدەکات و لە کاتی پێویستدا پاشکۆی دەبێت. پەیامی سەرەکی کارکردنە لە پێناو دارشتنی سیاسەتی زمانیی بۆ هەرێمی کوردستان.

ڕێنمایی نووسین و وەرگێران

١. ڕێنمایی نووسین

١.نووسین بە تایپکراوی و بە فایلی Word وەردەگیرێت.

٢.پەیکەری نووسین و توێژینەوەکان لەم بەشانە پێکدێت: پێشەکی، ناوەڕۆك، ئەنجام، پێشنیار و ڕاسپاردە(ئەگەر هەبوو)، لیستی پەراوێز و سەرچاوەکان.

٣. پێشەکی توێژینەوە لە نێوان ١٠٠ بۆ ١٥٠ وشەدا بێت.

٤.کۆی توێژینەوەکە لە نێوان ٣٠٠٠ بۆ ٥٠٠٠ وشەدا بێت.

٥.جێهێشتنی (٢.سم) بۆشایی بۆ هەر چوارلای لاپەڕە.

٦.بۆشایی نێوان دێڕەکان (١,١٥سم) بێت.

٧.قەبارەی فۆنتی ناونیشانی سەرەکی توێژینەوە ١٦-ی بۆڵد بێت و ناونیشانە لاوەکییەکان ١٤-ی بۆڵد بێت.

٨.قەبارەی فۆنتی ناوەڕۆکی توێژینەوە ١٤ بێت.

٩.سەرجەم توێژینەوە، وەرگێڕان، ڕانان و چاوپێکەوتنەکان بە زمانی کوردی بڵاودەکرێنەوە.

١٠.پێویستە توێژەر فۆنتی یۆنیکۆد (Calibri) بەکار بهێنێت.

١١.وێنە و چارتەکان بەشێوەی (JPG) و هاوپێچی فایلی نووسراو بە جیا بنێردرێن.

١٢.توێژینەکەوە لە هیچ شوێنێکی بڵاونەکرابێتەوە و پاش بڵاوکردنەوەش مافی بۆ

گۆڤاری زمانەوانی پارێزراوە.
١٣.لە ئەگەری ڕەچاونەکردنی ڕێنماییەکان یان پێویستیی چاککردن، توێژینەکەوە بۆ توێژەر دەنێردرێتەوە.
١٤.پادداشتی توێژینەوە لە بەشی کارگێڕی گۆڤارەکە وەردەگیرێت و پێویستە توێژەر یان ڕاسپێردراوێکی بە نووسراو ئامادەی وەرگرتنی بێت.

٢. شێوازی نووسینی پەراوێزو سەرچاوە:

-پەراوێز و سەرچاوە پێکەوە لە کۆتایی توێژینەوەکەدا دەبێت و بە شێوازی (Insert footnote) لە پرۆگرامی (Word)دا دەبێت.
-ژمارەی هەر پەراوێزێك لە کۆتایی ڕستە یان پەرەگراف لە ناو کەوانە(...)دا دابنرێت و لە لیستی سەرچاوەکاندا بە هەمانشێوەی ڕیزبەندی ناو توێژینەوەکە دابنرێتەوە.
-پەراوێزی خوارەوەی لاپەڕە پەسەند نییە و بەکارناهێنرێت.
-لە لیستی سەرچاوەکان، بۆ هەر جۆرە سەرچاوەیەك بەمشێوە بنووسرێت و بە هەمان زمانی سەرچاوەکەش ئاماژەکانی وەك (هەمان سەرچاوە و سەرچاوەی پێشوو بۆ کوردی، همان و همانجا بۆ فارسی، مصدرالسابق و المصدر نفسه بۆ عەرەبی، Ibid بۆ ئینگلیزی) دابنرێت:

کتێب

-ناوی خێزانی نووسەر، نووسەر (ساڵی چاپ)، ناونیشانی کتێب، وەرگێڕ و پێداچوونەوە(ئەگەر هەبوو)، شوێنی چاپ: دەزگای بڵاوکردنەوە گەر نەبوو چاپخانە، ل (لاپەڕە).
نموونە: م.س.لازیف و ئەوانیتر (٢٠١٠)، مێژووی کوردستان، وەرگێڕان هۆشیار عبدالله سەنگاوی، هەولێر: ڕۆژهەڵات، ل(لاپەڕە).
تێبینی: بەوپێیەی کە لە عێڕاق و هەرێمی کوردستان بە گشتی ناوی خێزانی بوونی نییە، لەم کاتەدا ناوی سیانیی نووسەر دەنووسرێت.
نموونە: توانا ڕەشید کەریم (٢٠١٢)، سلێمانی لە نێوان ساڵانی ١٩٤٥-١٩٥٨، لێکۆڵینەوەیەک لە بارودۆخی سیاسی و رۆشنبیری، سلێمانی: ئەندێشە، ل(لاپەڕە).
گۆڤار و توێژینەوە
-ناویی خێزانی نووسەر، نووسەر (ساڵی چاپ)، "ناونیشانی توێژینەوەکە"، ناوی گۆڤار، ژمارەی خول(بەرگ)، ژمارەی گۆڤار، ل (لاپەڕە).
نموونە: حضرتی، حسن و دیگران (١٣٩٥)، "جنگ ایران و عراق در گفتمان سیاسی

نهضت آزاد اسلامی"، فصلنامه ژرفا پژوه، سال چهارم، شماره ١٠، ل (لاپەڕە).

رۆژنامە

-ناوی خێزانیی نووسەر، نووسەر (ڕۆژ و مانگ و ساڵی دەرچوون)، "ناونیشانی بابەتەکە"، ناوی رۆژنامە، ژمارەی ڕۆژنامە، لاپەڕە.

تێبینی: ئەگەر بابەتەکە نووسەری نەبوو، بەمشێوەیە: ناوی ڕۆژنامە(ڕۆژ و مانگ و ساڵی دەرچوون)، "ناونیشانی بابەتەکە"، ژمارەی ڕۆژنامە، ل (لاپەڕە).

نمونە: کەنعان مەکیە (٦-٢٠٢٠/٣/٧)، "هاوڵاتیبوون و بیرۆکەی عیراق"، وەرگێڕانی: کوردەوان محەمەد سەعید، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ساڵی بیست و نۆیەم، ژمارە ٨١٠٣، ل٨.

ماڵپەڕ

-ناوی خێزانیی نووسەر، نووسەر(ڕۆژ و مانگ و ساڵی دەرچوون)، "ناونیشانی بابەتەکە"، لینکی ماڵپەڕەکە.

نمونە: Adler, Katya(٢٠٢٠/٣/٢), "Brexit: What to expect from UK-EU trade talks-٥١٦٥٧٠٨٤", https://www.bbc.com/news/world-europe, (accessed: ٢٠٢٠/٣/١١).

نمونە: ئومێد ڕەفیق فتاح (٢٠٢٠/٣/٦)، "مەترسییەکانی رۆژئاوا لە ڕێکەوتنەکەی پۆتین – ئەردۆگان"، https://www.centerfs.org/matrsekani-rozhawa-la-rekawtnakay-potin-ardoghan/، (بەردەستە: ٢٠٢٠/٣/١٤).

نمونە: الساقل، فراس (٢٠٢٠/٣/٣)، "حقيقة اللاجئين أمام أبواب أوروبا"، https://blogs.aljazeera.net/blogs/٢٠٢٠/٣/٣، (متاح على: ٢٠٢٠/٣/٦).

نمونە: محمد قراسويى، محمد (١٣٩٦/١١/٢٨)، "محور مقاومت اسلامى، ابعاد و مؤلفه¬ها"، http://alwaght.com/fa/News/١٢٤٣٨٩/، (قابل دسترسى: ١٣٩٦/١١/٣٠).

تێبینی١: بەوپێیەی کە لینکی ماڵپەر لەوانەیە دوای ماوەیەك لەبەردەست نەمێنێت و بسردرێتەوە، پێویستە لە کۆتایی لینکی سەرچاوەکە، ڕێککەوتی تەواوەتی سەردانیکردنی توێژەر بۆ ماڵپەڕەکە بنووسرێت.

تێبینی٢: ئەگەر بابەتەکە نووسەری نەبوو، بەمشێوەیە: ناوی ماڵپەڕ (ڕۆژ و مانگ و ساڵی بڵاوبوونەوە)، "ناونیشانی بابەتەکە"، لینکی ماڵپەڕ.

تێبینی٣: ئەگەڕ بابەتی ماڵپەرێك، ڕێککەوتی پێوەنەبوو، لەم کاتەدا تەنیا ڕێککەوتی سەردانکردنە دەنووسرێت.

چاوپێکەوتن

-چاوپێکەوتنی (ناوی ئامادەکاری دیدار) لەگەڵ ئەو کەسەی دیدارەکەی لەگەڵ کراوە، ڕێککەوتی دیدار، شوێنی دیدار.

نمونە: چاوپێکەوتنی یاسین تەها لەگەڵ هشام الهاشمی (٢٠٢٠/٢/٢٥)، سلێمانی.

ڤیدیۆ

-ناونیشانی ماڵپەڕ (ڕۆژ و مانگ و ساڵی دانانی ڤیدیۆ)، "ناونیشانی ڤیدیۆ"، لینکی ماڵپەڕ.

نمونە: يوتيوب (٢٠٢٠/٢/٢٦)، "الاتجاه المعاكس - هل ينفجر الوضع بين تركيا وروسيا في شمال سوريا؟"، https://www.youtube.com/watch?v=MxGY٤GLu٤nw، (متاح على: ٢٠٢٠/٣/٣).

٣.ڕێنمایی وەرگێڕان:

-وەرگێڕان تەنیا بە زمانی کوردی وەردەگیرێت.

-پێویستە لە پەرەگرافێکدا پرۆفایلی (٥٠) وشەیی نووسەری بابەتەکە یان ئەو سەنتەر و گۆڤارەی کە توێژینەوەی لێوەرگیراوە ئامادە بکرێت.

-وەرگێڕانی بابەت، پێویستە بە هەمان شێوازی بابەتە وەرگێڕدراوەکە بێت لە شێوازی پەراوێز و سەرچاوەدا.

زانکۆی جیهان-سلێمانی
دەزگای زمانەوانیی کوردی

وەرزنامەی
زمانەوانی

گۆڤارێکی وەرزی زمانەوانییە
دەزگای زمانەوانیی کوردی زانکۆی جیهان وەرزانە دەریدەکات.

ژمارە (٣) ساڵی یەکەم، زستانی ٢٠٢٤